

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Průvodce

RESTORATIVNÍMI PROGRAMY

DRUHÉ VYDÁNÍ

Tento průvodce vznikl ve spolupráci s Thailand Institute of Justice. Český překlad vznikl v rámci projektu Restorative Justice: Strategies for Change ve spolupráci s Institutem pro restorativní justici.

ÚŘAD OSN PRO DROGY A KRIMINALITU
Vídeň

Průvodce restorativními programy (druhé vydání)

EDICE PŘÍRUČEK PRO TRESTNÍ JUSTICI

ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ
Vídeň, 2020

© United Nations, March 2020. All rights reserved, worldwide.

Použitá označení a prezentace materiálů v této publikaci nevyjadřují jakýkoli názor Sekretariátu Organizace spojených národů ohledně právního postavení kterékoli země, území, města nebo oblasti, nebo jejich orgánů, či ohledně vymezení jejich hranic.

Tato publikace nebyla formálně upravena.

Poděkování

Druhé vydání *Průvodce restorativními programy* vzniklo pro Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC) zásluhou Yvona Danduranda, spolupracovníka a vedoucího pracovníka Mezinárodního centra pro reformu trestního práva a politiku trestní justice, a Annette Vogt, působící na Ústavu kriminologie a kriminální justice při Universitě ve Fraser Valley v Kanadě, v úzké spolupráci s Jee Ae (Jamie) Lee, úřednicí pro prevenci kriminality a trestní soudnictví při UNODC.

V listopadu 2017 na základě rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 2016/17 svolala UNODC schůzku expertní skupiny v kanadské Ottawě, aby přezkoumala využívání a uplatňování *Základních principů užití restorativních programů v trestních věcech* stejně jako nový vývoj a inovativní přístupy v oblasti restorativní justice. Na tomto zasedání bylo odborníky doporučeno vypracovat „další praktické pokyny“ k různým otázkám týkajícím se restorativní justice v trestních věcech. Tato žádost byla podána znovu na 27. zasedání Komise pro prevenci kriminality a trestní spravedlnosti, když členské státy požádaly UNODC o aktualizaci prvního vydání *Průvodce restorativními programy* z roku 2006.

UNODC se proto zavázala vytvořit revidovanou verzi příručky. Tato verze byla potom přezkoumána na schůzi expertní skupiny konané v Bangkoku v Thajsku ve dnech 17. až 19. června 2019. UNODC si na tomto místě přeje ocenit hodnotné připomínky a příspěvky následujících odborníků, kteří se tohoto setkání zúčastnili: Daniel Achutti, Vongthep Arthakaivalvatee, Daniela Bolívar Fernandez, Tim Chapman, Maia Chochua, Jon Everest, Mohammad Farajiha, Rasim Gjoka, Ali Gohar, Matti Joutsen, Kittipong Kittayarak, Marian Liebmann, Ian Marder, Anna Matczak, Don John Omale, Marilou Reeve, Fernanda Fonseca Rosenblatt, Wanchai Roujanavong, Phiset Sa-ardyen, Brian Steels, Stephan Terblanche, Ramkanta Tiwari, Edit Törzs, Jutharat Ua-amnoey, Howard Varney, Sittisak Wanachagit, Hiroyuki Watanabe a Annemieke Wolthuis.

Na přípravě této příručky se podíleli rovněž následující pracovníci UNODC: Sophie Dowsett, Anika Holterhof, Valérie Lebaux a Sonya Rahaman.

UNODC si rovněž přeje ocenit podporu thajské vlády při tvorbě a revizi tohoto průvodce.

Českou verzi překladu pořídili Ondřej Skovajsa a Lea Vaňkátová, konzultace právních termínů Petra Masopust Šachová a Veronika Ručková.

Obsah

Předmluva	1
Co příručka obsahuje	
1. Restorativní justice a trestní řízení	3
1.1 Co je restorativní justice?	4
1.2 Cíle restorativní justice	5
1.3 Výhody restorativní justice	8
1.4 Mezinárodní standardy a normy restorativní justice	10
1.5 Legislativní rámec	10
2. Přehled standardů a norem, včetně Základních principů užití restorativních programů	15
2.1 Použití termínů	15
2.2 Práva stran	16
2.3 Právní a politické záruky	16
2.4 Další relevantní mezinárodní standardy a normy	17
2.5 Národní pravidla a standardy	20
3. Druhy restorativních procesů a programů	23
3.1 Různá použití restorativní justice v trestních věcech	23
3.2 Hlavní typy přístupů	24
3.3 Kvazi-restorativní přístupy	37
3.4 Další užití restorativní justice v systému trestního soudnictví	38
4. Restorativní programy v různých stádiích trestního řízení	41
4.1 Přípravné řízení	42
4.2 Řízení před soudem	42
4.3 Vykonávací řízení	42
4.4 Role orgánů činných v trestním řízení v restorativní justici	44
5. Požadavky na úspěšné fungování restorativních programů	49
5.1 Doporučení vhodných účastníků	49
5.2 Účast obětí a pachatelů na základě vlastního podnětu	55
5.3 Přiměřená a vhodná příprava účastníků	56
5.4 Facilitace restorativních programů	57
5.5 Dosažená dohoda jako výsledek průběhu restorativního programu	62
5.6 Dostupná a efektivní podpora restorativních programů	64
5.7 Zapojení komunity a vztahy s médii	64

6. Odpověď restorativní justice na závažnou trestnou činnost	67
6.1 Běžné obavy v případech závažných trestných činů	69
6.2 Restorativní justice pro konkrétní typy závažných trestných činů	73
7. Vznik a implementace restorativních programů	81
7.1 Národní pravidla	81
7.2 Strategické přístupy	82
7.3 Tvorba a implementace programu	85
7.4 Otázka potřeby právního rámce	92
7.5 Vedení, organizace a struktura programu	94
7.6 Zajištění podpory od orgánů činných v trestním řízení	95
7.7 Mobilizace komunity	97
7.8 Vyšší míra zapojení obětí do restorativní justice	100
8. Supervize programu, monitorování a hodnocení	103
8.2 Supervize programu	103
8.3 Potřeba monitorování a hodnocení programu	104
8.4 Úvahy při hodnocení restorativních programů	105
8.5 Měření dopadu programu na recidivu	107
Závěr	111

PŘÍLOHA. Základní principy užití restorativních programů v trestních věcech

Předmluva

Restorativní justice je flexibilní a participativní odpověď na trestnou činnost, jež je orientovaná na řešení problémů a nabízí doplňující nebo alternativní cestu k dosažení spravedlnosti. Zejména obětem trestných činů a zranitelným a diskriminovaným lidem může zlepšit přístup ke spravedlnosti, a to i v kontextu tranzitní spravedlnosti. Restorativní justice má velký potenciál přispívat k dosažení Cíle udržitelného rozvoje OSN (SDG 16) týkajícího se zajištění přístupu ke spravedlnosti pro všechny a budování účinných, odpovědných a inkluzivních institucí na všech úrovních.

Jako součást ediční řady příruček pro trestní justici (Criminal Justice Handbook Series), které poskytují praktické nástroje vytvořené Úřadem OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC) na podporu zemí při implementaci reformy právního státu a trestní justice, má tento průvodce za cíl poskytnout přehled o konceptu, hodnotách a zásadách restorativní justice a zároveň být praktickým průvodcem po restorativních programech a přístupech.

Tento průvodce byl vytvořen tak, aby jej mohli využívat všichni aktéři v systému trestní justice – včetně tvůrců příslušných politik, zákonodárců, odborníků v trestním soudnictví, komunitních skupin, odborníků v restorativní praxi a dalších jednotlivců a subjektů činných v oblasti reformy trestního soudnictví a občanské společnosti jako celku. Průvodce má sloužit v různých kontextech – jako referenční dokument i jako školící nástroj. Byl vytvořen tak, aby mohl být používán ve spojení s *Učebnicí restorativní justice* (Training Curriculum on Restorative Justice), jako nástroj vyvinutý úřadem UNODC, jehož cílem je posílení poskytovaných služeb restorativní justice.

Co průvodce obsahuje

Hlavním cílem této příručky je jasným a výstižným způsobem podat zprávu o přínosech restorativní justice, stejně jako poskytnout přehled osvědčených postupů při tvorbě a uskutečňování restorativních programů. Příručka zahrnuje širokou škálu otázek týkajících se restorativních programů. Zabývá se aplikovatelností právních standardů; různými typy restorativních programů; tvorbou restorativních programů a realizací těchto programů; dynamikou intervencí restorativní justice; otázkou rozvoje restorativních programů, jejich fungováním a mobilizací možností komunity; jakož i monitorováním a hodnocením restorativních programů. Důraz je kladen na uvádění informací a příkladů relevantních při vývoji nových restorativních programů v rozličných sociálních, kulturních a právních kontextech.

Průvodce obsahuje osm kapitol:

Kapitola 1 nabízí jednoduchý úvod do restorativní justice, představuje její základní principy, cíle a přínosy. Uznávajíc, že existuje mnoho různých definic restorativní justice, tato kapitola definuje restorativní justici pro účely této příručky.

Kapitola 2 představuje *Základní principy užití restorativních programů v trestních věcech* (dále jen „Základní principy“) a další příslušné mezinárodní normy týkající se uplatnění restorativní justice v konkrétních kontextech. Zároveň nabízí příklady pravidel, které byly zavedeny za účelem vývoje a fungování restorativních programů.

Kapitola 3 poskytuje přehled nejběžnějších typů restorativních programů, včetně mediace mezi obětí a pachatelem, skupinových konferencí, kruhů a komunitních panelů nebo výborů. Zabývá se vztahem mezi restorativní justicí a platformami pro původní a obyčejové právo a odkazuje na uplatňování restorativní justice v kontextu tranzitní spravedlnosti.

Kapitola 4 vysvětluje, jak lze restorativní intervence praktikovat nejen jako alternativu, ale také jako součást trestního řízení v každé jeho fázi, tedy: ve fázi před zahájením trestního řízení jako odklon od stíhání; ve fázi před soudním řízením a odsouzením; ve vykonávací fázi trestního řízení jako alternativu k trestu odnětí svobody, jako součást nebo alternativu podmíněného odsouzení, v průběhu výkonu trestu odnětí svobody nebo při propuštění z vězení v rámci procesu opětovného začlenění pachatele do společnosti.

Kapitola 5 předává získané poznatky o hlavních faktorech odpovědných za úspěšné fungování restorativních programů. Klíčovým se jeví bezpečné a smysluplné zapojení obětí a dalších účastníků, podpora vhodných kandidátů do programů a zvyšování povědomí o možnostech restorativní justice, adekvátní příprava účastníků, kompetentní facilitace celého procesu, efektivní podpora programu a pozitivní zapojení komunity.

Kapitola 6 míří na otázku využití restorativní justice v rámci závažné trestné činnosti. Pojednává o tom, jak přistupovat k běžným obavám z uplatňování restorativní justice v případech závažné trestné činnosti, včetně obav o bezpečnost a blaho obětí. Kapitola se rovněž zabývá otázkou využití restorativních přístupů u konkrétních trestných činů v oblasti domácího násilí či partnerského násilí, násilí na dětech, sexuálního násilí a trestných činů z nenávisti.

Kapitola 7 nastiňuje strategii implementace restorativních programů. Přezkoumává klíčové aspekty efektivní implementace udržitelných restorativních programů. Mezi tyto strategie patří: řešit potřebnou legislativu či jiné právní předpisy stejně jako potřebu vedení, vymezit organizaci a strukturu programů, získat podporu ze strany orgánů činných v trestním řízení, identifikovat a mobilizovat danou komunitu, vyjít ze silných stránek této komunity a systému trestní justice a konečně pečlivě naplánovat a monitorovat proces implementace.

Kapitola 8 se věnuje potřebě dohledu nad programem, monitorování a evaluaci. Zdůrazňuje se zde důležitost evaluace restorativních programů, potřeba měření jejich dopadů a šíření informací o osvědčených postupech.

1. Restorativní justice a trestní řízení

Restorativní programy jsou založeny na přesvědčení, že strany zapojené do trestné činnosti, nebo jí ovlivněné, by se měly aktivně podílet na nápravě újmy, zmírnit utrpení, které způsobily, a kdykoli je to možné činit takové kroky, aby nedošlo k opakování újmy. Tento přístup je také vnímán jako prostředek k podpoře tolerance, inkluze a poznání pravdy, jako povzbuzení k nenásilné artikulaci a řešení konfliktů, budování respektu k rozmanitosti a prosazování odpovědné činnosti komunity.

Nejde o přístup nový. Restorativní justice má historické kořeny, které lze vysledovat ve většině společností před vznikem moderních systémů trestní justice. Stále se s ním setkáváme u obyčejového přístupu původních kultur ke spravedlnosti a řešení konfliktů. Restorativní přístup lze uzpůsobit různým kulturním souvislostem a měnícím se potřebám různých komunit.

Sílí podpora pro zvládání a řešení sociálních konfliktů prostřednictvím dialogu a skrze mechanismy komunitní participace, včetně podpory restorativní justice.¹

Nové i zavedené formy restorativní justice nabízejí komunitám užitečné prostředky k řešení konfliktů a zmírnění újmy způsobené trestnou činností. Podílejí se na nich jednotlivci přímo zapojení do trestné činnosti, jednotlivci, kteří byli zasaženi trestným činem, a v některých případech i další členové komunity. Tyto procesy jsou zvláště přizpůsobeny situacím, kdy se strany účastní dobrovolně a každá z nich má příležitost se bezpečně zapojit do facilitovaného dialogu, s cílem dospět k vzájemnému porozumění a dohodě.

Tato příručka se zaměřuje na restorativní programy v trestních věcech, ale je třeba brát v potaz, že restorativní přístupy se úspěšně uplatňují i při řešení konfliktů a nápravy újmy v řadě dalších kontextů – ať už jde o rodiny, školy, sousedské spory, sport, pracoviště, věznice, a dokonce i při řešení stížností na práci policie.

¹ Třináctý kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici, Deklarace z Dauhá o začlenění prevence kriminality a trestní justice do širší agendy OSN s cílem zaměřit se na sociální a ekonomické výzvy a prosazovat zákonnost na národní i mezinárodní úrovni a participaci veřejnosti, Dauhá, Katar, 12.–19. dubna 2015 (viz A / CONF.222 / L.6), odst. 10.

1.1 Co je restorativní justice?

Restorativní justice je přístup, který nabízí pachatelům, obětem a komunitě alternativní cestu ke spravedlnosti. Podporuje bezpečnou účast obětí na řešení situace a nabízí lidem, kteří přijímají odpovědnost za újmu způsobenou svým jednáním, příležitost zodpovídat se těm, kterým ublížili. Vychází z pochopení, že protiprávní jednání porušuje nejen zákon, ale poškozuje rovněž oběti a komunitu.

Literatura nabízí mnoho různých definic restorativní justice. Je to dáno rozmanitostí a dynamicky se rozvíjející povahou restorativních přístupů po celém světě. Některé definice kladou důraz na participativní aspekt programů, na setkání a na aktivní účast prostřednictvím dialogu. Jiné zdůrazňují nápravu způsobené újmy, uzdravení oběti a opětovné začlenění pachatelů do společnosti. Většina definic se však shoduje na následujících prvcích:

- Pozornost zaměřená na újmu způsobenou trestným činem
- Dobrovolná účast osob, které byly nejvíce ovlivněny způsobenou újmou, tedy oběť, pachatel a v některých případech a programech i jejich podporovatelé nebo členové rodiny, členové komunity a příslušní odborníci
- Příprava stran a facilitace programu školenými odborníky v restorativní praxi
- Dialog mezi stranami, který má za cíl dospět k vzájemnému porozumění toho, co se stalo, k důsledkům z toho plynoucích, a k dohodě o tom, co je třeba udělat
- Výsledky proběhlého restorativního programu, jež mají různé podoby a mohou zahrnovat vyjádření lítosti a uznání odpovědnosti ze strany pachatele a závazek učinit nějaké nápravné opatření ve prospěch oběti nebo komunity
- Nabídka podpory oběti v procesu uzdravování a pachateli při jeho reintegraci do společnosti a upuštění od dalšího působení újmy

OBĚTI

Smyslem programů restorativní justice je zapojit oběti trestných činů. Obsah pojmu „oběť“ však při definování restorativního přístupu vyžaduje určitou pružnost. Podle Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužívání moci z roku 1985 jsou oběťmi „osoby, které jednotlivě nebo společně utrpěly újmu, včetně fyzického nebo duševního poranění, emočního utrpení, ekonomické ztráty nebo podstatného porušení jejich základních práv skrze činy nebo opomenutí, která porušují trestní zákony platné v členských státech, včetně těch, které zakazují zneužití moci.“^a Prohlášení pro určité případy rovněž zahrnuje do definice „oběti“ také nejbližší rodinu nebo osoby na přímé oběti závislé a osoby, které utrpěly újmu, když zasáhly, aby pomohly obětem v nouzi či zabráňovaly viktimizaci.

^a Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužití moci, rezoluce Valného shromáždění 40/34 ze dne 29. listopadu 1985, čl. 1.

Pro účely této příručky je termín „restorativní programy“ definován stejně široce jako v *Základních principech*, tedy jako „jakýkoli program, který používá restorativní přístup a snaží se dosáhnout restorativních výsledků“.²

² Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12 ze dne 24. července 2002, příloha, odst. 1.

Tato definice pokládá důraz na participativní přístup definovaný jako „jakýkoli přístup, ve kterém oběť a pachatel, a pokud je to vhodné i jakékoliv další osoby nebo členové komunity zasažení trestným činem, aktivně spolupracují na vyřešení záležitostí způsobených trestným činem, obvykle za pomoci facilitátora.“³ Jednotlivci zapojení do tohoto procesu jsou označováni jako „strany“. Tento přístup nabývá řadu podob založených na různých technikách a typech dialogu. Například v Evropě je takovýto proces běžně známý jako „mediace“⁴ (mediation) a je odlišný od soudního rozhodnutí v dané věci. V jiných částech světa může být označován jako „konference“ (conferencing), „dialog“ (dialogue), „rozhodování v kruhu“ (circle sentencing) nebo „mírové řešení konfliktu“ (peacemaking).

Podle *Základních principů* znamená restorativní výsledek „dohodu uzavřenou jako výsledek restorativně probíhajícího programu“ zaměřeného na „uspokojení osobních a kolektivních potřeb, odpovědnosti stran a dosažení opětovné integrace oběti a pachatele.“⁵ Obvykle se předpokládá, že restorativní výsledek by měl zahrnovat nějakou formu nápravy dopadů trestné činnosti, náhradu škody a způsobené újmy, ale nemusí tomu tak být vždy.

Ve vztahu k výsledkům restorativní justice se často také rozlišuje mezi materiálními (např. peněžními) a symbolickými formami nápravy dopadů trestné činnosti.⁶ Symbolická forma náhrady újmy může zahrnovat ověření faktů, omluvu a oficiální omluvu, veřejné uznání utrpěné újmy, satisfakci s přijatými preventivními opatřeními, připomenutí události, záruku nezopakování, dobrovolnou službu pro komunitu nebo pro charitativní organizaci. Výsledek restorativního procesu často zahrnuje obě formy náhrady újmy. Ne vždy mají pachatelé, především mladiství pachatelé, prostředky na finanční odškodnění, ale gesta jako je omluva a přijetí odpovědnosti za spáchaný čin, veřejně prospěšná práce či závazek trestný čin neopakovat mohou hrát pro oběti nebo pro komunitu prospěšnou roli tím, že vytvoří pocit spravedlnosti, které bylo učiněno za dost, pocit uzdravení a uzavření věci.⁷ V některých případech může tento proces vést k usmíření stran.

1.2 Cíle restorativní justice

Odborníci v restorativní praxi se přiklání k tvrzení, že to, co činí konkrétní reakci na trestný čin opravdu „restorativní“, není jen konkrétní praxe nebo přístup, ale především dodržování širokého souboru hodnot, které poskytují společný základ pro účast stran při reakci na trestný čin a jeho následky. Mezi tyto hodnoty patří pravda, čest, fyzické a emoční bezpečí účastníků, začlenění účastníků, posílení jejich rolí, zabezpečení práv obětí a pachatelů, náprava, solidarita, úcta a důstojnost pro všechny zapojené, dobrovolnost a transparentnost průběhu programu a dohod jako jeho výsledku.

³ Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12 ze dne 24. července 2002, příloha, odst. 2.

⁴ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech.

⁵ Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12 ze dne 24. července 2002, příloha, odst. 2.

⁶ Viz například *Základní principy a pokyny o právu na opravný prostředek a odškodnění pro oběti hrubého porušování mezinárodních předpisů v oblasti lidských práv a vážného porušování mezinárodního humanitárního práva* (rezoluce Valného shromáždění 60/147 ze dne 16. prosince 2005), které charakterizuje nápravy dopadů trestné činnosti podle toho, zda mají symbolickou nebo hmotnou povahu.

⁷ Doak, J., „Honing the Stone: Refining restorative justice as a vehicle for emotional redress“, *Contemporary Justice Review*, 14(4), s. 439–456.

⁸ Viz např. Chapman, T. a Törzs, E. (eds.) (2018), *Connecting People to Restore Just Relations: Practice guide on values and standards for restorative justice practices*, Leuven: European Forum for Restorative Justice: www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/efrj-values-and-standards-manual-to-print-24s.pdf.

HODNOTY ŘÍDÍCÍ PRAXI RESTORATIVNÍ JUSTICE

Náprava způsobené újmy: Zaměřit se na uznání a nápravu utrpěné fyzické, emoční a finanční újmy způsobené trestným činem a na uspokojení potřeb obětí.

Respekt: Zacházet se všemi účastníky důstojně, soucitně a rovnocenně.

Dobrovolnost: Zajistit, že účast obětí, pachatelů a členů komunity je zcela dobrovolná, a to na základě svobodného, informovaného a průběžného souhlasu.

Inkluze: Podporovat a rozvíjet smysluplnou účast všech ovlivněných, včetně obětí, pachatelů, jejich přátel, rodiny a komunity.

Posílení rolí účastníků: Umožnit účastníkům otevřeně a čestně komunikovat a mít aktivní roli při určování toho, jakou cestou budou řešit své potřeby.

Bezpečnost: Dbát na fyzické, emocionální, kulturní a duchovní bezpečí a pohodu všech účastníků. Účast v restorativním procesu by neměla vést k dalšímu působení újmy žádného z účastníků.

Odpovědnost: Pomoci těm, kteří újmu způsobili, aby ji uznali a převzali odpovědnost za tuto újmu a její nápravu.

Transformace: Poskytnout příležitost k porozumění, uzdravení a změnám, a přispět k obnově a opětovnému začlenění obětí a pachatelů zpět do společnosti.

Zdroj: Ministerstvo spravedlnosti v Kanadě (2018), Zásady a pokyny pro praxi restorativní justice v trestních věcech. Ottawa: Justice Canada.

Cíle restorativních programů byly stanoveny několika způsoby, ale v zásadě odkazují na následující klíčové prvky:

- (a) *Podpořit oběti, dát jim hlas, naslouchat jejich příběhům, povzbuzovat je k vyjádření jejich potřeb a přání, nabídnout jim možné odpovědi, umožnit jim účast v procesu řešení a poskytnout jim podporu*

Během posledních dvou desetiletí byly systémy trestního soudnictví vyzvány, aby se zaměřily přímo na potřeby a zájmy obětí (například na informovanost, posílení aktivní role oběti jejím zapojením, vyjádření k situaci, empatii, nápravu, obnovu pocitu bezpečí a sounáležitosti). Deklarace o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužití moci (The Declaration of Basic Principles on Justice for Victims of Crime and Abuse of Power) uvádí, že „neformální mechanismy pro řešení sporů, včetně mediace, rozhodčího řízení a zvykového práva nebo praktik původních obyvatel, by měly být využity tam, kde je vhodné facilitovat usmíření a odškodnění obětí“.⁹ Restorativní přístup je unikátní v řešení řady nejdůležitějších potřeb obětí. Podporuje takový proces, kde na názorech a zájmech obětí záleží, kterého se oběti účastní, kde se s nimi zachází spravedlivě a s respektem a kde se usiluje o nápravu způsobené újmy. Díky svému zapojení do procesu mají oběti slovo při rozhodování o tom, co je přijatelným výsledkem procesu a samy podnikají kroky k uzavření případu.¹⁰

⁹ Rezoluce Valného shromáždění 40/34 ze dne 29. listopadu 1985, odst. 7.

¹⁰ Bolitho, J. (2015), „Putting justice needs first: A case study of best practice in restorative justice“, *Restorative Justice: An International Journal*, 3(2), s. 256–281; Bolívar, D. (2019), „Restoring Harm: a psychosocial approach to victims and restorative justice“, Abingdon Oxon: Routledge; Hallam, M. (2014), „Restoring the Balance: An Evaluation of the Project conducted through interviews with victims, offenders and those making referrals to the service“, London: Victim Support (Thames Valley Area).

- (b) *Napravit vztahy poškozené trestným činem, částečně právě dosažením konsensu o tom, jak na trestný čin nejlépe reagovat*

Klíčovým rysem restorativní justice je její reakce na protiprávní jednání, zaměřuje se totiž na víc než jenom pachatele a trestný čin. Mírová řešení konfliktu, řešení sporů, obnova vztahů, a dokonce usmíření jsou považovány za hlavní metody k dosažení spravedlnosti a k podpoře oběti i pachatele. Zároveň slouží i k vytvoření bezpečného veřejného prostoru v dané komunitě. Participativní proces může také pomoci identifikovat základní příčiny trestné činnosti a formulovat strategie kriminální prevence.

- (c) *Potvrdit hodnoty komunity a odsoudit protiprávního jednání*

Odsouzení určitých typů chování je cílem procesu restorativní justice, stejně jako bylo po celá staletí základním cílem trestního práva. Způsoby, jimiž se toto chování odsuzuje, se však různí. V rámci restorativní justice jsou sociální hodnoty znovu potvrzeny pružnějším způsobem s přihlédnutím nejen k pravidlům, ale také k individuální situaci oběti a pachatele. Odsouzení protiprávního jednání není jediným zaměřením intervence, tvoří součást pozitivního procesu. Jak toto odsouzení vypadá a jak se realizuje v průběhu restorativního programu se velmi liší, ale zůstává jeho zásadní součástí.

- (d) *Povolat všechny zúčastněné strany k odpovědnosti, zejména pachatele*

Restorativní přístup má pachatelům usnadnit cestu k převzetí odpovědnosti za spáchané činy a jejich důsledky. Na rozdíl od trestního řízení, které je zaměřené na určení a posuzování právní viny, začíná průběh restorativního programu přiznáním odpovědnosti za způsobenou újmu a dál směřuje k tomu, jak újmu napravit a jak se dalšímu jejímu způsobení v budoucnu vyhnout. Všechny strany, které hrály úlohu ve spáchaném trestném činu nebo v okolnostech, které ke spáchání činu vedly, jsou vyzvány k tomu, aby převzaly odpovědnost za roli, kterou sehrály. Jak toto převzetí odpovědnosti vyústí k činům určí až samotný průběh restorativního programu a nikoli automatická aplikace některých obecných právních norem. V nejlepším případě může proces u pachatele vést nejen k převzetí odpovědnosti za způsobenou újmu, ale také k prožití kognitivní a emocionální vnitřní proměny a ke zlepšení vztahu s danou komunitou.

- (e) *Identifikovat restorativní výsledky s výhledem do budoucnosti*

Na místo zdůrazňování norem, které byly porušeny, a trestu, který má být uložen, se restorativní přístupy zaměřují na dopad protiprávního jednání na oběť a komunitu. I když restorativní justice může upozorňovat na nadměrné věznění pachatelů, restorativní přístup nutně nevyklučuje řadu forem trestu (např. pokuta, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody či dokonce trest odnětí svobody), ale cílí na dosažení restorativních výsledků orientovaných do budoucnosti, aby redukoval další možné způsobení újmy. Poskytuje pachatelům příležitost k smysluplné nápravě způsobené újmy a k nápravě vztahů, které jejich jednání poškodilo. Restorativní přístup může probíhat souběžně s jinými formami intervence (jako je např. léčba drogové závislosti, léčba duševního zdraví a dohled).

- (f) *Předcházet recidivě podporou vnitřní změny u jednotlivých pachatelů a usnadnit jejich opětovné začlenění do komunity*

Restorativní přístup se zabývá újmou způsobenou pachatelem, ale rovněž tak jeho chováním v budoucnu. Oběti a komunita očekávají, že výčitky svědomí povedou u pachatele k přijetí závazku, který se týká nejen napravení způsobené újmy, ale také vyvarování se zraňujícího jednání v budoucnosti. Závazek pachatele orientovaný na jeho budoucí chování je obvykle základní složkou dohod uzavřených prostřednictvím mediace či jiných restorativních přístupů. Transformace či „proměna“ pachatele prostřednictvím restorativního přístupu je legitimním a důležitým cílem, stejně jako prevence recidivy. Důraz na to, aby pachatelé chápali a přijímali odpovědnost za důsledky svého jednání si klade za cíl ovlivnit chování pachatelů v budoucnu. Rodina pachatele a jeho další podporovatelé, komunita a statutární orgány hrají v průběhu restorativního procesu důležitou úlohu.

1.3 Výhody restorativní justice

Přestože bylo provedeno poměrně málo důsledných vyhodnocení restorativních programů, k dnešnímu dni jejich zjištění obecně ukazují, že restorativní program, v jakékoli fázi trestního řízení, má větší účinnost než běžné trestní řízení, co se týče efektivního řešení konfliktů, povolání pachatelů k odpovědnosti a uspokojení potřeb obětí.¹¹

Následují některá obecná zjištění, která vyplynula z implementace programů k dnešnímu dni:

- Restorativní justice má pozitivní účinek na snížení četnosti a závažnosti opětovného páchání trestné činnosti.¹²
- Restorativní přístupy jsou zvláště vhodné k zamezení páchání trestné činnosti a snížení recidivy, pokud jsou součástí širšího rehabilitačního rámce.
- Programy restorativní justice mohou být zvláště účinné, pokud se zaměřují na vyšší úroveň rizika a pachatele závažnějších trestných činů.
- Úspěšná řešení a výsledky restorativních programů při mediacích mezi obětí a pachatelem či konferencích jsou možné jak u majetkových, tak u násilných trestných činů, jak u dospělých, tak u mladistvých, a jak pro pachatele a oběti, mezi nimiž je příbuzenský vztah, tak i pro ty, kteří se neznají.
- Bez ohledu na další okolnosti neexistují žádná vlastní omezení v druhu trestné činnosti pro doporučení případu do restorativního programu.

¹¹ Strang, H. a Sherman, L.W. (2015), „The Morality of Evidence“, *Restorative Justice*, 3(1), s. 6–27; Miers, D. (2001), *An International Review of Restorative Justice*, London: Home Office, s. 85. See also: McCold, P. (2003), „A Survey of Assessment Research on Mediation and Conferencing“, in Walgrave, L. (ed.) *Repositioning Restorative Justice*, Devon (United Kingdom): Willan Publishing, s. 67–120.

¹² Sherman, L., Strang, H., Mayo-Wilson, E., Woods, D. a Ariel, B. (2015), „Are Restorative Justice Conferences Effective in Reducing Repeat Offending?“, *Journal of Quantitative Criminology*, 31(1), s. 1–24; Umbreit, M.S., Coates, R.B. a Vos, B. (2008), „Victim-Offender Mediation: An evolving evidence-based practice“, in Sullivan, D. a Taft, L. (eds.), *Handbook of Restorative Justice*, Abingdon, Oxon: Routledge, s. 52–62; Shapland, J., Robinson, G. a Sorsby, A. (2011), *Restorative Justice in Practice: Evaluating what works for victims and offenders*, Abingdon, Oxon: Routledge; Strang, H., Sherman, L.W., Mayo-Wilson, E., Woods, D. a Ariel, B. (2013), *Restorative Justice Conferencing (RJC) Using Face-to-Face Meetings of Offenders and Victims: Effects on Offender Recidivism and Victim Satisfaction. A systematic review*, Oslo: The Campbell Collaboration.

- Mnoho obětí a pachatelů trestných činů je ochotno se účastnit restorativního programu, když k tomu dostanou příležitost. Je třeba je o této možnosti informovat.¹³
- Míra účasti obětí a pachatelů trestných činů na restorativních programech se liší na základě typu trestného činu, povahy mechanismů doporučení do programu, osobnostních rysů pachatelů a obětí a povahou vztahu mezi oběťmi a pachateli.¹⁴
- Oběti trestných činů a komunita mohou ve vysoké míře podporovat nápravu pachatelů a restorativní přístupy. Prokázaná účinnost restorativních programů může podpořit konstruktivnější, efektivnější a citlivější přístup ke spravedlnosti.¹⁵
- Mnoho obětí trestných činů by uvítalo příležitost se v bezpečí setkat s pachatelem. Restorativní přístupy mohou u obětí zmírnit emoční dopad viktimizace i posttraumatickou stresovou poruchu.¹⁶
- Oběti i pachatelé trestných činů hodnotí restorativní přístupy jako spravedlivější a uspokojivější než konvenční systém trestního soudnictví. Několik studií uvádí jak u obětí, tak u pachatelů trestných činů vysokou míru spokojenosti s restorativním přístupem.¹⁷
- Restorativní přístupy mohou zvýšit angažovanost komunity, umožňují jejím členům reagovat na potíže spojené s trestnou činností a sociálními problémy, a také se zapojit do jejich řešení.
- Po řádném proškolení mohou být komunitní dobrovolníci stejně efektivní při facilitaci restorativních programů jako profesionálové v trestním soudnictví.¹⁸
- Efektivita restorativních programů se zvyšuje, když organizace a programy spolupracují.
- Restorativní proces musí směřovat ke svému včasnému dokončení.
- Restorativní programy mají potenciál snížit náklady na trestní soudnictví, zkrátit dobu potřebnou k projednání a zlepšit poskytování služeb.

¹³Van Camp, T. a Wemmers, J.-A. (2016), „Victims' Reflections on the Protective and Proactive Approaches to the Offer of Restorative Justice: The Importance of Information“, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 58 (3), s. 415–442; Pelikan, C. (2010), „On the Efficacy of Victim-offender Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or Men Don't Get Better but Women Get Stronger: Is it still true? Outcomes of an Empirical Study“, *European Journal of Criminal Policy Research*, 16 (1), s. 49–67.

¹⁴Bolívar, D., Aertsen, I. a Vanfraechem, I. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice: An empirical study of the needs, experiences and position of victims within restorative justice practices*, Leuven: European Forum for Restorative Justice.

¹⁵Paul, G.D. a Swan, E.C. (2018), „Receptivity to Restorative Justice: A survey of goal importance, process effectiveness, and support for victim-offender conferencing“, *Conflict Resolution Quarterly*, 36(2), s. 145–162.

¹⁶Bolitho, J. (2017), „Inside the Restorative Justice Black Box: The role of memory reconsolidation in transforming the emotional impact of violent crime on victims“, *International Review of Victimology*, 23(3), s. 233–255; Sherman, L., et al. (2015), „Twelve Experiments in Restorative Justice: the Jerry Lee program of randomized trials of restorative justice conferences“, *Journal of Experimental Criminology*, 11(4), s. 501–540.

¹⁷Shapland, et al. (2011), *Restorative Justice in Practice*; Ministry of Justice of New Zealand (2016), *Restorative Justice Victim Satisfaction Survey: Research report*, Wellington (New Zealand): Ministry of Justice; Van Camp, T. and Wemmers, J.-A. (2013), „Victim Satisfaction with Restorative Justice: More than procedural justice“, *International Review of Victimology*, 19(2), s. 117–143. See also: Bolívar, et al. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice*; Hansen, T. a Umbreit, M. (2018), „Four Decades of Victim-offender Mediation Research and Practice: The evidence“, *Conflict Resolution Quarterly*, 36(2), s. 99–113.

¹⁸Hipple, N. a McGarrell, E. (2008), „Comparing Police- and Civilian-run Family Group Conferences“, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 31(4), s. 553–577.

MOŽNÉ VÝHODY RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ

Restorativní programy mohou:

- zajistit obětem a pachatelům trestných činů širší a včasnější přístup ke spravedlnosti
- dát obětem trestného činu hlas, příležitost být vyslyšeny a příležitost porozumět pachateli
- poskytnout obětem a komunitě odpovědi, právo na informace a právo znát pravdu
- poskytnout obětem příležitost k materiální a symbolické náhradě způsobené újmy
- podílet se na uzdravení obětí a zmírnit emocionální a někdy traumatické dopady trestné činnosti na oběti
- zajistit schůdnou alternativu k trestnímu řízení
- snížit frekvenci a závažnost recidivy, zejména pokud jsou součástí širšího rehabilitačního rámce
- pomoci vyhnout se další stigmatizaci pachatelů a přispět k jejich účinné reintegraci do společnosti
- zlepšit účast veřejnosti a důvěru veřejnosti v systém trestní justice
- zvýšit angažovanost komunity
- vést k účinnějším místním iniciativám v oblasti prevence kriminality
- zlepšit vztahy policie a komunity
- snížit náklady a prodlevy v celém systému trestního soudnictví

1.4 Mezinárodní standardy a normy restorativní justice

V roce 2002 přijala Hospodářská a sociální rada OSN *Základní principy*, které dávají pokyny členským státům při vytváření a provádění restorativních programů. Coby první nástroj OSN věnovaný restorativní justici v trestních věcech *Základní principy* nevznikly jako povinný nebo normativní dokument, ale s cílem informovat a vybídnout členské státy, aby přijaly a standardizovaly restorativní opatření v rámci zavedených vnitrostátních postupů a jejich právních, sociálních, kulturních a ekonomických kontextech. *Základní principy* nabízejí důležitý návod k využití a zavádění restorativní justice, jakož i základní záruky pro zajištění jejího vhodného uplatnění pro zákonodárce, tvůrce příslušných politik, komunitní organizace a představitele trestního soudnictví, kteří se podílejí na vývoji restorativní justice v reakci na trestnou činnost.

Základní principy jsou popsány v Kapitole 2 a najdete je v příloze na konci této příručky. Kapitola 2 rovněž přezkoumává několik dalších standardů a norem OSN o prevenci kriminality a trestním soudnictvím, které se zabývají využitím restorativní justice ve specifických kontextech.

1.5 Legislativní rámec

Odstavec 12 *Základních principů* obsahuje připomínku, že legislativní opatření mohou být někdy nezbytná – v závislosti na právním kontextu – aby bylo možné stanovit některé normy a poskytnout závazné právní záruky pro účastníky restorativních programů.

¹⁹ E/CN.15/2002/5/Add.1, para. 28.

V praxi existují celosvětové značné rozdíly v právním postavení a základech restorativních programů, přičemž některé programy jsou zakotveny v právu a jiné žádný formální právní status nemají. Absence právních předpisů nemusí být nutně překážkou v provádění restorativních programů. Mnoho programů bylo skutečně úspěšně zavedeno bez jakékoli nové legislativy.

Například Jihoafrická republika zavedla programy restorativní justice, aniž by je zakotvila v právních předpisech. Tento odklon, byť nebyl upraven zákonem přímo, byl umožněn díky pravomoci státního zástupce. Vytvořené restorativní programy byly realizovány ve spolupráci státního zástupce s nestátními neziskovými organizacemi. Jihoafrický trestní řád již umožňoval rozhodnutí ve věci odložit, podmíněně odložit nebo rozhodnout komunitně, a tyto nástroje vytvořily prostor pro zapojení restorativních programů do rozhodování o věci.

Právní rámec však může být zásadním přínosem při rozvoji nových restorativních programů a může posílit jejich legitimitu v očích občanů.²⁰ Zejména pokud chce nová iniciativa radikálně proměnit reakci trestní justice na určité kategorie pachatelů (např. mladistvých) či na určité druhy trestných činů (např. trestné činy proti životnímu prostředí) nebo chce zavádět alternativní řešení (např. zavedení odklonu), je nový právní rámec obvykle vyžadován. Například v Mexiku byl v roce 2016 přijat *zákon o vnitrostátním systému komplexního trestního soudnictví pro dospívající* (Ley Nacional del Sistema Integral de Justicia Penal para Adolescentes), který zavedl komplexní systém spravedlnosti pro mládež a vytvořil rámec pro využití restorativní justice jako alternativy k trestnímu řízení. V americkém státě Georgia zákon o soudnictví ve věcech mládeže z roku 2018 (Juvenile Justice Code) konkrétně nabízí využití restorativních programů jako mechanismus odklonu v trestním řízení pro mladistvé pachatele.

Existence pevného a dobře formulovaného právního základu pro restorativní programy nezaručuje však nutně jejich široké a účinné provádění. Pokud se všechny klíčové zúčastněné strany nezapojí, mohou být takové iniciativy snadno ignorovány. Jak o tom pojedná kapitola 7, obvykle je při zřizování a implementaci restorativních programů třeba postupovat strategicky.

Restorativní programy obecně fungují v kontextu širšího systému trestního soudnictví – anebo vedle něho. Restorativní programy jako takové si musí zajistit zásadní roli ve formálním soudním systému, nebo se stát jeho zásadní alternativou, jinak hrozí, že budou marginalizovány a nedostatečně využívány. Při neexistenci statutárního základu může být restorativní program obtížně začlenitelný do každodenní praxe trestního řízení. Potřebná legislativa tak může být impulsem pro častější využívání restorativních přístupů. Může také zajistit větší předvídatelnost a jistotu pro realizaci restorativních programů, protože stanoví veškeré právní záruky nutné pro jejich širší využití. Země, které ve velkém měřítku využívají restorativní přístupy, jako například Nový Zéland, Severní Irsko, Belgie, Finsko a Norsko, zavedly pevné právní předpisy, které pověřují soudy a státní zástupce k využívání restorativních programů. Nicméně, samotné právní předpisy nestačí ke zlepšení zavedení, lepší přístupnosti a zajištění širokého a účinného provádění restorativních programů.²¹ Kapitola 7 příručky bude dále zkoumat otázku vytvoření adekvátního legislativního rámce i strategického přístupu ke zřizování a provádění těchto programů.

²⁰Fellegi, B. (2003), *Meeting the Challenges of Introducing Victim-Offender Mediation in Central and Eastern Europe*, Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, s. 74–76; Wright, M. (2015), 'Making it Happen or Letting it Happen', *Restorative Justice: An International Journal*, 3(1), s. 119–128.

²¹Laxminarayan, M. (2014), *Accessibility and Initiation of Restorative Justice*, Leuven: European Forum for Restorative Justice, s. 154.

RESTORATIVNÍ JUSTICE VS. ALTERNATIVNÍ ŘEŠENÍ SPORŮ

Pojmy alternativní řešení sporů a restorativní justice se často zaměňují. Protože metody používané v těchto dvou typech procesů jsou často velmi podobné (dialog, mediace, smírní řízení), některé důležité rozdíly mezi nimi se někdy ztrácejí. Oba typy procesů upřednostňují kolaborativní a konsensuální postupy před postupem soudním. Trestný čin je však více než spor mezi stranami a existuje veřejný zájem na tom, aby došlo nejen k vyřešení situace, ale i k prevenci budoucí trestné činnosti.

Restorativní justice znamená mnohem víc než jen vyřešení konfliktu nebo sporu. Jak zdůrazňují *Základní principy*, restorativní justice je „vyvíjející se reakcí na trestný čin, která respektuje důstojnost a rovnost každého člověka, prohlubuje porozumění a podporuje sociální harmonii prostřednictvím uzdravení obětí, pachatelů a komunit“.^a Řídí se řadou klíčových základních hodnot a spojuje osoby, které zasáhly incident protiprávního jednání, aby pojmenovaly zlo, k němuž došlo, popsaly potřeby, které vznikly, a identifikovaly závazky, které vyvstaly, a společně vyřešily, jak nejlépe napravit způsobenou újmu a zabránit jejímu opakování.

^a Preambule, rezoluce ECOSOC 2002/12.

VZTAH K PRÁVU PŮVODNÍCH OBYVATEL A KE ZVYKOVÉMU PRÁVU

Aspekty restorativních přístupů nalezneme v řadě tradičních kultur a praxe restorativní justice v trestních věcech těžila a těží z moudrosti původního obyvatelstva. Participativní povaha restorativní justice, jež se zvykovému právu v mnohém podobá, může být prostředkem k poskytnutí podpory pro využívání právních systémů původního obyvatelstva a tím usnadnit jejich sebeurčení.^a

Expertní mechanismus pro práva původního obyvatelstva při OSN (Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples) ve studii o přístupu ke spravedlnosti v rámci podpory a ochrany práv původních obyvatel zdůraznil, že kulturním právem původních národů je uznání a praktikování jejich soudních systémů, jakož i uznání jejich tradičních zvyků, hodnot a jazyků při soudních procesech a právních postupech.^b Soudní systémy původních obyvatel úzce odrážejí kulturu a morálku daného lidu. Normy a zákony zvykového práva upravují vztahy mezi lidmi a jsou přijímány jako nezbytné pro vytváření harmonických vztahů a fungujících komunit. V mnoha případech jsou mechanismy zvykového práva přístupnější než státní systém díky jejich kulturnímu významu, dostupnosti a blízkosti.

Neformální systémy na komunitní úrovni (nebo, jak se jim někdy říká, „nestátní soudní systémy“) mohou mít mnoho podob a vést k různým výsledkům, co se týče přístupu ke spravedlnosti, rovnosti a čestného jednání. Primárním cílem zvykového práva je obvykle smírní řízení a řešení sporů, usmíření mezi oběťmi a pachateli a zachování společenské odpovědnosti.

Rozlišujícím rysem mnoha těchto systémů je jejich neformální a poradní průběh. O výsledku však často rozhoduje spíše rozhodčí řízení než mediace a pachatelův souhlas s účastí není vždy nutnou podmínkou. Nicméně většina právních tradic původního obyvatelstva obsahuje zásady a procesy, které podporují ozdravení komunity, usmíření a opětovné začlenění pachatele do společnosti.^c

V mnoha afrických zemích zvykové právo kompenzuje nedostatečnou kapacitu soudního systému nebo volnou kapacitu navyšuje. Například v Ugandě byla místním obecním soudům udělena statutární pravomoc ukládat opatření směřující k nápravě, jako je odškodnění, náprava újmy, usmíření nebo omluva, stejně jako i více donucující opatření.^d

V Austrálii, na Novém Zélandu a v Kanadě již nějakou dobu dochází k zapojení původního obyvatelstva do různých fází trestního řízení. Původním obyvatelům, organizacím, starším členům komunity, rodinným příslušníkům a příbuzným se doporučuje, aby se na rozhodovacím procesu podíleli a poskytovali příslušným orgánům vhled do trestného činu, do vztahů mezi obětí a pachatelem a do připravenosti pachatele ke změně. Soudní systém se tak postupně včlenil do daného kulturního kontextu a vzrostla důvěra mezi komunitami původního obyvatelstva a soudními úředníky.^e

Navzdory jejich podobnostem se restorativní procesy od rozhodovacích postupů původního obyvatelstva a zvykového práva liší. Zvykové právo se ne vždy řídí restorativními cíli, zásadami a zárukami.

^a Rada pro lidská práva, Expertní mechanismus pro práva původního obyvatelstva, 2014.

^b Rada pro lidská práva, Expertní mechanismus pro práva původního obyvatelstva, 2013, odst. 28.

^c Chartrand, L. a Horn, K. (2016), *A Report on the Relationships between Restorative Justice and Indigenous Legal Traditions in Canada*, Ottawa: Department of Justice Canada.

^d Stevens, J. (2000), *Access to Justice in Sub-Saharan Africa: The role of traditional and informal justice systems*, London: Penal Reform International.

^e Marchetti, E., a Daly, K. (2004), "Indigenous Courts and Justice Practices in Australia", *Trends and Issues in Criminal Justice*, No. 274, Canberra: Australian Institute of Criminology. See also: Marchetti, E. (2017), "Nothing Works? A Meta-Review of Indigenous Sentencing Court Evaluations", *Current Issues in Criminal Justice*, 28(3), s. 257–276.

TRANZITNÍ A POST-KONFLIKTNÍ SPRAVEDLNOST

Organizace spojených národů definovala tranzitní spravedlnost (transitional justice) jako „celou škálu procesů a mechanismů spojených se snahou společnosti se vyrovnat s dědictvím rozsáhlých případů zneužívání v minulosti, s cílem zajistit odpovědnost, sloužit spravedlnosti a dosáhnout smíření“.^a

Ke splnění těchto povinností byly zavedeny různé mechanismy nebo opatření: mechanismy hledání pravdy, jako jsou komise pro pravdu (truth commission); soudní mechanismy (vnitrostátní, mezinárodní nebo hybridní); odškodnění a institucionální reformy, včetně prověrek. Tranzitní spravedlnost představuje způsob, jak řešit závažné trestné činy mimo soudní systém. Některé mechanismy zdůrazňují usmíření a nápravu dopadů trestné činnosti a jsou inspirovány principy restorativní justice.^b

Například v Sierra Leone za účelem přesvědčit bojující frakce k ukončení krveprolití a k zahájení mírových jednání, byla předem schválena všeobecná amnestie a vznikla komise pro pravdu a usmíření (truth and reconciliation commission), jejíž úkolem bylo řešit odpovědnost za válečné zločiny.

Existují také různé programy, které se zabývají řešením trestných činů mimo systém trestního soudnictví. Různí se případ od případu – udělením amnestie výměnou za úplné zveřejnění informací (Jižní Afrika), rozhodčím řízením a mediacími mezi pachateli a oběťmi (Tunisko, Nepál, Gambie), „shovívavými“ rozsudky (Kolumbie) a programy komunitního usmíření (Východní Timor).

Restorativní přístupy a programy se také používají k usnadnění opětovného začlenění bojovníků, včetně dětských vojáků, do společnosti. Například v Sierra Leone a v severní Ugandě restorativní justice úspěšně prosazovala povolání k odpovědnosti bývalých dětských vojáků, podporovala rehabilitaci dětí, zajišťovala nápravu uvnitř komunity a usnadnila opětovné začlenění dětí do rodin, vesnic a civilního života. Přístup byl dostatečně pružný, aby citlivě reagoval na komplikovaný status dětských vojáků v rámci kontinua obětí-pachatelů, uznával potřebu vedení k odpovědnosti a zároveň podporoval následné usmíření, rehabilitaci a reintegraci. Na jiné úrovni principy restorativní justice inspirovaly také inovativní přístupy k prevenci radikalizace násilí.^d

^a Právní stát a přechodné soudnictví v konfliktních a postkonfliktních společnostech: zpráva generálního tajemníka OSN, (S/2004/616), odst. 8.

^b United Nations OHCHR (2006), *Rule-of-law Tools for Post-conflict States: Truth Commissions* New York/Geneva: 2006; United Nations OHCHR (2008), *Rule-of-law Tools for Post-conflict States: Reparation*, New York/Ženeva: 2008. See also: Rosenblatt, F.F. a Weitekamp, E. (2019), „Restorative justice around the world and in cases of mass victimisation“, in Peacock, R. (ed.), *Victimology in Africa*. (3rd edn), Pretoria: Van Schaik Publishers, s. 143–159.

^c Salomé, J. (2016), „Children Accountability and Justice: Advancing Restorative Justice for Child Soldiers and Child Pirates“, *Allons-y*, 1, s. 35.

^d Gavrielides, T. (2018), *Youth Radicalisation, Restorative Justice and the Good Lives Model: Comparative learnings from seven countries*, Londýn: The IARS International Institute.

SHRNUTÍ

1. Restorativní programy podporují aktivní účast pachatelů, obětí a jiných stran v nápravě újmy způsobené trestným činem, v úsilí o zmírnění utrpení, které čin způsobil a v podniknutí kroků, které zabrání opakování trestního činu.
2. V průběhu restorativního programu se oběť a pachatel, a kde je to možné a vhodné i další jednotlivci nebo členové komunity zasažení trestným činem, aktivně společně podílejí na řešení záležitostí z činu vyplývajících, obvykle s pomocí facilitátora.
3. Restorativní programy nabízejí příležitost lidem, kteří přijímají odpovědnost za újmu, kterou svými činy způsobili, aby se zodpovídali těm, kterým újmu způsobili, a pokud je to možné, provedli nápravu.
4. Hlavním cílem restorativních programů je:
 - Poskytnout podporu obětem, dát jim hlas, umožnit jejich spoluúčast a řešit jejich potřeby
 - Obnovit pořádek a mír v komunitě a napravit nebo ozdravit poškozené vztahy
 - Odsoudit protiprávní jednání
 - Povzbudit všechny zúčastněné strany, zejména pachatele, k převzetí odpovědnosti
 - Poukázat na restorativní výsledky, s výhledem do budoucnosti
 - Předcházet recidivě podporováním vnitřní změny u jednotlivých pachatelů a podporou jejich opětovného začlenění do komunity
5. Restorativní programy mohou přinést mnoho výhod, které zahrnují:
 - Širší přístup ke spravedlnosti
 - Efektivnější řešení konfliktů
 - Větší spokojenost obětí
 - Možný terapeutický dopad na oběti
 - Vyšší pravděpodobnost, že pachatelé nebudou dále páchat trestnou činnost
 - Vyšší pravděpodobnost úspěšného sociálního začlenění pachatelů do společnosti
 - Větší zapojení komunity a vyšší důvěru v soudní systém
 - Přínosy pro systém trestní justice
6. V roce 2002 přijala Organizace spojených národů *Základní principy užití restorativní justice v trestních věcech* s cílem informovat členské státy a vybízet je k přijetí a standardizaci restorativních programů v kontextu jejich právních systémů.
7. Pro existenci restorativních programů není národní právní rámec vždy nezbytným předpokladem, může však být důležitým přínosem pro rozvoj nových restorativních programů a pro ustanovení jejich legitimacy.

2. Přehled standardů a norem, včetně *Základních principů užití restorativních programů*

Základní principy poskytují vodítko pro rozvoj restorativní justice ve všech fázích trestního řízení. Jejich účelem je informovat a vybízet členské státy, aby přijaly a standardizovaly opatření v rámci restorativní justice ve svých právních systémech. Nejsou povinné ani normativní, ale vyjadřují základní procesní záruky, které mají zajistit spravedlnost obětem a pachatelům zapojeným do programů restorativní justice. Vyzývají členské státy, aby si vytvořily vlastní pokyny a normy, v případě potřeby právně závazné, které upraví využívání restorativní justice v trestních věcech.

Stěžejní část *Základních principů* se zabývá nastavením parametrů pro aplikaci restorativní justice a opatřeními, která by členské státy měly přijmout, aby zajistily, že účastníci restorativních programů budou chráněni odpovídajícími právními zárukami. Konkrétně části II a III tohoto nástroje se snaží definovat vhodné využití restorativní justice (např. pokud existují dostatečné důkazy proti pachateli, které opravňují k intervenci, a pouze pokud pachatel a oběť s intervencí souhlasí) a povahu právních záruk, které by měly být stanoveny.

2.1 Použití termínů

Jak bylo uvedeno výše, *Základní principy* nedefinovaly pojem „restorativní justice“, ale definovaly pojmy „restorativní program“, „restorativní průběh programu“ a „restorativní výsledek“. „Restorativní program“²² odkazuje na jakýkoli program, který probíhá restorativně a snaží se o dosažení restorativního výsledku. „Restorativní průběh programu – restorativní proces“,²³ který zahrnuje mediace, smírčí řízení, konference či rozhodování v kruhu, je definován jako jakýkoli proces, ve kterém oběť a pachatel, a pokud je to vhodné i jakékoliv další osoby nebo členové komunity zasažení trestným činem, aktivně spolupracují na vyřešení záležitosti způsobených trestným činem, obvykle za pomoci facilitátora. „Restorativní výsledek“²⁴ znamená dohodu uzavřenou jako výsledek restorativně probíhajícího programu. Za restorativní výsledky je možno považovat například náhradu způsobené újmy, odškodnění a veřejně prospěšné práce, tedy výsledky, které jsou zaměřené na uspokojení individuálních a kolektivních potřeb, na odpovědnost stran a dosažení opětovné integrace oběti a pachatele.

²² Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 2002/12 ze dne 24. července 2002, příloha, odst. 1.

²³ Ibid., odst. 2.

²⁴ Ibid., odst. 3.

2.2 Práva stran

Zúčastněné strany v restorativním programu zahrnují oběť, pachatele a všechny další osoby nebo členy komunity zasažené trestným činem, kteří mohou být do procesu zapojeni.²⁵

Základní principy doporučují následující základní záruky pro ochranu práv stran a zajištění spravedlivého procesu vůči pachateli a obětem (odst. 13):

Právo poradit se s právním zástupcem: oběť a pachatel by měli mít právo poradit se se svým právním zástupcem o restorativních způsobech řešení v dané věci, a kde je to nutné též mít právo na překladatele a/nebo tlumočníka.

Právo dětí²⁶ na pomoc rodiče nebo opatrovníka: Nezletilí by navíc měli mít právo na pomoc rodiče nebo opatrovníka.

Právo být plně informován: Předtím, než strany vysloví souhlas s účastí v restorativním programu, by měly být plně informovány o svých právech, povaze restorativního přístupu a možných důsledcích svého rozhodnutí.

Právo neúčastnit se: Oběť ani pachatel by neměli být donuceni nebo ovlivňováni nevhodnými prostředky k účasti v restorativním programu nebo k přijetí dohody jako výsledku restorativního programu.

2.3 Právní a procesní záruky

Základní principy také doporučují stanovit následující důležité procesní záruky, a to jak v právních předpisech, tak v trestní politice (viz odst. 14 až 17).

Je vyžadován souhlas pachatele i oběti: Restorativní přístupy by měly být využívány pouze se svobodným a dobrovolným souhlasem oběti a pachatele a oba musí mít možnost tento souhlas odvolat kdykoli v průběhu programu (odst. 7).

Uplatnění pouze v případě dostatečných důkazů: Restorativní programy by měly být využity pouze v případech, kde jsou dostatečné důkazy k obvinění pachatele (odst. 7). Oběť a pachatel by se měli shodnout na skutkových okolnostech případu jako na předpokladu pro svou účast v restorativním programu (odst. 8).

Účast pachatele není důkazem viny: Účast pachatele v restorativním programu nesmí být použita jako důkaz přiznání viny v následném trestním řízení (odst. 8).

Dohody by měly být dobrovolné a přiměřené: K dohodám by se mělo dospět dobrovolně a měly by obsahovat pouze splnitelné a přiměřené závazky (odst. 7).

Bezpečí stran: Při doporučení případu do restorativního programu i při jeho vedení je třeba zohlednit bezpečí stran (odst. 10). Vždy je potřeba vzít náležitě v potaz rozdíly vedoucí k nerovnováze sil mezi stranami a kulturní rozdílnosti stran, a to jak při doporučení případu do restorativního programu, tak při jeho vedení (odst. 9).

²⁵ Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN 2002/12 ze dne 24. července 2002, příloha, odst. 4.

²⁶ *Základní principy* užívají termínu „nezletilí“.

Důvěrnost: Diskuse v restorativních programech, které neprobíhají veřejně, by měly být důvěrné a neměly by být následně zveřejněny, pokud se strany nedohodnou jinak nebo pokud tak nevyžaduje vnitrostátní právo (odst. 14). Další lidskoprávní nástroje, zejména Úmluva o právech dítěte (čl. 16), se rovněž zaměřují na ochranu soukromí dětí a na důvěrnost v případě trestního řízení, které se dětí týká.

Soudní dohled: Výsledky dohod vzešlých z restorativních programů by měly ve vhodných případech podléhat soudnímu dohledu nebo se stát součástí soudních rozhodnutí nebo rozsudků (odst. 15). Kdykoli k tomu dojde, výsledek restorativního programu by měl mít stejnou právní sílu jako jakékoli jiné soudní rozhodnutí. To znamená, že ve většině systémů se proti výsledku může pachatel nebo státní zástupce odvolat. Tyto výsledky by měly vyloučit další stíhání ve stejné věci.

Nedosažení dohody: Nedoje-li mezi stranami k žádné dohodě, „samotná skutečnost, že nedošlo k dosažení dohody, nesmí být proti pachateli použita v následném trestním řízení“ (odst. 16).

Porušení dohody nesmí znamenat vyšší trest: Porušení dohody dosažené v restorativním programu – jiné než je soudní rozhodnutí nebo rozsudek – „neopravňuje přísnější postup ve věci v následném trestním řízení“ (bod 17).

2.4 Další příslušné mezinárodní standardy a normy

Mnoho mezinárodních nástrojů, včetně smluv, norem a standardů OSN o předcházení trestné činnosti a trestní justici, se také zabývá uplatněním restorativní justice ve specifických kontextech. Měly by být brány v úvahu ve spojení se *Základními principy*.

- *Deklarace základních zásad spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužití moci (1985):*²⁷ Deklarace vybízí k užití neformálních mechanismů při řešení sporů (včetně mediací, rozhodčího řízení, zvykového práva nebo praxe původního obyvatelstva) tam, kde je to vhodné, s cílem usnadnit usmíření a nápravu újmy obětí (článek 7). Rovněž podporuje případné odškodnění obětí, jejich rodin nebo osob závislých na pomoci jiné osoby (článek 8).
- *Základní zásady a pokyny týkající se práva na náhradu újmy a odškodnění obětí hrubého porušení mezinárodního práva v oblasti lidských práv a závažných porušení mezinárodního humanitárního práva (2005):*²⁸ Podrobná a konkrétní pravidla jsou stanovena ve vztahu k povinnosti států poskytovat prostředky a odškodnění v případě hrubého porušení mezinárodního práva v oblasti lidských práv a závažného porušení mezinárodního humanitárního práva.
- *Standardní minimální pravidla OSN pro nevězeňská opatření (Tokijská pravidla, 1990):*²⁹ Ačkoli Tokijská pravidla výslovně neodkazují na restorativní justici, podporují využití řady komunitních opatření, která mohou zahrnovat restorativní programy. Doporučují, aby rozhodnutí o odsouzení „zohlednila rehabilitační potřeby pachatele, ochranu společnosti a zájmy obětí, která by měla být vždy přizvána ke konzultaci, pokud je to vhodné“ (pravidlo 8.1). Pachatelé by měli dostat příležitost k posílení vazeb na komunitu a usnadnění jejich

²⁷ Rezoluce Valného shromáždění 40/34 ze dne 29. listopadu 1985, příloha.

²⁸ Rezoluce Valného shromáždění 60/147 ze dne 16. prosince 2005, příloha.

²⁹ Rezoluce Valného shromáždění 45/110 ze dne 14. prosince 1990, příloha.

opětovného začlenění do společnosti (pravidlo 10.4), tedy takovou příležitost, kterou nabízejí právě restorativní programy.

- *Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni* (Pravidla Nelsona Mandely, 2015):³⁰ Pravidla Nelsona Mandely vybízejí „vězeňskou správu, aby v nejvyšším možném rozsahu předcházela konfliktům, plně využívala mediaci a další alternativní mechanismy řešení sporů jako prevenci disciplinárních deliktů, nebo jimi řešila vzniklé konflikty“(pravidlo 38, odst. 1).
- *Pravidla OSN pro zacházení s vězněnými ženami a nevazební opatření pro pachatelky* (Bangkokská pravidla, 2010):³¹ Bangkokská pravidla zdůrazňují potřebu takových reintegračních programů před propuštěním z výkonu trestu a po něm, která zohledňují genderově podmíněné potřeby žen, jakož i potřebu poskytnout ženám pomoc usnadňující jejich sociální reintegraci (pravidla 45 až 47). Restorativní programy mohou často hrát roli při usnadňování sociálního znovuzачlenění žen, které se dopustily trestných činů.
- *Úmluva o právech dítěte*:³² Úmluva uznává právo každého dítě, které bylo podezřelé, obviněné nebo shledáno vinným z porušení zákona, aby s ním bylo zacházeno způsobem, který podporuje vlastní důstojnost a hodnotu dítěte a posiluje respekt dítěte k lidským právům a základním svobodám druhých, s ohledem na věk dítěte, s ohledem na žádoucí opětovné znovuzачlenění dítěte do společnosti a s výhledem na jeho převzetí konstruktivní role ve společnosti (čl. 40, odst. 1). Uznává také právo dítěte být slyšeno a podílet se na rozhodnutích, která se ho týkají (čl. 12 odst. 2), a v první řadě zohlednit nejlepší zájem dítěte při všech rozhodnutích, která se ho týkají (čl. 3 odst. 1). *Úmluva* vybízí k využití alternativních opatření v řešení situace dítěte, aniž by se uchýlilo k soudnímu řízení, pokud jsou dodržována lidská práva a zákonné záruky jsou plně respektovány (čl. 40 odst. 3 písm. b). Restorativní programy jsou pro dosažení těchto cílů unikátní. *Úmluva* rovněž vyžaduje, aby byla přijata opatření na ochranu, fyzické a psychické zotavení, a sociální reintegraci dětských obětí (článek 39).
- *Minimální standardní pravidla OSN pro výkon spravedlnosti ve věcech mládeže* (Pekingská pravidla, 1985):³³ V souladu s výše uvedenými dispozicemi *Úmluvy o právech dítěte* stanovují *Minimální standardní pravidla pro výkon spravedlnosti*, že z důvodů volnějšího nakládání s případy mládeže by měly být ustanoveny komunitní programy jako dočasný dohled a vedení mládeže, náprava způsobené újmy a odškodnění obětí (pravidlo 11.4). Pravidla rovněž doporučují, aby soudní řízení pro mládež byla „vedena v nejlepším zájmu mládeže a v atmosféře porozumění, která umožní mladistvým pachatelům účastnit se a svobodně se vyjádřit“ (pravidlo 14.2). Restorativní programy jsou nejvýše vhodné pro dosažení účasti a zajištění toho, aby průběh procesu určovala zásada nejlepšího zájmu dítěte.
- *Pokyny OSN pro prevenci kriminality mládeže* (Rijádské pokyny, 1990):³⁴ Tyto pokyny navrhuje, že opatření k prevenci kriminality mládeže by mohla zahrnovat pomoc a podporu při řešení nestabilní situace nebo konfliktu (bod 13).

³⁰ Rezoluce Valného shromáždění 70/175 ze dne 17. prosince 2015, příloha.

³¹ Rezoluce Valného shromáždění 65/229 ze dne 21. prosince 2010, příloha.

³² Rezoluce Valného shromáždění 44/25 ze dne 20. listopadu 1989.

³³ Rezoluce Valného shromáždění 40/33 ze dne 29. listopadu 1985, příloha.

³⁴ Rezoluce Valného shromáždění 45/112 ze dne 14. prosince 1990, příloha.

- *Modelové strategie a praktická opatření OSN pro odstranění násilí na dětech v oblasti prevence kriminality a trestní justice* (2014):³⁵ Modelové strategie doporučují poskytování „právní pomoci“ a právních informací dětem, které se účastní mechanismů alternativního řešení sporů a restorativních programů (odst. 6 písm. l). Uznávajíce přednosti restorativních programů, zejména jako alternativy trestního řízení, doporučují Modelové strategie využití programů v rámci odklonu a provádění restorativních programů pro děti jako alternativu k soudnímu řízení (bod 31). Z důvodu závažné povahy násilí na dětech a závažnosti fyzické a psychické újmy způsobené dětským obětí Modelové strategie nabádají k opatrnosti při využívání neformálních soudních systémů při zacházení s pachateli násilí na dětech. Členské státy se vyzývají, aby zajistily, že prostřednictvím těchto mechanismů je „násilí páchané na dětech náležitě odmítáno a odsuzováno, aby pachatelé násilí na dětech byli bráni k odpovědnosti za své činy a aby byla dětským obětí poskytnuta podpora, odškodnění a náhrada způsobené újmy“ (odst. 25).
- *Zásady a pokyny OSN pro přístup k právní pomoci v systémech trestního soudnictví* (2013):³⁶ Zásady a pokyny ve své definici „právní pomoci“ zahrnují restorativní programy jako druh služby, která by měla být poskytována bezplatně pachatelům, obětím a svědkům bez dostatečných prostředků nebo pokud to vyžadují zájmy spravedlnosti (odst. 8).

Kromě výše uvedených mezinárodních standardů bylo vyvinuto několik regionálních nástrojů podporujících využití restorativní justice.

V Evropě bylo v roce 1999 přijato *Doporučení Rady Evropy č. R (99) 19 o mediaci v trestních věcech* s cílem poskytnout návod pro rozvoj mediálních programů. V roce 2018, na základě předchozích doporučení, bylo do *Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech*³⁷ integrováno širší chápání restorativní justice a jejích principů než v *Doporučení z roku 1999*.

Restorativní justici se rovněž zabývá *Směrnice Evropské unie o právech obětí* (2012), která stanovuje minimální standardy v oblasti práv, podpory a ochrany obětí trestných činů v EU jako právně závazný nástroj. *Směrnice* zdůrazňuje zejména důležitost záruk pro ochranu zájmů a práv obětí v průběhu restorativního programu. Zároveň stanovuje právo obětí dostávat informace mimo jiné o dostupných službách v rámci restorativní justice, a to od prvního kontaktu s příslušným orgánem. *Směrnice* stanovuje, že služby restorativní justice by měly zohledňovat především zájmy a potřeby oběti, nápravu újmy způsobené obětí a zabránění další újmě.

A konečně, s ohledem na využití restorativních programů v souvislosti s násilím na ženách doporučil Výbor pro odstranění diskriminace žen, aby byla přijata opatření k informovanosti žen o jejich právu využívat mediaci, smířčí řízení, rozhodčí řízení a řešení sporů založené na spolupráci, ale aby zároveň bylo zaručeno, že tyto postupy neomezí přístup žen k soudním nebo jiným nápravným prostředkům v jakékoli oblasti práva a nepovedou k dalšímu porušování jejich práv.³⁸

³⁵ Rezoluce Valného shromáždění 69/194 ze dne 18. prosince 2014, příloha.

³⁶ Rezoluce Valného shromáždění 67/187 ze dne 20. prosince 2012, příloha.

³⁷ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 výboru ministrů členských států o restorativní justici v trestních věcech.

³⁸ Výbor pro odstranění diskriminace žen; Obecné doporučení č. 33 dále přístup žen ke spravedlnosti. CEDAW / C / GC / 33, 2015, odst. 58 (a) a (b).

Výbor však také doporučil, aby ve věcech násilí na ženách, včetně domácího násilí, za žádných okolností nebyly tyto případy předávány k alternativním řešením sporů (Obecné doporučení 33, odst. 58 (c)).³⁹ Výbor později objasnil, že cílem je zajistit, aby případy genderově podmíněného násilí na ženách nebyly předávány alternativním řešením sporů – včetně mediace a smírčího řízení – *povinně*.⁴⁰ Podobná pozice se odráží v doporučení Komise pro postavení žen, aby ve vztahu ke všem formám násilí na ženách a dívkách členské státy OSN přijaly nezbytná legislativní a/nebo další opatření k zákazu povinného a vynuceného alternativního řešení sporů, včetně nucené mediace a smírčího řízení. Podobně *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí* (Istanbulská úmluva) zakazuje mandatorní využití alternativních přístupů při řešení sporů, včetně mediace a smírčího řízení.⁴¹

Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen doporučil, aby využívání alternativních přístupů při řešení sporů, včetně mediace a smírčího řízení, bylo přísně regulováno a povoleno pouze tehdy, pokud předchozí hodnocení specializovaným týmem zajistí svobodný a informovaný souhlas obětí/přeživších a pokud neexistují žádné ukazatele dalších rizik pro oběti/přeživší nebo pro jejich rodinné příslušníky. Tyto přístupy, dodal výbor, „by měly posílit postavení obětí/přeživších a měly by být poskytovány speciálně vyškolenými odborníky, kteří porozumí situaci a přiměřeně zasáhnou v případech genderově podmíněného násilí, zajistí přiměřenou ochranu práv žen a dětí a budou zásahy provádět bez stereotypizace či další viktimizace žen. Alternativní řešení sporů by nemělo představovat překážku v přístupu žen k trestnímu řízení“⁴² (Obecné doporučení 35, odst. 32 (b)).

2.5 Vnitrostátní směrnice a normy

Stále se objevují otázky, zda jsou právní předpisy nezbytné k zavedení restorativních programů. Ve většině případů je odpověď na tuto otázku místně specifická a musí brát v úvahu současný právní systém a stávající právní předpisy, jakož i povahu restorativních iniciativ, které mají být zavedeny. Tomu se bude dále věnovat kapitola 7.

Základní principy doporučují, aby členské státy zvážily zavedení pravidel a standardů, ve vhodných případech též v legislativní podobě, které upravují využívání restorativních programů. Stanovují (odst. 12), že tyto pravidla a standardy by měly dodržovat základní principy stanovené tímto nástrojem a měly by mimo jiné zahrnovat:

- (a) podmínky pro doporučení případů do restorativního programu;
- (b) zacházení s případy v rámci restorativního procesu;
- (c) kvalifikaci, školení a hodnocení facilitátorů;

³⁹ Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen; Obecné doporučení č. 33 dále přístup žen ke spravedlnosti. CEDAW / C / GC / 33, 2015, odst. 58 (c).

⁴⁰ Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen; Obecné doporučení č. 35 o násilí na ženách na základě pohlaví, aktualizace obecného doporučení č. 19 (2017), odst. 32 (b).

⁴¹ Rada Evropy (2011), Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí, Série smluv Rady Evropy - č. 210, čl. 48 odst. 1.

⁴² Výbor pro odstranění diskriminace žen; Obecné doporučení č. 35 o násilí na ženách na základě pohlaví, aktualizace obecného doporučení č. 19 (2017), odst. 32 (b).

(d) organizaci restorativních programů;

(e) pravidla upravující způsobilost a jednání osob účastnících se restorativních programů.

V některých zemích zákon upravující mediační procesy předepisuje zavedení etické komise. Taková komise může mít dvě funkce: poskytuje platformu pro vyřizování stížností obětí, pachatelů a dalších osob zapojených do restorativního programu na jedné straně, vypracovává etické zásady a pokyny pro odborníky v restorativní praxi na straně druhé.

Doporučení Rady Evropy CM/Rec (2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, navrhuje, aby členské státy ustanovily „jednoznačný právní rámec, na který se soudní orgány budou odvolávat ve věcech restorativní justice nebo kde je tento jinak používán způsobem, který má nebo může mít dopad na trestní stíhání nebo soudní řízení“ (článek 21). Rovněž doporučuje, aby byly vytvořeny příslušné zásady pro případy, kdy jsou restorativní programy poskytovány v průběhu trestního řízení. Tyto zásady by měly řešit postupy stanovující postoupení případů restorativní justici a řešení případů po restorativním přístupu (článek 22).

SHRNUTÍ

1. Účelem Základních principů je informovat a povzbudit členské státy OSN k přijetí a standardizaci opatření v rámci restorativní justice v kontextu jejich právního systému.
2. Následující práva obětí a pachatelů účastnících se restorativních programů musí být ochraňována:
 - Právo oběti a pachatele poradit se s právním zástupcem o průběhu restorativního programu.
 - Právo dětí, které se účastní restorativního programu, na podporu rodiče nebo opatrovníka.
 - Právo stran být plně informovaný o svých právech, o povaze průběhu restorativního programu a o možných důsledcích jejich účasti v programu.
 - Právo neúčastnit se. Je vyžadován svobodný a informovaný souhlas jak oběti, tak pachatele. Ani oběť, ani pachatel by neměli být nuceni ani naváděni nepoctivými prostředky k účasti na restorativním programu nebo k přijetí dohody jako výsledku restorativního programu.
3. Mezi další důležité procesní záruky, které by měly být zavedeny, patří:
 - Účast pachatele na restorativním programu nesmí být použita jako důkaz přiznání viny v následném trestním řízení.
 - Dohody vzešlé z restorativního programu by měly být uzavřeny dobrovolně a měly by obsahovat pouze splnitelné a přiměřené povinnosti.
 - Musí být ochráněna důvěrnost řízení.
 - Nedosažení dohody nesmí být použito proti pachateli v následném trestním řízení.
4. Několik standardů a norem OSN týkajících se předcházení trestné činnosti a trestního soudnictví se zabývá využitím restorativní justice v konkrétních kontextech a měly by být uváženy ve spojení se *Základními principy*.
5. Členské státy by měly stanovit pravidla a standardy, ve vhodných případech též v legislativní podobě, které upravují využívání restorativních programů.

3. Typy restorativních přístupů a programů

Tato kapitola charakterizuje rozdílné restorativní přístupy a programy, jejich společné atributy, jejich odchylky a jejich vztah k trestnímu řízení. Popisujeme tři hlavní typy přístupů: mediaci, konference a kruhy, které inspirovaly vývoj různých restorativních programů v oblasti prevence kriminality a trestní justice. Kapitola také stručně hodnotí některé kvazi-restorativní přístupy, jako jsou komunitní panely a programy pro zástupné oběti a bere na vědomí nová využití restorativních programů v praxi policejních, nápravných a dalších institucí trestní justice.

3.1. Různé využití restorativních přístupů v trestních věcech

Restorativní justice je flexibilní přístup k trestné činnosti, který se může přizpůsobit zavedeným systémům trestní justice a kterým lze tyto systémy doplnit, včetně systému práva původních obyvatel a zvykového práva.⁴³ Způsob, jakým se restorativní justice uplatňuje, se tedy velmi liší. Institucionalizace restorativní justice v oblasti trestního soudnictví se vydala mnoha cestami a tento vývoj je obtížné zobecnit.⁴⁴

Restorativní justice se může různými způsoby protínat s trestním řízením nebo fungovat nezávisle na něm.⁴⁵ Mnoho restorativních programů vznikalo jako alternativa k trestnímu řízení, aby nabídlo jinou cestu ke spravedlnosti, která se otevírá účasti obětí a zapojení komunity. Zavádí se rovněž několik programů ve vykonávací fázi trestního řízení, někdy i vězeňských, které mohou přispět k účinné rehabilitaci pachatelů.⁴⁶ Ukazuje se také, že restorativní komunitní programy probíhající při návratu vězňů zpět do společnosti usnadňují sociální znovuzачlenění pachatelů a posilují jejich vazby v komunitě.⁴⁷

⁴³ *Základní principy*, Preamble, rezoluce ECOSOC 2002/12. Viz příloha tohoto průvodce.

⁴⁴ Aertsen, I., Daems, T. a Robert, L. (2013), *Institutionalizing Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing.
Aertsen, I., Daems, T. a Robert, L. (2013), *Institutionalizing Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing.

⁴⁵ Gavrielides, T. (2007), *Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the discrepancy*, Helsinki: HEUNI.

⁴⁶ Walker, L. (2009), „Modified Restorative Circles: A reintegration group planning process that promotes desistance“, *Contemporary Justice Review*, 12(4), s. 419–431; Rossi, C. (2012), „Le modèle québécois des rencontres détenus-victimes“, *Les Cahiers de la Justice*, Dalloz, 2012(2), s. 107–126; Crocker, D. (2015), „Implementing and Evaluating Restorative Justice Projects in Prison“, *Criminal Justice Policy Review*, 26 (1), s. 45–64; Olliver, R. (2017), *Restorative Justice and Prison: A report for governors*, London: Restorative Justice Council.

⁴⁷ UNODC (2018), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, New York: United Nations.

Stávající programy se značně liší co do formálnosti, cílů, které upřednostňují, způsobu, jakým se vztahují či nevztahují k formálnímu trestnímu řízení, co do způsobu svého nastavení, fungování a toho, jak umožňují zapojení stran. Značné rozdíly jsou také v tom, do jaké míry se pracovníci trestní justice účastní restorativních programů. Například v případě rozhodování v kruhu je úloha odborníků v oblasti justice omezená, s výjimkou formálního plnění právních úkolů (např. státní zástupce čte obvinění, soudce svolává setkání, státní zástupci vydávají doporučení soudu v případech vymahatelných trestných činů). Justiční pracovníci se obvykle kruhu účastní a vyjadřují své názory, když je na nich řada. V rámci konferenčních programů některé jurisdikce (např. v Severním Irsku) umožňují, aby byl právní zástupce v průběhu programu přítomen, nikoli proto, aby zastupoval jednotlivce, ale aby zajistil ochranu jeho práv.

Restorativní programy mohou být spravovány veřejnými či státními institucemi nebo nestátními neziskovými organizacemi. Mohou působit v komunitě nebo při policejních orgánech či státních zastupitelstvích, při soudech, v rámci probační služby či justiční služby pro mladistvé, nebo ve věznicích. Facilitace restorativních programů může spadat do odpovědnosti odborníků v oblasti trestního řízení (např. probační úředníci, policisté, soudci) nebo může být odpovědností profesionálních facilitátorů na plný úvazek nebo vyškolených dobrovolníků.

3.2 Hlavní typy programů

Bez ohledu na rozmanitost programů restorativní justice se několik jejich typů začalo využívat ve větší míře než jiné. Jsou to: a) mediace mezi obětí a pachatelem; b) restorativní konference a c) kruhy.

Mediace mezi obětí a pachatelem

Mediační programy mezi obětí a pachatelem (victim-offender mediation, VOM) (známé také jako programy pro usmířování obětí a pachatelů, nebo jako programy zaměřené na dialog mezi obětí a pachatelem a v Evropě jako mediace v trestních věcech) patřily mezi první iniciativy na poli restorativní justice. Jsou nejběžnějším typem restorativních programů, jež jednotlivé státy uvádějí.⁴⁸ Nabízejí přímý nebo nepřímý proces, ve kterém se oběť a pachatel při setkání tváří v tvář či skrze nepřímé komunikační prostředky zapojují do diskuse o trestném činu a jeho dopadu, kterou facilituje nezaujatá třetí strana proškolená k tomuto účelu. Nabízejí přinejmenším možnost, aby přímo či nepřímo probíhal asistovaný dialog mezi pachatelem a obětí.⁴⁹

⁴⁸ UNODC (2017), *A summary of comments received on the use and application of the Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters*: www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_26/E_CN15_2017_CRP1_e_V1703590.pdf.

⁴⁹ Bolívar D. (2015), „The local practice of restorative justice: are victims sufficiently involved?“, in Vanfraechem, I., Bolívar, D. a Aertsen, I. (eds.), *Victims and Restorative Justice*, Abingdon, Oxon: Routledge, s. 203–238. Viz rovněž: Umbreit, M.S., Coates, R.B. a Vos, B. (2007), „Restorative Justice Dialogue: A multi-dimensional, evidence-based practice theory“, *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*, 10(1), s. 23–41.

Tento typ programu má řešit potřeby obětí trestných činů a zároveň zajistit, aby pachatelé za trestné činy nesli odpovědnost. Mohou je provozovat buď státní instituce, nebo nestátní neziskové organizace. Doporučení věci do mediačního programu může přicházet od policie, státních zástupců, soudů, právních zástupců a probační služby, někdy na žádost pachatelů nebo obětí.

Programy mediace mezi obětí a pachatelem mohou fungovat ve fázi prověřování, vyšetřování, řízení před soudem a ve vykonávací fázi trestního řízení. Zahrnují dobrovolnou účast obětí a pachatele. Mohou být také využity před odsouzením, kdy takový proces povede k vydání doporučení, jak má být ve věci rozhodnuto. Pokud se restorativní proces završí ještě před vynesením rozsudku, výsledek mediace se obvykle oznámí státnímu zástupci nebo soudci k posouzení. Programy mediace mezi obětí a pachatelem lze také úspěšně využít během výkonu trestu odnětí svobody pachatele a mohou se tak stát součástí procesu směřujícího k jeho nápravě, a to i v případech pachatelů s dlouholetými tresty.

Mediace mezi obětí a pachatelem spíše dosáhne svých cílů, pokud dojde mezi oběťmi a pachateli k setkání tváří v tvář, pokud vyjádří své pocity přímo mezi sebou a společně dojdou k novému porozumění situace, včetně toho, co k ní vedlo.⁵⁰ S pomocí proškoleného facilitátora mohou dospět k dohodě, která jim oběma pomůže situaci uzavřít.

V běžné praxi se facilitátoři obvykle setkají před společnou schůzkou pachatele a oběti s každou stranou zvlášť, aby jim pomohli se připravit. Toto má mimo jiné zajistit, aby při setkání s pachatelem nedošlo k reviktimizaci oběti a aby pachatel uznal svou odpovědnost za událost a upřímně se chtěl s obětí sejít. Je-li možný přímý kontakt mezi obětí a pachatelem, není neobvyklé, že jednu nebo obě strany doprovází přítel nebo podporovatel. Ti se však ne vždy diskuse účastní. Bez ohledu na přednosti facilitovaného setkání tváří v tvář není přímý kontakt mezi obětí a pachatelem vždy možný, a ne vždy si ho oběť přeje. Proto se ve velké míře využívají i nepřímé mediační procesy, kdy se facilitátor sejde se stranami postupně a odděleně, aby jim přinesl zprávu od druhého účastníka (včetně zvukových nebo obrazových záznamů).

Než mediace mezi obětí a pachatelem začne, musí být splněny čtyři základní požadavky:

- Pachatel přijímá (nebo alespoň nepopírá) odpovědnost za způsobenou újmu.
- Oběť a pachatel se shodují na skutkových okolnostech případu jako na předpokladu pro svou účast na mediaci.
- Oběť i pachatel průběhu programu rozumí a jsou ochotni se ho účastnit.
- Oběť i pachatel považují svou účast v programu za bezpečnou.

V průběhu mediace mezi obětí a pachatelem jsou obě strany podle potřeby často odkázány na jiné služby, které jim poskytují asistenci a pomoc. Obětem je poskytnut maximální prostor v procesu nalézání řešení. Mohou si vyžádat informace o trestném činu a sdělit pachateli, jak byly trestným činem zasaženy. Jeden nebo více mediátorů pomáhá oběma stranám dospět k takové dohodě, která řeší potřeby obou stran a přináší řešení konfliktu. Průběh mediačního programu může dospět k narovnání nebo nějaké formě náhrady újmy způsobené obětí. Pokud k tomu dojde před vynesením rozsudku, lze dohodu zprostředkovanou mezi pachatelem a obětí odevzdat soudu lze ji zahrnout do rozsudku nebo podmínek probačního dohledu.

⁵⁰ Bouffard, J., Cooper, M. a Bergseth, K., 2017, „The effectiveness of various restorative justice interventions on recidivism outcomes among juvenile offenders“, *Youth Violence and Juvenile Justice*, 15(4), s. 465–480.

RAKOUSKO: MEDIACE MEZI OBĚTÍ A PACHATELEM JAKO ODKLON

V Rakousku je mediace mezi obětí a pachatelem začleněna do trestního řádu (§ 204) jako součást „odklonného balíčku“ (Rücktritt von der Verfolgung – odstoupení od trestního stíhání). Mediace mezi obětí a pachatelem zde lze použít jako jeden z mechanismů odklonu v případě trestných činů, za které lze uložit trest odnětí svobody na dobu kratší než pět let, a tento trestný čin nesmí mít za následek smrt.

Mediace mezi obětí a pachatelem lze uskutečnit v kterékoli fázi trestního řízení, ale k využití této služby obvykle dochází v jeho raných fázích řízení. Státní zástupce může doporučit případ k mediaci mezi obětí a pachatelem a může nařídit vyšetřování s cílem zjistit, zda případ splňuje stanovená kritéria. Doporučení mohou podávat také soudci. Přibližně 85% doporučení k mediaci mezi obětí a pachatelem v Rakousku podávají státní zástupci. Oběti a pachatelé však nemají právo o mediaci mezi obětí a pachatelem žádat.

Pokud se státní zástupce nebo soudce rozhodne mediaci mezi obětí a pachatelem nabídnout, realizuje ji Asociace pro probační službu a sociální práci (Neustart), autonomní subjekt financovaný ministerstvem spravedlnosti s 35 kanceláři po celém Rakousku. Mediátoři v Neustartu jsou sociální pracovníci, právníci nebo psychologové se zvláštním vzděláním nebo praxí a musí mít příslušnou odbornou kvalifikaci. Mediátor osloví pachatele a oběť a většinou prostřednictvím přímé osobní mediace se pokusí dospět k urovnání nebo smíru bez soudního procesu nebo odsouzení. Výsledek mediace mezi obětí a pachatelem může zahrnovat finanční náhradu újmy, dohoda musí být písemná, podepsaná oběma stranami. Mediátor odpovídá za zpracování celého případu, včetně podání závěrečné zprávy státnímu zástupci.

Aby se mohla mediace mezi obětí a pachatelem uskutečnit, musí pachatel: a) vyjádřit svou připravenost, zodpovídat se za své jednání (nemusí jít nutně o přiznání viny); b) poskytnout náhradu újmy způsobené činem; a c) vyjádřit svou připravenost se v budoucnu takového jednání zdržet. Vzhledem k tomu, že se mediace mezi obětí a pachatelem využívá i v případech násilí v intimních vztazích, je zavedeno zvláštní nařízení, které zajišťuje, že se žádná mediace neuskuteční, pokud pachatel obviňuje oběť nebo zlehčuje či popírá svou vinu, či pokud do situace vstupuje silná mocenská nerovnováha, násilná minulost nebo, na straně oběti, emocionální nestabilita. Je-li nějaký z těchto rizikových faktorů přítomen ve zprávě státního zástupce, koná se s oběma stranami samostatná osobní schůzka a zároveň může být použit nástroj pro posouzení rizik k vyhodnocení, zda je případ pro mediaci mezi obětí a pachatelem vhodný.

Úspěšné dokončení mediace mezi obětí a pachatelem pravidelně vede k upuštění od trestního stíhání, trestu a záznamu v trestním rejstříku. V roce 2015 bylo 74,1% mediací mezi obětí a pachatelem úspěšných. Podle samostatné studie u 84% účastníků po vyplacení mimosoudních náhrad nedošlo k recidivě.^a

^a Hofinger, V. a Neumann, A. (2008), *Legalbiografien von Neustart Klienten*, Vienna: Institut für Rechts und Kriminalsoziologie.

LAOSKÁ LIDOVĚ DEMOKRATICKÁ REPUBLIKA: VESNICKÉ MEDIAČNÍ JEDNOTKY

V Laoské lidově demokratické republice byly zřízeny vesnické mediační jednotky, které zajišťují průběžný mechanismus řešení sporů a podporují smířčí řízení. Jednotky poskytují základní mechanismus pro řešení sporů.

Zdroj: Lao People's Democratic Republic, Ministry of Justice, *Justice Minister Decree on Establishment and Movement of Village Mediation Unit*, No. 210/MoJ, Vientiane, 19. říjen 2009.

ŠIROKÝ PŘÍSTUP K MEDIAČNÍM SLUŽBÁM V NORSKU

V Norsku *Zákon o obecních mediačních službách* z roku 1991 ustanovil Národní mediační službu, která může přijímat doporučení od jakéhokoli justičního orgánu. Ve dvaaadvaceti pobočkách Regionálních mediačních služeb je k dispozici několik stovek laických mediátorů. Mediace je dostupná ve všech fázích trestního řízení, včetně probačního dohledu a trestu odnětí svobody, jakož i v občanskoprávních sporech. Orgány činné v trestním řízení mohou předat případy k mediaci také Mediační a smírní službě.

KANADA: MEDIACE MEZI OBĚTÍ A PACHATELEM VE VYKONÁVACÍ FÁZI TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Kanadská vězeňská služba (The Correctional Service of Canada, CSC), federální vládní úřad odpovědný za výkon trestů odnětí svobody v délce dvou a více let, nabízí mediace mezi obětí a pachatelem prostřednictvím Programu pro obnovení příležitostí (Restorative Opportunities Programme, ROP). Tento program je k dispozici obětem, které se přihlásily do programu (nebo jejich zástupcům), ale i nepřihlášeným obětem, které jsou trestnou činností zasaženy. Žádosti o mediaci přímo od pachatele se nepřijímají. Nicméně ti pachatelé, kteří mají zájem a nesou za své činy odpovědnost, může na možnost mediace mezi obětí a pachatelem odkázat pracovník nápravného zařízení, který podpoří jejich účast. Po provedení takového doporučení posoudí pracovníci Programu pro obnovení příležitostí a mediátoři vhodnost a motivaci pachatele. Program je realizován ve vykonávací fázi řízení a je facilitován profesionálním mediátorem při zachování mlčenlivosti. Většina mediací mezi obětí a pachatelem je prováděna při setkání tváří v tvář, ale k dispozici jsou i nepřímé možnosti komunikace, například prostřednictvím dopisů či videozpráv, anebo vzkazy mezi pachatelem a obětí vyřizuje mediátor.

Restorativní konference

Restorativní konference, jako jsou komunitní konference a rodinné skupinové konference, se od mediace mezi obětí a pachatelem liší tím, že se jich účastní více stran, než je strana primární oběti a strana pachatele. V modelu konference figurují další osoby dotčené trestným činem, jako jsou rodinní příslušníci, přátelé, zástupci komunity, a v závislosti na konkrétním případě i policie nebo jiní odborníci svolaní nestrannou třetí stranou, která působí jako facilitátor konference. V mnoha případech se na podporu genderové vyváženosti nebo zájmů LGBTQ účastní konference více než jeden facilitátor, aby byly zohledněny specifická znevýhodnění či vytvořeny vhodné vazby na zvykové právo. Konference navíc mají širší zaměření: kromě mediace mezi obětí a pachatelem umožňují pachatelům rozpoznat dopady svého trestného činu nejen na oběti a jejich rodiny, ale i na jejich vlastní rodinu a přátele, čímž poskytují příležitost k nápravě těchto vztahů.⁵¹

Rodinné skupinové konference

Rodinných skupinových konferencí, RSK (Family group conference, FGC) se často využívá jako odklonu v trestních věcech mládeže od běžného systému trestního soudnictví. Tento model byl ve své moderní podobě začleněn do vnitrostátních právních předpisů a aplikován v průběhu trestního řízení mladistvých pachatelů na Novém Zélandu v roce 1989, což z něj v té době učinilo ze všech existujících přístupů restorativní justice ten systémově nejzakotvenější. Jako odklon, který iniciuje policie, se tento model nyní v upravené podobě hojně využívá mimo jiné v Kanadě, České republice, Irsku, Lesothu, Jihoafrické Republice, Jižní Austrálii a Spojených státech.

⁵¹ Zinsstag, E., Teunkens, M. a Pali, B. (2011), *Conferencing: A way forward for restorative justice in Europe*, Brussels: European Forum for Restorative Justice. See also: Zinsstag, E. a Vanfraechem, I. (2012), „Conferencing – A developing practice of restorative justice“, in Zinsstag, E. a Vanfraechem, I. (eds.), *Conferencing and Restorative Justice – International Practices and Perspectives*, Oxford: Oxford University Press, s. 11–32.

Každá konference má svého svolavatele nebo facilitátora. Vzhledem k tomu, že zaměření konferenčního programu je poněkud širší než zaměření klasických mediačních programů, svolává rodinná skupinová konference dohromady rodinu a přátele oběti i pachatele a někdy i další členy komunity, aby se účastnili profesionálně facilitovaného procesu. Cílem RSK je dospět žádoucího výsledku restorativního programu pro zúčastněné strany, rozkrýt důsledky trestného činu a najít vhodné způsoby, jak zabránit opakování protiprávního jednání. Úkolem konference je konfrontovat pachatele s následky trestného činu, vypracovat plán nápravy a v závažnějších případech (např. v novozélandském modelu) určit potřebu restriktivnějšího dohledu a/nebo vazby. Doporučení věci do restorativního programu je v Austrálii a ve Spojených státech primárně v rukou policie, zatímco v Jižní Africe mají tuto pravomoc státní zástupci.

V několika zemích (např. Nový Zéland, Kanada, Severní Irsko) mají rodinné skupinové konference specifické využití při řešení trestné činnosti mládeže. Například v Severním Irsku se konferencí pro mládež využívá, má-li se přistoupit spravedlivě k potřebám a zájmům oběti na jedné straně, a potřebám a zájmům mladistvých pachatelů odpovědných za újmu na straně druhé. Podstatná je rovněž aktivní komunitní podpora oběti i pachatele. Výsledky konference vytvořené v rámci RSK jsou soudy přijímány v různé míře. Účast na rodinných skupinových konferencích je však obecně dobrá, účastníci oceňují zkušenosti a úlohu koordinátora.⁵²

Ve Spojeném království se rodinné skupinové konference uplatňují především při rozhodování v případech, kdy je třeba dbát o bezpečí dětí. V těchto situacích doporučují případy do programu RSK sociální pracovníci z odborů péče o rodinu a dítě. Rodinných skupinových konferencí se účastní rodina dítěte a jeho rozšířená rodina. Facilitátor vysvětlí průběh programu a problém, který je třeba řešit, a rodiny jsou pak ponechány, aby samy dospěly k řešení. Pokud je jejich návrh pro sociální služby přijatelný, dostávají podporu na jeho realizaci. Například „Rodina jako základ Leedsu“ (Leeds Family Valued) byl program Magistrátu města Leeds pro systémovou změnu, který rozšířil přístup ke službě RSK, a to i pro rodiny ohrožené domácím násilím. Při hodnocení programu bylo zjištěno, že rodiny vnímají RSK velmi pozitivně a že tento program podporují. Ze studie rovněž vyplynulo, že způsob, kterým je RSK představen rodinám, má zásadní význam a že by měl rodiny s programem seznámit koordinátor.⁵³

Vzhledem k tomu, že restorativních konferencí se obvykle účastní širší okruh zainteresovaných osob, včetně osob, které dokážou s pachatelem pracovat a podporovat ho, jsou konferenční programy zvláště účinné jako prostředek, jak zajistit, aby pachatel postupoval podle dohodnutých výsledků. Další členové skupiny mají často důležitou úlohu při kontinuálním sledování chování pachatele v budoucnu a zajištění toho, aby dodržoval rehabilitační a nápravná opatření, s nimiž sám souhlasil.

⁵² Campbell, C., et al. (2005), *Evaluation of the Northern Ireland Youth Conference Service*, Northern Ireland Office, Research and Statistical Series: Report No. 12. See also: Doak, J. a O'Mahony, D. (2011), „In Search of Legitimacy: Restorative conferencing in Northern Ireland“, *Legal Studies*, 31(2), s. 305–325.

⁵³ Mason, P., Ferguson, H., Morris, K., Muntion, T. a Sen, R. (2017), *Leeds Family Valued: Evaluation Report*, Children's Social Care Innovation Programme Evaluation Report 43, United Kingdom: Department of Education.

PŘÍPADOVÁ STUDIE: RODINNÉ SKUPINOVÉ KONFERENCE^a

Poté, co si během konference pachatel, jeho matka, jeho děd, oběť a místní policista (který provedl zatčení) promluvili o daném provinění a jeho dopadu, požádal koordinátor pro mládež o jakékoliv další doplnění od ostatních členů skupiny. Skupinu tvořilo asi deset občanů, kteří se shromáždili v místní škole, včetně dvou učitelů pachatele, dvou přátel oběti a několika dalších. Koordinátor poté požádal všechny o příspěvek v diskusi k tomu, co by měl pachatel učinit, aby nahradil újmu oběti za spáchaný trestný čin. Obětí byl učitel, který byl zraněn, a po hádce s pachatelem měl rozbité brýle. Ve zbývajících půlhodině přibližně hodinové konference dospěla skupina k tomu, že odškodnění by mělo zahrnovat pokrytí léčebných výloh učitele, úhradu nových brýlí a veřejně prospěšné práce v areálu školy.

^aBazemore, G. a Griffiths, C. T. (1997), "Conferences, Circles, Boards, and Mediations: Scouting the 'New Wave' of Community Justice Decision Making Approaches", *Federal Probation*, 61, (June), s. 25–38.

Komunitní konference

Komunitní konference rovněž fungují jako jedno z „alternativních opatření“, jichž lze využít mimo tradiční systém trestního soudnictví. Tyto programy jsou zpravidla řízeny komunitními skupinami nebo organizacemi, s finanční podporou vlády či bez ní. Na konferenci se obvykle setkávají ti, kteří mají o pachatele a oběť největší starost, a každý další člen komunity, který má na průběhu konference zájem (např. učitel ve škole v případě mladistvého pachatele, či zaměstnavatel). Komunitní konference může, ale nemusí fungovat pod přímým dohledem pracovníků policejních nebo justičních orgánů.

KOMUNITNÍ SMÍRČÍ PROGRAM (JIŽNÍ AFRIKA)

Během více než deseti let své existence vybudoval jihoafrický Komunitní smírčí program (Community peace programme) široce replikovatelný způsob místní správy, který stojí na činnosti síť Mírových výborů (Peace Committees) ve 180 lokalitách po celé Jihoafrické republice. Díky vedení programů pro mírové řešení konfliktu a smíření, které zároveň iniciovaly, měly Mírové výbory pro komunity, jimž sloužily, významnou hodnotu. Jejich cílem je podporovat bezpečí lidí, ocenit znalosti a zkušenost místních obyvatel, zvyšovat sociální kapitál a budovat účinná partnerství.

Z politických důvodů bohužel nejsou Mírové výbory v současné době aktivní, i když mají veškeré předpoklady ke znovuzavedení. Členové mírových výborů používali při své práci tyto pokyny:

- Pomáháme vytvářet bezpečné a stabilní prostředí v naší komunitě.
- Respektujeme jihoafrickou ústavu.
- Pracujeme v rámci zákona.
- Ve sporu nestraníme žádné straně.
- Pracujeme v komunitě jako tým spolupracovníků, ne jako jednotlivci.
- Dodržujeme postupy, do nichž může komunita nahlédnout.
- O naší práci ani o jiných lidech nešíříme pomluvy.
- Naše práce nás těší a naplňuje.
- Naším cílem je léčit, ne ubližovat.

Zdroj: Community Peace Programme, Institute of Criminology, Faculty of Law, University of Cape Town: www.ideaswork.org/aboutcommunitypeace.html.

PŘÍPADOVÁ STUDIE: KONFERENCE PRO MLADISTVÉ V SEVERNÍM IRSKU

Mladík se vloupal do domu staršího manželského páru. Sháněl peníze na nákup drog. Starší muž ho vyrušil a pachatel jej při pokusu o útěk vážně zranil. Výsledná komunitní konference byla složena ze staršího páru, jejich syna a souseda, mladíka, který provinění spáchal, jeho otce a tety, místního policisty a místního faráře.

Starší muž využil příležitosti k tomu, aby sdělil mladíkovi, že se hluboce hněvá, že domov, na kterém tvrdě pracoval celý život, byl od základů narušen, a že on sám utrpěl těžká zranění. Jeho žena pachateli vysvětlila, že od doby, co provinění spáchal, nemůže strachy téměř spát a že chce svůj dosavadní domov opustit a přestěhovat se do bezpečnější části města.

Mladík projevil lítost a nepokoušel se své chování nijak omlouvat či ospravedlňovat. V průběhu konference však uvedl, že mu matka zemřela asi rok před incidentem a že užíval drogy, aby se vyrovnal s bolestí. Během průběhu komunitní konference bylo rozhodnuto, že má vykonávat dobrovolnou práci pro farnost, kterou určí kněz; chodit na terapii kvůli problémům s drogami a přetrvávajícím depresím; zapojit se do aktivit v místním mládežnickém klubu a zůstat pod dohledem sociálního pracovníka po dobu jednoho roku. Tento plán byl soudcem soudu pro mládež akceptován.

Kruhy

Původní obyvatelé tradičně využívali a využívají kruhy sdílení (talking circles) pro rozhodování, duchovní rituály, léčení, vzájemné sdílení a učení. Užití kruhů se nově přizpůsobilo moderním systémům trestní justice. Kruhů lze využít k usnadnění rozhodování v trestním řízení. Lze je uplatnit v místních komunitách při řešení obav občanů z trestné činnosti, z asociálního chování nebo při řešení stížností na příslušníky orgánů činných v trestním řízení a na pracovníky nápravných zařízení. Tyto komunitní dialogy jsou krokem dobrým směrem. Ve školách byly zavedeny s cílem řešit konflikty a méně závažná provinění. Lze je zavést v případech konfliktů uvnitř komunit a v případě trestných činů z nenávisti.⁵⁴ Lze je také využít k budování lepších vztahů a snížení násilí ve věznicích a jiných detenčních zařízeních.⁵⁵ Lze jimi dokonce podpořit reintegraci bývalých vězňů do komunity, anebo mladých lidí, kteří se po čase výkonu opatření omezujících jejich svobodu vracejí zpátky do škol.

⁵⁴ Chapman, T. a Kremmel, K. (2018), „Community in Conflict in Intercultural Contexts and How Restorative Justice Can Respond“, in Pali, B. a Aertsen, I. (eds.), *Restoring Justice and Security in Intercultural Europe*. Abingdon, Oxon: Routledge, s. 144–163.

⁵⁵ Butler, M. a Maruna, S. (2016), „Rethinking Prison Disciplinary Processes: A potential future for restorative justice“, *Victims and Offenders*, 11(1), s. 126–148; Nowotny, J. J. a Carara, M. (2018), „The use of restorative practices to reduce prison gang violence: Lessons on transforming cultures of violence“, *Conflict Resolution Quarterly*, 36(2), s. 131–144.

KRUHY SDÍLENÍ A PŮVODNÍ OBYVATELSTVO KANADY

„Ve světovém názoru a víře původních obyvatel Kanady představují kruhy důležitý princip, totiž vzájemnou propojenost, rovnost a kontinuitu. Podle tradice je koloběh života, obnovy, migrace zvířat i lidí nepřetržitý jako kruh, jenž nemá počátek ani konec. Kruhy naznačují celistvost a absenci hierarchie. Kruhy sdílení symbolizují úplnost a rovnost, názory všech účastníků kruhu musí být respektovány a vyslyšeny. Všechny komentáře přímo řeší otázku nebo daný problém, nevyjadřují se k příspěvkům jiných osob. Předmět, jako je hůl, kámen nebo pírko, lze použít k facilitaci kruhu. Pouze osoba držící ‚mluvící hůl‘ má právo mluvit. Postup v kruhu, systematicky, jeden po druhém, dává každému možnost vzít si slovo a účastnit se procesu. Kruhy sdílení byly přizpůsobeny soudobému soudnímu systému a poskytují půdorys pro praxi justice původního obyvatelstva. Existuje několik typů těchto kruhů:

Kruhy pro řešení konfliktů (Conflict resolution circles)

Tento typ kruhu umožňuje jednotlivcům aktivně řešit konflikt v ozdravném prostředí. Tento postup umožňuje lidem vyřešit konflikt dříve, než přeroste v trestnou činnost, či předcházet konfliktům, které v komunitě teprve klíčí. Tento typ kruhu probíhá v režimu jeden na jednoho nebo skupinově.

Kruhy včasné intervence (Early intervention circles)

Tento typ kruhu je určen pro pachatele v trestním řízení ve fázi před obviněním i po obvinění. Spoléhá na zapojení komunity a oběti při vytváření doporučení, které zajistí ozdravný proces pro pachatele, oběť i komunitu.

Léčebné kruhy (Healing circles)

Výrazným typem kruhů jsou léčebné kruhy. Poskytují podporu těm, kteří prošli krizí nebo cítí, že na cestě k uzdravení potřebují pomoc. Může jít o oběti trestného činu, osoby ve stádiu před zahájením trestního stíhání a po něm, nebo osoby, které jsou v současné době ve vězení. Léčebné kruhy jsou často vedeny strážcem kruhu a další účastníci se mohou různit, jsou to ti, u nichž pachatel cítí, že je potřebuje pro své vyléčení. To může zahrnovat rodinu, přátele, osoby poskytující pachateli podporu, oběť a osoby poskytující podporu oběti. Léčebný kruh si může klást konkrétní otázku nebo řešit různé problémy, které daný člověk potřebuje prodiskutovat. Často je sama možnost získat hlas, být se svými problémy vyslyšen v sympatickém a podpůrném prostředí vše, co člověk potřebuje k zahájení své cesty za uzdravením. Sdílení v rámci skupiny umožňuje každému sejmout část břemene z osoby, která uzdravení potřebuje, a často se upevní pouta mezi členy kruhu.“

*Přetištěno se svolením: MacKinnon, J. (2018), *Bringing Balance to the Scales of Justice*, Charlottetown: MCPEI Indigenous Justice Program, s. 43–44: mcpei.ca/wp-content/uploads/2018/03/Bringing-Balance-to-the-scales-of-justice-resource-guide.pdf.*

Průběh kruhu má čtyři důležité fáze:

Fáze 1: Zjištění, zda je konkrétní případ pro kruhový proces vhodný

Fáze 2: Příprava stran, které budou do kruhu zapojeny

Fáze 3: Hledání konsensuální dohody v kruhu

Fáze 4: Stanovení návazných kroků a zajištění toho, aby pachatel dodržoval dohodu

V některých případech může existovat více než jeden kruh. Počínaje kruhem pro pachatele a podporující osoby, přes obdobný kruh pro oběť či oběti a podporující osoby, a později společný kruh pro všechny zúčastněné strany.⁵⁶

⁵⁶ Viz rovněž Fellegi, B. a Szegó, D. (2013), *Handbook for Facilitating Peacemaking Circles*: www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/peacemaking_circle_handbook.pdf.

Rozhodování v kruhu

I když trestní řízení už směřuje k vynesení rozsudku, vstup komunity do tohoto procesu může být velmi důležitý. Rozhodování v kruhu se může odehrávat pod soudním dohledem či mimo něj, za účasti soudce a obhájce, či bez ní. Soudce rozhodující o věci není doporučením od kruhu vázán, ale kruh může být pro soud v době vynášení rozsudku cenným zdrojem informací. Aby bylo rozhodování v kruhu co nejúčinnější, je dobré spoléhat se na protokoly, které upravují, jaké informace patří pouze kruhu a jak mají být výsledky kruhu oznámeny soudu.⁵⁷ Je třeba dbát na to, aby v rámci kruhu nedošlo k další viktimizaci oběti trestného činu.⁵⁸ Je obzvláště důležité zajistit, aby ti, kteří se kruhu účastní zejména jako zástupci komunity, skutečně vzali za své hodnoty, o něž kruh usiluje. Takovéto protokoly existují a lze je po poradě s komunitou přizpůsobit místním podmínkám.

Rozhodování v kruhu představuje způsob, jak uplatňovat zásady restorativní justice v celostním rámci, v němž pracovníci justičního systému sdílí moc a autoritu s členy komunity. Rozhodování v kruhu také poskytuje širokou škálu možností pro nápravu a trest.⁶⁰ Nabízí širokou škálu řešení, která jsou vnímavá vůči situaci každého pachatele, vůči specifikům každého případu a možnostem komunity. Cílem rozhodování v kruhu je posílit v komunitě pocit vzájemnosti a podpořit postavení oběti, pachatele a členů společenství na cestě vstříc uzdravování a řešení problémů. Cílem je uzdravit všechny dotčené trestným činem, zejména oběť, ale také usnadnit rehabilitaci a sociální reintegraci pachatele skrze nápravu sociálních vztahů mezi pachatelem a členy komunity.

Některé kruhy nezapojují širší společenství, ale pouze oběť a její podporující osoby, pachatele, rodinné příslušníky a podporující osoby, obhájce a soudce (rovněž, pokud je to možné a relevantní, staršího člena komunity nebo držitele vědomostí původních obyvatel). „Účastníci jsou vybíráni z těch, kteří pachatele znají, a kteří si uvědomují, co tato služba obnáší. Neočekává se, že účastníci kruhu budou nějakým způsobem mluvit za společnost jako celek.“⁶¹

V Kanadě se rozhodování v kruhu využívá u dospělých i mladistvých pachatelů, kteří se dopustili různých trestných činů a provinění, jak ve venkovském, tak v městském prostředí. Rozhodování v kruhu obvykle probíhá v několika fázích, jimiž jsou: (1) žádost pachatele o účast v kruhu; (2) léčebný kruh pro oběť; (3) léčebný kruh pro pachatele; (4) rozhodování v kruhu s cílem dosažení shody na plánu nápravy, (5) navazující, monitorující kruh pro sledování pokroku u pachatele. Plán nápravy stanovuje závazky soudního systému, komunity a rodinných příslušníků, jakož i závazky pachatele. Kruh sám o sobě se často podílí na sledování, zda pachatel dodržuje dohodnutý výsledek a na poskytování trvalé podpory po vynesení rozsudku.

⁵⁷ Rudin, J. (2019), *Indigenous People and the Criminal Justice System: A practitioner handbook*, Toronto: Emond, s. 233.

⁵⁸ Tento problém zmiňuje zpráva Královské komise pro původní obyvatelstvo (1996), *Bridging the Cultural Divide: A Report on Aboriginal People and Criminal Justice in Canada*, Ottawa: Supply and Services Canada, s. 269.

⁵⁹ Rudin, J. (2019), *Indigenous People and the Criminal Justice System*, s. 218.

⁶⁰ Viz např. Larsen, J. J. (2014), *Restorative Justice in the Australian Criminal Justice System*, Canberra: Australian Institute of Criminology.

⁶¹ Rudin, J. (2019), *Indigenous People and the Criminal Justice System*, s. 230.

V Mexiku je podle Národního zákona o integrálním systému trestního soudnictví pro adolescenty (2016) „restorativní kruh“ jedním ze tří opatření, „restorativních programů“, které se vztahují na děti ve věku od 12 do 18 let v rámci soudnictví ve věcech mládeže. Předpokladem je přijetí odpovědnosti dítětem. Do restorativního kruhu se zapojují úředníci činní v soudnictví ve věcech mládeže, oběť, dítě odpovědné za způsobení újmy a členové postižené komunity. Dohody vyplývající z restorativního kruhu obvykle zahrnují náhradu újmy, plán nápravy dopadů trestné činnosti nebo návrh podmínek, které je třeba splnit pro zastavení trestního řízení.

Kromě rozhodování v kruhu si restorativní justice nachází místo i v soudních procesech původního obyvatelstva, například v Austrálii, Kanadě a na Novém Zélandu. Například v Austrálii existují tzv. soudy původních obyvatel, které vynášejí rozsudky nad pachateli rodinného a intimního partnerského násilí. Oběti a členové komunity se mohou účastnit slyšení. Program může vést k vytvoření plánu nápravy nebo k „plánu uzdravení“, který se stane součástí formálního rozsudku. Soudy původního obyvatelstva svým kulturně citlivějším přístupem, lepší komunikací i vyšší účastí komunity obvykle pomáhají upevňovat vztahy v komunitě a mohou v některých případech rovněž zlepšit vztahy mezi komunitou a justicí.⁶²

RESTORATIVNÍ PROGRAMY PRO DĚTI A MLADISTVÉ

Restorativní programy pro děti a mladistvé tvoří klíčovou složku účinného a spravedlivého soudnictví ve věcech mládeže. Mnoho programů vzniklo jako součást trestního řízení s mladými pachateli nebo mimo něj, ve školách nebo v komunitě. Poskytují progresivní a edukativní odpověď na méně závažné trestné činy nebo konflikty, aniž by mladistvé pachatele stigmatizovaly či kriminalizovaly. V mnoha zemích nabízejí takové programy jedinečnou možnost vytvořit komunitu pečující o mládež, která je v konfliktu se zákonem. Tyto programy podporují odklonná opatření jako alternativu k postupu, jenž připraví mladistvé o svobodu. Kromě toho poskytují možnost zapojit rodinu pachatele.^a

Úmluva o právech dítěte v čl. 40 odst. 3 požaduje, aby státy usilovaly „o vypracování zákonů a zákonných procedur, o institucí zvlášť určených pro děti obviněné, obžalované nebo uznané vinnými z porušení trestního práva“. ^b V roce 2007, kdy Výbor pro práva dítěte podal konkrétní pokyny ohledně práv dětí dále doporučil, aby státy používaly alternativní opatření, jako je odklon a programy restorativní justice, „aby účinně reagovaly na děti, které jednaly v rozporu se zákonem, nejen v nejlepším zájmu těchto dětí, ale také máje na paměti krátkodobé a dlouhodobé zájmy celé společnosti.“ ^c Výbor na základě zásady nadřazenosti nejlepšího zájmu dítěte dospěl k závěru, že „tradiční cíle trestního soudnictví, jako je represe/odplata, musí ustoupit cílům rehabilitace a restorativní justice při zacházení s dětskými pachateli“. ^d V roce 2019 Výbor pro práva dítěte dále stanovil, že strany států by měly těžit „z širokého spektra zkušeností s používáním a prováděním nevazebních opatření, včetně opatření restorativní justice“, a provádět taková opatření jejich přizpůsobením vlastní kultuře a tradici. ^e

(pokr.)

⁶² Chapman, T. a Kremmel, K. (2018), „Community in Conflict in Intercultural Contexts and how Restorative Justice can Respond“; Marchetti, E. (2015), „An Australian Indigenous-Focused Justice Response to Intimate Partner Violence: Offenders' Perceptions of the Sentencing Process“, *British Journal of Criminology*, 55 (1), s. 86–106; Marchetti (2017), „Nothing Works? A Meta-Review of Indigenous Sentencing Court Evaluations“; Marchetti, E. a Daly, K. (2017), „Indigenous Partner Violence, Indigenous Sentencing Courts, and Pathways to Desistance“, *Violence Against Women*, 23(12), s. 1513–1535; Morgan, A. a Louis, E. (2010), *Evaluation of the Queensland Murri Court: Final Report*, Canberra: Australian Institute of Criminology.

RESTORATIVNÍ PROGRAMY PRO DĚTI A MLADISTVÉ (pokračování)

Z hlediska edukačního a vývojového je přínos restorativních přístupů zřejmý. Je-li restorativní přístup zakotven v účtě k právům dítěte, podporuje svým dobrovolným, nekonfliktním řešením problémů odpovědnost a reintegraci dětí, které provinění spáchaly. Samotný proces může mít velkou výchovnou hodnotu.

V posledních patnácti letech došlo k nebývalému nárůstu využití restorativních programů v kontextu soudnictví ve věcech mládeže jako alternativy k běžnému trestnímu řízení nebo jako součásti systému odklonu.^f To může odrážet změnu paradigmatu v oblasti soudnictví ve věcech mládeže v souvislosti s narůstající pozorností věnované vývojovým potřebám dětí, jejich lidským právům a právním zárukám. Místo, které zaujímá restorativní justice, se bohužel stále příliš často ocitá na okraji soudnictví ve věcech mládeže, ač by mohlo být samým jádrem těchto systémů a upřednostňovaným způsobem intervence.^g

Restorativních programů lze v případě dětí využít rozmanitě.^h V některých zemích se restorativní justice stala téměř rutinní záležitostí pro zacházení s mladými pachateli, kteří se dopustili méně závažných provinění.ⁱ V jižní Austrálii se však restorativní konference uplatňují od 90. let i pro závažnější provinění za předpokladu, že pachatel dosud žádné provinění nespáchal, nebo spáchal pouze provinění méně závažná.^j Některé země přijaly právní předpisy týkající se mladistvých, které zavedení restorativní justice umožňují. Tyto programy se realizují prostřednictvím různých modelů (konference, mediace mezi obětí a pachatelem atd.). Mnohé z těchto programů byly realizovány na vnitrostátní úrovni.

Restorativní programy je třeba provádět způsobem, který zaručuje bezpečnost dětí, respektuje jejich práva a zůstává v souladu se zásadou nejlepšího zájmu dítěte.^k Podřízení programu a jeho výsledků soudnímu přezkumnému řízení může zaručit, že jsou dodržována práva dítěte a program postupuje podle zákona. V praxi se však přítomnost takového mechanismu supervize jeví spíše jako výjimka než jako norma.^m

Důkazů o účinnosti restorativních programů v oblasti soudnictví ve věcech mládeže pomalu přibývá. Z posouzení účinnosti restorativních konferencí na recidivu pachatelů a spokojenosti obětí vyplývá, že restorativní programy jsou účinné, byť jsou účinky malé.ⁿ Další posouzení čtyř náhodně vybraných kontrolovaných případů ukázal, že neexistuje rozdíl mezi pachateli, kteří se účastnili restorativních konferencí, a těmi, kdo prošli běžným trestním řízením, pokud jde o míru recidivy po dané intervenci, a dospěl k závěru, že dosud chybí dostatek kvalitních důkazů, aby bylo možné považovat tyto programy za účinné.^o Nedávný metaanalytický přezkum dostupných studií srovnávající účastníky restorativních programů s účastníky, kteří prošli tradiční formou trestního řízení, uzavírá, že existuje „možný, ale stále nejistý přínos pro účastníky z řad mladistvých, pokud jde o snížení výskytu budoucího delikventní chování a jiné výsledky tohoto typu“.^p

^a Hamilton, C. a Yarrow, E. (2016), „Preventing and addressing youth offending: Restorative justice and family focused programming“, in Kury, H., Redo, S. a Shea, S. (eds.), *Women and Children as Victims and Offenders*, Zurich: Springer, s. 301–339.

^b Úmluva o právech dítěte, 20 November 1989, United Nations Treaty Series, vol. 1577, s. 3.

^c Výbor pro práva dítěte (2007), *General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice*, CRC/C/GC/10, odst. 3 a 10.

^d Tamtéž, odst. 10; také Výbor pro práva dítěte (2013), *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration* (čl. 3, odst. 1), CRC/C/GC/14, odst. 28.

^e Výbor pro práva dítěte (2019), *General Comment No. 24 (2019) on children's rights in juvenile justice*, CRC/C/GC/24, odst. 74.

^f Dunkel, F., Horsfield, P. a Păroșanu, A. (eds.) (2015), *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*, Brussels: International Juvenile Justice Observatory.

^g Crégut, F. (2016), *The Restorative Approach to Juvenile Justice*, Lausanne: Terre des Hommes, s. 15.

^h Office of the Special Representative of the Secretary General on Violence against Children (2016), *Promoting Restorative Justice for Children*, New York: United Nations.

¹ Bazemore, G. a McLeod, C. (2011), "Restorative Justice and the Future of Diversion and Informal Social Control", in Weitekamp, E.G.M., a Kerner, H.-J. (eds.), *Restorative Justice: Theoretical foundations*, London: Routledge, s. 143–176.

² Hayes, H. a Daly, K. (2004), "Conferencing and Re-offending in Queensland", *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 37(2), s. 167–191.

³ International Juvenile Justice Observatory (2018), *Implementing Restorative Justice with Children: Practical guide*, Brussels: IJJ: www.oijj.org/sites/default/files/implementing_practical_guide_eng.pdf.

⁴ Úřad zvláštního zástupce generálního tajemníka pro násilí na dětech (2013), *Promoting Restorative Justice for Children*, New York: United Nations.

⁵ Pro další informace o práci s dětmi a mládeží, viz Chapman, T., Anderson, M. a Gellin, M. (2015), *Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European model of restorative justice with children and young people*, Brussels: International Juvenile Justice Observatory.

⁶ Strang, H. et al. (2013), *Restorative Justice Conferencing (RJC) Using Face-to-Face Meetings of Offenders and Victims*.

⁷ Livingstone, N., Macdonald, G. a Carr, N. (2013), *Restorative justice conferencing for reducing recidivism in young offenders (aged 7 to 21)*, The Cochrane Library, Issue 2, Art. No. CD008898.

⁸ Wilson, D.B., Olaghere, A. a Kimbrell, C.S. (2017), "Effectiveness of Restorative Justice Principles in Juvenile Justice: A Meta-Analysis. Department of Criminology", *Law and Society*, George Mason University, s. 41.

RESTORATIVNÍ PRAXE VE ŠKOLÁCH

Pro své edukativní, vývojové a vztahové aspekty se restorativní programy zvláště dobře implementují v kontextu vzdělávání. Restorativní programy se tak úspěšně uplatňují na místech, kde děti tráví v době svého růstu značné množství času. Mohou být rovněž součástí strategií prevence kriminality. Restorativní praxe ve školách poskytuje příležitost k řešení méně závažných provinění, k nimž dochází ve školním prostředí, a ke snížení rizik trestné činnosti v budoucnu.

Restorativní přístup je cenný v tom, že učí žáky se efektivně potýkat s problémy a zároveň ve školách zvyšuje bezpečnost a pocit sounáležitosti. V čl. 28 odst. 2 *Úmluvy o právech dítěte* se uvádí, že „státy, které jsou smluvní stranou *Úmluvy*“ musí činit „všechna opatření nezbytná k tomu, aby kázeň ve škole byla zajišťována způsobem slučitelným s lidskou důstojností dítěte a v souladu s touto *Úmluvou*“.

Využívání restorativních programů ve školách roste,^b tento růst často zapříčiňují obavy z dopadu tvrdých trestů za pochybení dětí.^c V praxi studenti často upřednostňují spravedlivý restorativní přístup před jinými typy disciplinárních řízení, které přinášejí různé úrovně stigmatizace a trestu.

Restorativní přístup, který reprezentuje řadu restorativních programů ve školách, zdůrazňuje následující principy:

- Řešení poškozených vztahů spíše než porušení pravidel.
- Vytváření možností komunikace mezi členy školní komunity, aby člověk zraněný něčím jednáním, člověk, který zranění způsobil, a okolní komunita mohli nalézt smysluplné řešení.
- Podpora vzájemně se respektující a o sebe pečující komunity.^d

Takovýto přístup je v souladu se snahami přesunout pozornost škol od zvládání chování žáků k budování a nápravě vztahů a péči o ně.^e Školy dokonce využívají restorativních programů, aby odradily od šikany, zastrašování a obtěžování a aby studenty naučily účinným dovednostem při řešení problémů. Restorativní programy se v některých případech využívají k řešení méně závažného kriminálního chování, k němuž dochází na půdě školy (např. rvačky, fyzická šikana, drobné krádeže, vandalismus školního majetku, vydírání kapesného, šikana učitelů), čímž se předchází spuštění policejních a trestněprávních intervencí.

RESTORATIVNÍ PRAXE VE ŠKOLÁCH (pokračování)

Vlámský systém ochrany mládeže využívá restorativních konferencí k řešení závažných problémů s kriminalitou ve školách. Tento konstruktivní přístup vychází z toho, že včasná a restorativní odpověď na závažné incidenty zabraňuje vytváření toxického školního prostředí pro studenty i zaměstnance.

Tato proaktivní strategie rovněž pomáhá upustit od používání nálepek či ostrakizace, které ohrožují další osobnostní vývoj provinilého studenta nebo hrozí viktimizaci dalších členů školní komunity.^f

^a Vázquez Rossoni, O. (2015), *Manual de Herramientas en Prácticas y Justicia Restaurativa*, Observatorio Internacional de Justicia Juvenil, Bogotá, Colombia.

^b Payne, A.A. a Welch, K. (2018), "The Effect of School Conditions on the Use of Restorative Justice in Schools", *Youth Violence and Juvenile Justice*, 16(2), s. 224–240; Drewery, W. (2016), "Restorative Practice in New Zealand Schools: Social development through relational justice", *Educational Philosophy and Theory*, 48(2), s. 191–203.

^c Fronius, T., Persson, H., Guckenburg, S., Hurley, N. a Petrosino, A. (2016), *Restorative Justice in U.S. Schools: A research review*, WestEd Justice and Prevention Research Centre.

^d Vaandering, D. (2014), "Implementing Restorative Justice Practice in Schools: What pedagogy reveals". *Journal of Peace Education*, 11 (1), s. 66–72. Viz rovněž: González, T., Sattler, H. a Buth, A.J. (2019), "New directions in whole-school restorative justice implementation", *Conflict Resolution Quarterly*, 36 (3), s. 207–220.

^e Hopkins, B. (2004), *Just Schools: A whole-school approach to restorative justice*, London: J. Kingsley Publishers; Norris, H. (2019), "The impact of restorative approaches on well-being: An evaluation of happiness and engagement in schools", *Conflict Resolution Quarterly*, 36(3), s. 221–234.

^f Burssens, D. a Vettenburg, N. (2006), "Restorative Group Conferencing at School: A constructive response to serious incidents", *Journal of School Violence*, 5(2), s. 5–17; Morrison, B. (2007), *Restoring Safe School Communities: A whole school response to bullying violence and alienation*, Annandale, Australia: Federation Press. See also: Lustick, H. (2017), "Making Discipline Relevant: Toward a theory of culturally responsive positive schoolwide discipline", *Race Ethnicity and Education*, 20(5), s. 681–695; Mackey, H., a Stefkovich, J.A. (2010), "Zero Tolerance Policies and Administrative Decision-making: The case for restorative justice-based school discipline reform", *Advances in Educational Administration*, 22, s. 243–262.

VRSTEVNICKÝ SOUD PRO MLÁDEŽ V CHEMAWĚ

Státní zastupitelství Spojených států amerických uspořádalo ve státě Oregon interaktivní vzdělávací program pro 45 středoškoláků z Chemawa Indian School v rámci programu Vrstevnický soud pro mládež (Youth Peer Court). Vrstevnický soud pro mládež v Chemawě je určen k tomu, aby děti, které se poprvé dopustily deliktu, přeměroval od formálního trestního řízení do neformálního procesu založeném na spoluúčasti vrstevníků. Dochází k němu v kulturně vhodném prostředí za užití restorativních principů zakotvených v systémech a praxi justice původního obyvatelstva. Ti mladí lidé, kteří se soudu vrstevníků přímo účastní, zastupují komunitu, kterou poškodilo provinění jednoho jejích členů. Jakmile se dítě, které spáchalo a doznává méně závažné provinění, podřídí jurisdikci vrstevnického soudu, vypracuje vrstevnický soud doporučení soudci s návrhem vhodného řešení pro oběť i pro provinilého mladistvého pachatele. Výsledná „dohoda o odpovědnosti“ se snaží obnovit vztah oběti a komunity a opětovně začlenit nezletilého zpět do školní komunity. Po dětech, které prošly procesem vrstevnického soudu, je zároveň požadováno, aby se podílely na vypracování vrstevnické dohody o odpovědnosti ve věci dalšího mladistvého pachatele. Způsoby přijetí odpovědnosti se liší případ od případu a mohou zahrnovat náhradu újmy, veřejně prospěšné práce, omluvné dopisy, osobní omluvu nebo veřejnou omluvu.

3.3 Kvazi-restorativní programy

V průběhu let se objevila další uplatnění restorativního přístupu – jde především o participativní aspekt – jež nutně nezahrnují účast obětí. Tři z nich jsou stručně popsány níže.

Komunitní panely a rady

Komunitní panely nebo rady se využívají k tomu, aby se mladiství pachatelé nebo pachatelé méně závažných trestných činů přímo zodpovídali skupině zástupců komunity, kteří byli pro tento účel vyškoleni.⁶³ Cílem těchto programů, využívaných většinou jako mechanismů odklonu, je poskytnout pachatelům, kteří přijímají odpovědnost za své provinění nebo trestný čin, příležitost převzít odpovědnost, řešit újmu a potřeby oběti a komunity. Je to proces, jehož cílem je dosažení takových restorativních výsledků, které jsou založené na silné účasti komunity při rozhodování o věci. Členové rady vypracují soubor navrhaných sankcí, které projednávají s pachatelem, až se dohodnou na konkrétních krocích, které pachatel ve stanovené lhůtě podnikne. Následně musí pachatel své plnění podmínek dohody zdokumentovat. Po uplynutí stanovené lhůty předloží komise soudu zprávu o tom, jak pachatel dodržuje dohodnuté sankce.

Kruhy podpory a odpovědnosti

Kruhy podpory a odpovědnosti (Circles of Support and Accountability, COSA) se v mnoha zemích využívají k opětovnému začleňování a zacházení s osobami, u kterých je riziko vysoce rizikového chování, včetně sexuálních deliktů.⁶⁴ Účastní se jich skupina dobrovolníků, kteří jsou v každodenním kontaktu s pachateli jako mentoři, nabízejí jim podporu, ale také jim připomínají povinnost vyhnout se riziku způsobení další újmy ostatním.⁶⁵ Tento přístup lze přizpůsobit jiným typům pachatelů.⁶⁶ Obecně se ukázalo, že kruhy jsou flexibilním a účinným prostředkem budování vztahů, udržování smíru, řešení traumat (léčebné kruhy) a řešení problémů.

Programy pro zástupné oběti

V praxi se restorativní programy musí někdy zabývat takzvanými trestnými činy bez obětí nebo trestnými činy, které nezpůsobují žádnou přímou újmu nebo ztrátu konkrétnímu jednotlivci (např. poškození veřejného majetku, držení omamných látek). Existují však také situace, kdy si oběti nejsou vědomy, že se staly obětmi, kdy nejsou přítomné nebo nejdou vystopovat, nebo se staly obětmi v jiné zemi (např. internetovým podvodem). Konečně existují situace, kdy obětí není jedinec, ale právnická osoba. Restorativní programy našly různé způsoby, jak přistoupit k pojmu oběti operativně, například využitím zástupných obětí, placených herců, oficiálních zástupců korporací nebo veřejných institucí.

⁶³ Viz. Vermont Reparative Probation Program of the Vermont Department of Corrections. Sinkinson, H.D. (1998), „A Case Study of Restorative Justice: The Vermont Reparative Probation Program“, in Walgrave, L. (ed.), *Restorative Justice for Juveniles: Potentialities, Risks and Problems*, Leuven: Leuven University Press.

⁶⁴ Brown, R.E. a Dandurand, Y. (2007), ‘Successful Strategies that Contribute to Safer Communities’, in Maio, S. (ed.), *Selected Papers on Successful Crime Reduction and Prevention Strategies in the Urban Context*, Riyadh (Saudi Arabia): Naif Arab University for Security Sciences (NAUSS), s. 77–88.

⁶⁵ Thompson, D. (2016), „From Exclusion to Inclusion: The role of circles of support and accountability“, *Prison Service Journal*, No. 228, s. 35–40.

⁶⁶ Chapman, T. a Murray, D. (2015), „Restorative Justice, Social Capital and Desistance from Offending“, *Revista de Asistență Socială*, anul XIV, nr. 4, s. 47–60.

Pokud si oběti z různých důvodů nepřejí nebo nejsou schopny se restorativního programu přímo účastnit, může být vytvořen plán, který umožní náhradní oběti účast v restorativním procesu buď jménem oběti, nebo místo ní. V některých případech má oběť možnost vybrat si zástupce, který jedná jejím jménem, aby reflektoval její potřeby a vnesl do průběhu restorativního programu pohled oběti.

V jiných případech se pachatelé setkávají s oběťmi podobných, ale nesouvisejících trestných činů, aby získali větší vhled do újmy, kterou svým obětem způsobili, a aby svůj prožitek sdíleli s jinými pachateli. Tento druhý typ programu se nejčastěji využívá ve věznicích nebo v rámci rehabilitačních programů. Znáмым příkladem takového programu je projekt Sycamore Tree zaměřený na křesťany, který vyvinula organizace Prison Fellowship International. Další skupiny, nenáboženské nebo naopak multináboženské, provozují podobné programy jinde.

SYCAMORE TREE PROJECT – OSVĚTOVÝ PROGRAM VE VĚZNICÍCH

Projekt Sycamore Tree je pět – až osmítýdenní osvětový program pro pachatele, který se používá ve věznicích v mnoha zemích světa, a jeho cílem je zvýšení povědomí o situaci obětí. Na základě restorativních principů umožňuje program pachatelům setkat se s oběťmi nesouvisejícího trestného činu, aby se vzájemně vyslechli a nahlédli na dopady trestného činu. Sezení zahrnují mix prezentací vedených lektory a facilitovanou práci v malých skupinách, v jejímž rámci jsou sdíleny postřehy a zkušenosti účastníků.⁶⁷ Osobní setkání podporují hlubší porozumění dopadům trestné činnosti a otevírají cestu k dialogu o odpovědnosti, obnově, nápravě a uzdravení.

⁶⁷ Parker, P. (2016), "Restorative Justice in Prison: A contradiction in terms or a challenge and a reality?", *Prison Service Journal*, No. 228, s. 15–20.

3.4 Další využití restorativních přístupů v systému trestního soudnictví

Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech uznává, že:

"Restorativní principy a přístupy lze uplatnit také v systému trestního soudnictví, ale mimo trestní řízení. Mohou být například využity v případě konfliktu mezi občany a policisty, mezi vězni a příslušníky vězeňské služby, mezi vězni, mezi probačními pracovníky a pachateli, na které dohlíží. Mohou být také uplatněny v případě konfliktu mezi zaměstnanci orgánů činných v trestním řízení."⁶⁷

Jeden způsob využití restorativní justice, kterému se možná nedostává dostatečné pozornosti, je uplatnění restorativních programů při řešení křivd, konfliktů a pochybení v systému trestního soudnictví, zejména u policie a ve věznicích. Přesto i v této oblasti míra využívání mediace a restorativní justice jako takové stále stoupá.

⁶⁷ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 60.

Restorativní přístupy jsou uplatňovány při řešení stížností občanů na policisty, což může mít přínos pro samotné policisty, stěžovatele z řad občanů, zvyšování odpovědnosti policie, pro policejní komunitní práci, pro účinnost samotného mechanismu podávání stížností a pro důvěru veřejnosti v orgány činné v trestním řízení.⁶⁸ Mediace případů pochybení policie však může představovat specifické problémy a nemusí být vhodná pro všechny formy stížností občanů.⁶⁹ Konkrétní policista a policejní služba jako celek mohou navíc v takovém procesu sledovat různé zájmy. Nezávislost a nestrannost mediace je klíčem k důvěryhodnosti a efektivitě tohoto procesu a facilitátoři a mediátoři mohou vyžadovat zvláštního školení.

Existuje několik příkladů úspěšného uplatnění mediace a restorativní justice při řešení údajných pochybení policie nebo nejrůznějších stížností veřejnosti na policisty. Například Úřad pro integritu policejního oddělení v New Orleans zavedl program na zlepšení vztahů mezi zaměstnanci místní policie a členy komunity jako alternativu k tradičnímu postupu vyšetřování stížností. Díky mediaci mohou lidé mluvit sami za sebe, slyšet, co říkají ostatní, a dospět k vlastní dohodě o dalším postupu. V Austrálii zavedly některé státy (např. Nový Jižní Wales a Severní teritorium) mediační a restorativní programy jako alternativní, často účinnější a méně nákladný způsob řešení stížností veřejnosti.⁷⁰ Ve většině případů jsou tyto programy řízeny kanceláři ombudsmana nebo jinými nezávislými orgány, které jsou odpovědné za přijímání a vyřizování stížností veřejnosti na policii. V některých případech se mediace využívá také k řešení stížností policistů na jiné policisty.

Podobně lze restorativní přístupy využít ve věznicích k řešení problémů mezi vězni nebo mezi vězni a dozorci.⁷¹ Využití restorativní justice v rámci vězeňského systému může přispět k vytvoření prostředí, které podporuje prosociální vztahy, odpovědnost a vzájemný respekt. *Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni* (pravidla Nelsona Mandely) vybízí vězeňské správy, aby využívaly přístupy jako předcházení konfliktům (conflict prevention), mediaci nebo jiné alternativní mechanismy řešení sporů k předcházení disciplinárním proviněním a k řešení konfliktů.⁷² *Doporučení Rady Evropy č. R(2006)2* týkající se Evropských vězeňských pravidel zdůrazňuje význam restorativních přístupů a mediace pro řešení sporů s vězni a mezi nimi,⁷³ i při vyřizování stížností a žádostí vězňů.⁷⁴

V některých případech mohou restorativní programy facilitovat vyškolení vězni. Vězni zprostředkovaná mediace pomáhá snižovat násilí ve věznicích a učí vězně základním životním dovednostem.⁷⁵ V jiných případech se využívalo vyškolených mediátorů.⁷⁶ Coby alternativa k disciplinárnímu řízení probíhal v pilotním projektu v Maďarsku restorativní program určený k řešení konfliktů na celách (obvykle šlo o drobné fyzické útoky nebo výhrůžky).

⁶⁸ Walker, S., Archbold, C., Herbst, L. (2002), *Mediating Citizen Complaints Against Police Officers: A guide for police and community leaders*, U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Police Services, Washington, DC: Government Printing Office.

⁶⁹ Young, S. (2017), „Mediating Civil Rights Cases Against Police Officers“, *SideBar*, Spring 2017, s. 13–15.

⁷⁰ Porter, L., Prenzler, T. (2012), *Police Integrity Management in Australia: Global Lessons for Combating Police Misconduct*, New York: CRC Press; Prenzler, T. (2009), *Police Corruption: Preventing Misconduct and Maintaining Integrity*, New York: CRC Press.

⁷¹ Gaboury, M.T., Ruth-Heffelbower, D. (2010), „Innovations in Correctional Settings“, in Dusich, J.P.J. a Schellenberg, J. (eds.), *The Promise of Restorative Justice*, London: Lynne Rienner, s. 13–36; Butler a Maruna (2016), „Rethinking Prison Disciplinary Processes“.

⁷² Rezoluce Valného shromáždění 70/175 ze dne 17. prosince 2015, příloha.

⁷³ Rada Evropy (2006), doporučení č. R(2006)2 Výboru ministrů členským státům o evropských vězeňských pravidlech, 11. ledna 2006, Štrasburk, článek 56.2.

⁷⁴ Tamtéž, článek 70.2.

⁷⁵ Kaufer, L., Noll, D.E. a Mayer, J. (2014), „Prisoner Facilitated Mediation Bringing Peace to Prisons and Communities“, *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 16, s. 187–192.

⁷⁶ Restorative Justice Council (2016), *Restorative Justice in Custodial Settings*, London: RJC.

Ve většině případů byla využita metoda restorativních konferencí, na niž byl pozván co největší možný počet dotčených osob (z řad vězňů, vězeňských vychovatelů a členů postižené komunity), které byly vyzvány k diskusi o příčinách a následcích konfliktu a jeho důsledcích z hlediska osobní odpovědnosti, a které se pak rovněž podílely na vypracování plánu řešení nápravy způsobené škody.⁷⁷

SHRNUTÍ

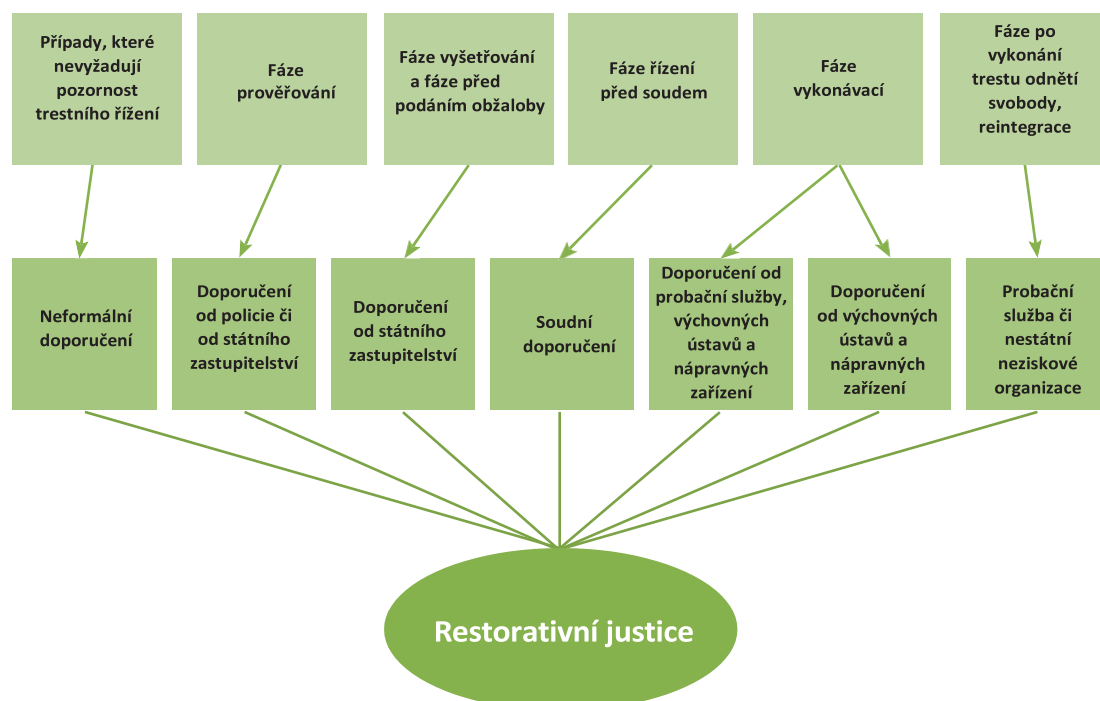
1. Restorativní justice je flexibilní přístup k trestné činnosti. Přizpůsobí se trestní justici či jí lze trestní justici ve všech fázích trestního řízení doplnit. Restorativní programy se různými způsoby s trestním řízením protínají, nebo fungují nezávisle na něm.
2. Restorativní přístupy mají tři hlavní podoby – jsou to mediace mezi obětí a pachatelem, konference a kruhy.
3. Mediace mezi obětí a pachatelem probíhá tak, že oběť a pachatel vstoupí do diskuse o trestném činu a jeho dopadu, která je zprostředkována nestrannou třetí stranou vyškolenou pro tento účel, buď při setkání tváří v tvář, nebo nepřímě.
4. Restorativní konference, jako jsou komunitní konference a rodinné skupinové konference (RSK), se od mediace mezi obětí a pachatelem liší tím, že zahrnují více stran než hlavní oběť a pachatele.
5. V modelu konference figurují další osoby dotčené trestným činem, jako jsou rodinní příslušníci, přátelé, zástupci komunity, a v závislosti na konkrétním případě i policie nebo jiní odborníci svolaní nestrannou třetí stranou, která působí jako facilitátor konference.
6. Využití kruhů bylo přizpůsobeno moderním systémům trestní justice. Kruhů lze využít i k usnadnění rozhodování v trestním řízení. Mohou být také využity v lokálních komunitách a sousedstvích k řešení obav místních občanů z trestné činnosti nebo asociálního chování, nebo při řešení stížností na příslušníky orgánů činných v trestním řízení a na pracovníky nápravných zařízení. Tyto komunitní dialogy přinášejí pozitivní řešení.
7. Restorativní programy pro mládež jsou klíčovou složkou účinného, spravedlivého a k dětem vstřícného systému justice. V souvislosti s justicí pro mladistvé pachatele došlo k nebývalému nárůstu využití restorativní justice, a to buď jako alternativy k trestnímu řízení, nebo jako součásti programů v rámci odklonu. Tyto programy poskytují progresivní a edukativní odpověď na méně závažná provinění nebo konflikty, aniž by stigmatizovaly nebo kriminalizovaly mládež. Takové programy mají jedinečnou možnost vytvořit společenství pečující o mladistvé pachatele trestných činů.
8. Restorativní programy v oblasti soudnictví ve věcech mládeže musí být prováděny způsobem, který zaručuje bezpečnost dětí, respektuje jejich práva a zůstává v souladu se zásadou nejlepšího zájmu dítěte.
9. Restorativní přístupy lze rovněž využít v rámci systému trestního soudnictví, ale mimo trestní řízení. Restorativní přístupy se úspěšně uplatňují při řešení některých typů stížností občanů na policisty. Podobně lze mediaci využít ve věznicích k řešení sporů mezi vězni nebo mezi vězni a dozorci.

⁷⁷ Szegő, D. a Fellegi, B. (2012), „The Face Behind the Fence: Conflict management within the prison and beyond“, in Barabás, T., Fellegi, B. a Windt, S. (eds.), *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons*, Budapest: P-T Műhely, s. 89–150.

4 Restorativní programy v různých fázích trestního řízení

Restorativní intervenci lze provádět v kterékoli fázi trestního řízení, i když v některých případech se nelze obejít bez změny stávající legislativy. Restorativní proces může být úspěšně zahájen: a) ve fázi prověřování a vyšetřování jako odklon od trestního řízení; b) ve fázi řízení před soudem; c) ve vykonávací fázi jako alternativa k trestu odnětí svobody, jako součást či doplněk trestu, během výkonu trestu odnětí svobody anebo po propuštění z vězení. V kterékoli z těchto fází vzniká příležitost, aby orgány činné v trestním řízení využily své pravomoci a doporučili věc do restorativního programu (viz obrázek I).

Obr. I. Restorativní programy a trestní řízení

4.1 Odklon ve fázi přípravného řízení

Restorativní programy se běžně uplatňují ve fázi prověřování, vyšetřování či ve fázi řízení před soudem, kdy se využívají buď jako alternativa, nebo jako součást trestního řízení. V těchto fázích lze uplatnit všechny typy restorativních programů. Ve většině případů jde především o nabídnutí takové reakce na trestnou činnost, která méně stigmatizuje a je participativnější a účinnější. Tyto programy se zaměřují spíše na méně závažnou trestnou činnost, na provinění spáchané mladistvými nebo na prvopachatele. Oběti se do průběhu programů nezapojují vždy, částečně proto, že některé trestné činy nemají přímou nebo jednu oběť, či je jejich dopad na oběť jen minimální. Některé z těchto programů fungují po dlouhou dobu a bylo prokázáno, že snižují recidivu mezi prvopachateli a pachateli, kteří spáchali méně závažný trestný čin.

V některých případech jsou k vedení restorativních konferencí školeni policisté. Tyto konference povolávají pachatele k odpovědnosti a jako spravedlivé je vnímají oběti, pachatelé i další zúčastněné strany. Restorativní justice může být integrální součástí celkové strategie prevence kriminality a strategií v rámci policejní komunitní práce, může rovněž vylepšit vztahy mezi policií a komunitou.⁷⁸ V mnoha zemích rapidně roste počet restorativních programů organizovaných policií a stoupá i jejich podpora u policie. Některí policisté zahrnují restorativní přístupy do své práce v komunitách, i když to v některých případech zvyšuje jejich pracovní zátěž.⁷⁹

Kromě obtíží se zajištěním dostatečného financování čelí restorativní programy ve fázi přípravné či ve fázi řízení před soudem především nedostatku doporučených účastníků do programu a někdy polevující veřejné podpoře.

4.2 Řízení před soudem

Restorativní přístupy se uplatňují také ve fázi řízení před soudem. Ať už formou rozhodování v kruhu integrovaného různým způsobem do trestního řízení, nebo formou soudů původního obyvatelstva, kde jsou restorativní principy aplikovány jako součást trestního řízení. Soudy v řadě justičních systémů mohou rovněž odložit či pozastavit výkon trestu a odkázat pachatele na komunitní restorativní program. S výsledky restorativního programu je potom srozuměn soud, který vynese konečné rozhodnutí. V některých případech soud rovněž dohlíží na výkon podmíněně odložených rozhodnutí v dané věci.⁸⁰

4.3 Vykonávací fáze trestního řízení

Ačkoli restorativní programy, které jsou součástí systému odklonu v trestním řízení, nemusí být vždy vhodné pro závažné trestné činy, ve vykonávací fázi trestního řízení stejná omezení nutně neplatí, a to jak ve věznicích, tak v komunitních programech, jež jsou někdy spojeny s probačním

⁷⁸ Weitekamp, E., Kerner, H. a Meier, U. (2003), „Community and Problem-Oriented Policing in the Context of Restorative Justice“, in Weitekamp, E. a Kerner, H. (eds.), *Restorative Justice in Context: International practice and directions*, Cullompton: Willan, s. 304–326.

⁷⁹ Gavin, P. a MacVean, A. (2018), „Police Perceptions of Restorative Justice: Findings from a small-scale study“, *Conflict Resolution Quarterly*, 36 (2), s. 115–130; Clamp, K. a Paterson, C. (2017), *Restorative Policing: Concepts, Theory and practice*, London: Routledge.

⁸⁰ Dandurand, Y. a Vogt, A. (2017), *Documenting the Experience and the Successes of First Nations Courts in British Columbia*, A report prepared for the Office of the Chief Judge of the Province of British Columbia and the Legal Services Society of British Columbia.

dohledem. I když se mnoho z těchto programů zaměřuje primárně na nápravu a úspěšnou reintegraci pachatelů, existují jasné důkazy, že tyto programy mohou také zmírnit emocionální dopad trestné činnosti na oběti.⁸¹

Kromě komunitních restorativních reintegračních programů, jichž se pachatel účastní na základě soudního rozhodnutí nebo se jich účastní během výkonu trestu odnětí svobody či v rámci probačního dohledu, vzniklo v posledních desetiletích rovněž několik nadějných vězeňských programů (především pro dospělé pachatele). Čas trávený ve vězení může být pro práci s pachateli příhodný. Cílem je dospět k momentu, kdy pachatel přijme restorativní principy za své. Restorativní programy a další mediované intervence, počínající už ve vězení, mohou pomoci pachatelům najít své místo v komunitě po opuštění bran věznice. Toto se někdy označuje jako „proces restorativní reintegrace“. Roste zájem o využívání restorativních programů pro usnadnění sociální reintegrace vězněných osob, které se navracejí do komunity.⁸² Restorativní justice ve vězeňství může zapojovat oběti, ale může také pomoci pachatelům napravit vztahy s rodinou a připravit se na návrat do komunity.⁸³

Vězeňské restorativní programy se velmi různí.⁸⁴ Některé byly vystaveny kritice pro příliš úzké chápání restorativních principů. Restorativní praxe ve věznicích se však vyvíjí a mnoho programů se nyní více propojuje s širšími rehabilitačními iniciativami.⁸⁵ Převládá obecný souhlas s tím, že restorativní programy ve věznicích je třeba integrovat do stávajících rehabilitačních programů spíše než zdůrazňovat jejich nezávislost.

Realizace restorativních programů v rámci vězeňství s sebou přináší některé skutečné výzvy. Sám přístup za brány věznice a k vězňům může být obtížný, může dojít k narušení či zpoždění realizace restorativního programu v důsledku přemístění vězňů, k dalším omezením dochází vinou různých bezpečnostních opatření. Na základě vyhodnocení rizik je například obětem odložena či přímo odepřena návštěva do vězení a vězeňský personál nevychází vždy restorativním programům vstříc. V těchto souvislostech je třeba rozumět faktorům, jež snižují účast obětí, a je třeba jim věnovat zvýšenou pozornost. Navíc existuje riziko, že práce ve věznicích zaměřená na oběti vyjde vniveč, pokud je příliš úzce spojena s rozhodnutími o podmíněném propuštění, což může posílit oportunistické postoje vězňů místo toho, aby přijali skutečnou odpovědnost a rozhodli se od páchaní trestné činnosti upustit.⁸⁶ Tyto výzvy lze překonat získáním podpory od vedení věznic,

⁸¹ Gustafson, D. (2005), „Exploring Treatment and Trauma Recovery Implications of Facilitating Victim Offender Encounters in Crimes of Severe Violence: lessons from the Canadian experience“, in Elliott, E. a Gordon, R. (eds.), *New directions in Restorative Justice: Issues, practices, evaluation*, Devon: Willan Publishing, s. 193–227. Viz rovněž: Carrington, L. et al. (2015), *Victims in Restorative Justice at Post-sentencing Level: A manual*, Schleswig-Holstein Association for Social Responsibility in Criminal Justice: publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/63300/Carrington-Dye%20et%20al_Manual_RJ_Victims_Post-Sentencing_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁸² Dandurand, Y. (2016), „Alternative Approaches to Preventing Recidivism: Restorative Justice and the Social Reintegration of Offenders“, in Kury, H., Redo, S. a Shea, E. (eds.), *Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration*, Zurich: Springer, s. 283–299.

⁸³ Barabás, T., Fellegi, B. a Windt, S. (eds.) (2012), *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and restorative justice in prison setting*, Budapest: P-T Műhely.

⁸⁴ Restorative Justice Council (2016), *Restorative Justice in Custodial Settings*; Johnstone, G. (2016), „Restorative Justice in Prisons“, *Prison Service Journal*, No. 228, s. 9–14; Workman, K. (2016), „Restorative Justice in New Zealand Prisons: Lessons from the past“, *Prison Service Journal*, No. 228, s. 21–29.

⁸⁵ Brennan, I. a Johnstone, G. (2019), *Building Bridges: Prisoners, crime victims and restorative justice*, The Hague: Eleven Publishing.

⁸⁶ Aertsen, I. (2012), „Restorative Justice in Prisons: Where are we Heading?“, in Barabás, T. et al. (eds.), *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons*. Budapest: P-T Műhely, s. 264–276.

nabídkou osvětových setkání pro zaměstnance a vězně a vyškolením restorativních „šampiónů“ z řad personálu. Až restorativní justice zapustí ve vězeňské kultuře kořeny, pak teprve zaměstnanci i vězni pochopí její širší význam.

4.4 Úloha odborníků v trestní justici

Orgány činné v trestním řízení a odborníci v oblasti trestního soudnictví mohou aktivně využívat restorativních principů a přístupů a spoluvytvářet tak ve svých institucích restorativní kulturu. Orgány činné v trestním řízení hrají při prosazování úlohy restorativní justice a při podpoře restorativních programů významnou roli:

„I přes potřebu uchování autonomie restorativních programů vůči trestnímu řízení by odborníci v restorativní praxi, orgány činné v trestním řízení a další příslušné služby měli být na místní úrovni ve vzájemném kontaktu, aby podporovali a koordinovali rozvoj restorativní justice v dané oblasti.“

Například je navrženo, aby orgány činné v trestním řízení nominovaly zaměstnance, který by odpovídal za podporu a koordinaci restorativních programů v rámci dané organizace a byl by rovněž odpovědný za spolupráci s jinými organizacemi a komunitami v rozvoji a využívání restorativních programů.⁸⁸

Policie

Role policie se v restorativním procesu významně liší v závislosti na typu restorativního programu. V některých programech nehraje policie prakticky žádnou roli, v jiných se intervence plně účastní. V některých případech policisté mohou působit jako facilitátoři nebo svolavatelé restorativního programu, či dokonce pomáhají účastníkům dospět k rozhodnutí a k nalezení řešení v souladu s názory komunity. Existují důkazy, že restorativní konference organizované a vedené speciálně vyškolenými policisty přinášejí značné výhody jak obětem, tak pachatelům trestných činů.⁸⁹

Je třeba dbát na to, aby byla role policie vyvážená a aby zákonné požadavky na její postavení neohrožovaly průběh restorativního programu. Je rovněž třeba zdůraznit, že policie má v některých právních rádech větší prostor k užití vlastního uvážení než v jiných.

Policie se do restorativních programů zapojuje mimo jiné takto:

- Doporučuje případy do restorativních programů
- Vysvětluje průběh restorativního programu obětem, pachatelům a dalším účastníkům
- Je jedním z účastníků restorativního procesu v komunitě

⁸⁷ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici ve věcech trestních, čl. 62.

⁸⁸ Ibid., pravidlo 63.

⁸⁹ Sherman, *et al.* (2015), „Twelve Experiments in Restorative Justice“.

- Facilituje restorativní programy
- Vede restorativní setkání a konference
- Využívá restorativních přístupů k řešení sporů a přestupků přímo v ulicích
- Sleduje plnění restorativních dohod a nahlašuje jejich porušení

Legislativa může poskytnout rámec, který umožní policii více začlenit restorativní přístupy do své práce.⁹⁰ Například v Kanadě *Zákon o kriminalitě mládeže* (Youth Criminal Justice Act) konkrétně zvýšil úlohu policie v doporučování účastníků do restorativních programů a v policii vedené restorativní praxi, což symbolizuje návrat k původní roli policie coby udržovatele příměří.

V některých právních systémech policisté procházejí školeními, aby mohli sami pořádat restorativní konference, jichž se účastní pachatel a oběť, jejich rodiny a podporující osoby a případně místní obyvatelé.⁹¹ Při evaluaci restorativních konferencí vedených policií v Northumbrii ve Spojeném království oběti uvedly, že proces konference jim poskytl pocit bezpečí a získaly pocit uzavření věci. Výhodou modelu bylo, že umožnil obětem a pachatelům vyjádřit své názory a navrhl možná řešení dopadů trestné činnosti, přičemž obě strany hodnotily restorativní konferenci jako spravedlivější než soudní proces.⁹²

Výzkum ukazuje, že konference vedené policií zmírňují emocionální a psychologické dopady trestného činu na oběť.⁹³ Například v Londýně důkladná evaluace programu ukázala, že policií vedené restorativní konference tváří v tvář mezi oběťmi trestného činu loupeže a jejich pachateli snížily traumatický dopad trestné činnosti na oběti.⁹⁴ Konferenci, která byla nabídnuta navíc k běžnému řešení věci v rámci trestního řízení, vedli speciálně vyškolení policisté, kteří se restorativní justici zabývají na plný úvazek. Výsledky ukázaly o 49% nižší výskyt obětí s klinickým projevem posttraumatických stresových symptomů (a možné *posttraumatické stresové poruchy*) ve skupině restorativní konference ve srovnání s kontrolní skupinou. Autoři studie tvrdí, že zatímco kontrolní skupina se sice rovněž počala uzdravovat, restorativní konference však zafungovala jako „posilovač“ kognitivního zpracování traumatu a přirozený proces uzdravení urychlila.⁹⁵

Uplatňování restorativních přístupů ze strany policistů (restorativní policejní práce) představuje logický krok v oblasti policejní práce a policejní reformy obecně.⁹⁶ Za příznivých okolností může přispět ke zlepšení vztahů mezi policií a komunitami. Toto může být zvláště důležité, když policie

⁹⁰ Hines, D. a Bazemore, G. (2003), „Restorative Policing, Conferencing and Community“, *Police Practice and Research: An International Journal*, 4(4), s. 411–427.

⁹¹ Alarid, L.F. a Montemayor, C.D. (2012), „Implementing Restorative Justice in Police Departments“, *Police Practice and Research: An International Journal*, 13(5), s. 450–463; Angel, C.M., Sherman, L.W., Strang, H., Ariel, B., Bennett, S., Inkpen, N., Keane, A. a Richmond, T.S. (2014), „Short-Term Effects of Restorative Justice Conferences on Post-traumatic Stress Symptoms among Robbery and Burglary Victims: A randomized control trial“, *Journal of Experimental Criminology*, 10(3), s. 291–307; Marder, I.D. (2018), „Restorative Justice and the Police: Exploring the institutionalisation of restorative justice in two English forces“, Doctoral thesis, School of Law, University of Leeds, February 2018.

⁹² Shapland, et al. (2011), *Restorative Justice in Practice*.

⁹³ Sherman, et al. (2015), „Twelve Experiments in Restorative Justice“; Angel, et al. (2014), „Short-Term Effects of Restorative Justice Conferences on Post-traumatic Stress Symptoms among Robbery and Burglary Victims“.

⁹⁴ Angel, et al. (2014) „Short-Term Effects of Restorative Justice Conferences on Post-traumatic Stress Symptoms among Robbery and Burglary Victims“.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Clamp a Paterson (2017), *Restorative Policing*.

svou účastí na restorativních programech vstupuje do nových vztahů s menšinovými skupinami, se kterými musí spolupracovat, jimž slouží a které chrání. Nové participativní programy podporují přímou odpovědnost policie vůči komunitě, jíž policie slouží. Policejním složkám se otevírá možnost uplatnit restorativní principy při rozvíjení udržitelné spolupráce s komunitou a tím zvýšit dopad a efektivitu svého úsilí, jež si klade za cíl předcházet trestné činnosti a sociálním nepokojům a včasné na tyto jevy reagovat.

Během policejní komunitní práce využívají policisté různé restorativní přístupy i mimo oficiální programový rámec. Policista může například mediovat konflikty mezi mladistvými ve škole tím, že svolá proviněné a jejich rodiče na neformální konferenci. Potenciál pro využití restorativních postupů při policejní práci na ulici je limitován pouze představivostí a dovednostmi policistů, jimž by měli nadřízení ponechat prostor pro uvážení, jak v takových záležitostech postupovat. Policistům zůstává i nadále právo podniknout ve věci další kroky, pokud selže úsilí o vyřešení konfliktu restorativní cestou.

Dojde-li ovšem ke korupci policie nebo ke ztrátě důvěry veřejnosti v policii pak hrozí, že policie pozbude schopnost účastnit se restorativních programů.

Státní zástupci

Ve většině právních systémů hrají státní zástupci ve fungování restorativních programů klíčovou roli a pokud v této oblasti neexistují právní předpisy nebo jiné pokyny, potom právě státní zástupci výraznou měrou určují, které případy jsou pro restorativní program vhodné. Nedávný přezkum restorativních programů v zemích se systémem angloamerického práva i v zemích se systémem kontinentálního evropského práva zjistil, že státní zástupci jsou nejčastějšími strážci přístupu k restorativním programům obecně.⁹⁷ V angloamerické právní kultuře i v kontinentálním právu mohou státní zástupci doporučovat případy do restorativních programů, přičemž se tato kompetence objevila nedávno s přijetím právních předpisů v řadě jurisdikcí. Zatímco využití restorativních přístupů ve fázi podání obžaloby k soudu je v zemích angloamerického práva v kompetenci státního zástupce, v zemích kontinentálního evropského práva zůstává doporučení v této fázi obecně v kompetenci soudců. Řada právních systémů nyní integrovala doporučení od státního zástupce ve věcech mládeže i dospělých.

Při zavádění restorativních procesů do jurisdikce je nezbytně nutné, aby se státní zástupci zapojili do diskusí od samého počátku a aby jim bylo poskytovány školení a informace, díky kterým mohou porozumět restorativním principům a zároveň ocenit výhody využití této možnosti pro mladistvé i dospělé.

V řadě zemí existují oficiální pokyny, které rámuje výkon a rozhodování státního zastupitelství. V některých zemích jsou tyto pokyny pro státního zástupce závazné. Mohou být pozměněny tak, aby po státních zástupcích vyžadovaly – za vhodných okolností – zvážení doporučení věci do restorativního programu.

⁹⁷ Dünkel, et al. (eds.) (2015), *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe*.

Poskytovatelé právní pomoci

Poskytovatelé právní pomoci, jako jsou obhájci a koncipienti, mohou navrhnout doporučení pachatele do restorativních programů. Tato doporučení pomáhají zajistit, aby byly konflikty řešeny rychle, a pomáhají rovněž snižovat počet nevyřízených případů čekajících na řízení před soudem. Poskytovatelé právní pomoci hrají důležitou roli při vysvětlování pachatelům trestných činů možné výhody účasti v restorativním procesu. Mohou pomoci zajistit právní ochranu pachatele, včetně práva na odvolání. Hrají také významnou roli v případech týkajících se provinění dětí v tom, že zajistí, aby souhlas dětí s účastí na restorativním procesu byl informovaný a svobodně udělený.

Soudnictví

Soudci a vyšší soudní úředníci hrají rovněž důležitou roli v úspěšnosti restorativních přístupů. Mohou pomoci začlenit restorativní justici do systému trestního soudnictví. Jejich právnícké vzdělání se možná doposavad s restorativními principy a restorativní praxí míjelo, ale měl by jim být k tématu poskytnut dostatek informací a školení a sami by měli být povzbuzeni k přímé či nepřímé účasti v různých restorativních programech.

Zapojení soudců do restorativních programů se značně liší v závislosti na konkrétním typu programu. Například při rozhodování v kruhu hraje soudce klíčovou roli při projednávání, řešení a sledování případu, zatímco v jiných typech programů, jako jsou mediace pro oběti a pachatele, je soudce hlavně zdrojem podnětů. V právních systémech angloamerického práva i kontinentálního evropského práva mohou soudci hrát klíčovou roli při doporučování případů do restorativního programu, v účasti na restorativním procesu a/nebo sledování dodržování dosažených dohod. I v situacích, kdy se pachatel doznává nebo je shledán vinným z trestného činu, může soudce odložit uložení trestu až do výsledku restorativního programu. V angloamerickém právním systému je jedním ze způsobů, jak na tuto možnost upozornit, zpráva před rozsudkem. Je-li podle soudce dosaženo vhodné dohody, pak buď nelze činit již žádné další kroky, nebo lze dohodu začlenit do rozsudku, který je nad pachatelem vynesen.

Zaměstnanci nápravných zařízení

V posledních letech stoupá míra využití restorativních přístupů v celém procesu nápravy a v různých fázích výkonu trestu. Restorativní programy, včetně mediace mezi obětí a pachatelem, lze využít u pachatelů, kteří jsou ve zkušební době podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody, pod dohledem v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo pod jiným typem dohledu v komunitě. Probační úředníci mohou facilitovat mediace v rámci podmínek podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo mohou pachatele odkázat na restorativní program. Jak již bylo uvedeno, i ve věznicích fungují restorativní programy a zaměstnanci vězeňské služby mohou přispět tím, že doporučí pachatele do restorativních programů nebo tyto programy přímo facilitují. Například v Belgii je jmenován poradce pro restorativní justici do každé věznice.

Odborníci v pomoci obětem

Poradny pro pomoc obětem trestných činů a odborníci z praxe hrají zásadní roli v získávání obětí pro účast v restorativních programech. Často úzce spolupracují s restorativními programy a poskytují obětem praktickou pomoc, poradenství a podporu během celého procesu. Tito odborníci hrají klíčovou roli při propojení obětí se sociálními službami, zajišťují, aby se obětem dostalo personalizované, včasné a účinné podpory při zvládání dopadů násilné trestné činnosti a zprostředkovávají obětem bezpečnou účast na restorativních programech, pokud si to oběti přejí.

ÚLOHA NESTÁTNÍCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ A OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Nestátní neziskové organizace se významně podílejí na rozvoji a provádění restorativních programů po celém světě. Jejich efektivita při vytváření restorativních platforem do značné míry pramení z toho, že jsou komunitám blíže, než tomu obvykle bývá u pracovníků v trestním soudnictví. Nestátní neziskové organizace dokonce v některých případech mívají větší důvěryhodnost než policie, státní zástupci a soudci a občané k nim přistupují s větší úctou. V mnoha zemích nestátní neziskové organizace také neprošly poskvrnou klientelismu a korupce, což propůjčuje legitimitu i jejich programovým iniciativám. Tato legitimita je pro restorativní programy velmi důležitá, mnohé z nich se totiž opírají o zapojení komunity a důvěru obětí trestných činů v to, že jejich případ bude řešen spravedlivě a s minimálním rizikem opětovné viktimizace.

Nestátní neziskové organizace mohou rovněž spolupracovat s vládou, ale v takovém případě by se měly ujistit, že to neohroží integritu restorativních programů, nebo že je nenaruší politická či jiná agenda.

SHRNUTÍ

- Existují tři fáze trestního řízení, v nichž lze úspěšně zahájit restorativní proces: a) ve fázi prověřování a vyšetřování jako odklon v trestním řízení; b) ve fázi řízení před soudem; c) ve vykonávací fázi jako alternativa k odnětí svobody, jako součást či doplněk trestu, během výkonu trestu odnětí svobody anebo po propuštění z vězení.
- Odborníci v restorativní praxi, orgány činné v trestním řízení a další příslušné služby by měli být na místní úrovni ve vzájemném kontaktu, aby podporovali a koordinovali rozvoj restorativní justice v dané oblasti.
- Role různých odborníků v oblasti trestní justice (např. policie, státní zástupci, obhájci, soudci a soudní úředníci, úředníci v oblasti nápravných zařízení a odborníci v pomoci obětem) se liší v závislosti na druhu programů a ve způsobu jejich provádění. Porozumění těmto rolím může mobilizovat podporu těchto odborníků a navrhnout pro ně vhodné osvětových a vzdělávacích programů.
- Nestátní neziskové organizace mohou hrát důležitou roli při vytváření a provádění restorativních programů v oblasti prevence kriminality a trestní justice. Práci jim usnadňují fungující partnerství a adekvátní financování.

5. Požadavky pro úspěšné fungování restorativních programů

Ačkoli existuje řada typů restorativních programů, přičemž každý funguje jinak a slaví trochu jiné úspěchy, během uplynulých let byly získávány poznatky o jejich hlavních společných faktorech, které ovlivňují úspěšnou realizaci a fungování těchto programů. Klíčovými jsou podpora vhodných doporučení do programů a zvyšování povědomí o restorativních možnostech, bezpečné a smysluplné zapojení obětí, dále je to přiměřená příprava účastníků, kompetentní facilitace procesu, efektivní podpora programů a dobré vztahy s komunitou.

5.1 Podpora vhodných doporučení do programu

Doporučení věci do restorativních programů přicházejí od policie, státních zástupců, zaměstnanců nápravných zařízení, nestátních neziskových organizací a od členů komunity, ale zároveň i na základě vlastního podnětu oběti či pachatele. V mnoha právních systémech ukotvují pokyny a kritéria pro doporučení případů právní předpisy, zatímco v jiných zemích stanovují postup pro zařazení do restorativních programů meziinstitucionální dohody či protokoly.⁹⁸

PROTOKOLY O RESTORATIVNÍCH PROGRAMECH V NOVÉM SKOTSKU

Ministerstvo spravedlnosti Nového Skotska v Kanadě vytvořilo Protokoly o restorativních programech Nového Skotska, což je vícedílný dokument upravující způsoby doporučení věci v rámci Restorativního programu pro Nové Skotsko (NSRJP). Tzv. Definice a Obecný protokol jsou závazné pro všechny dílčí protokoly. Tyto dílčí protokoly Restorativního programu pro Nové Skotsko určují roli a fungování policie, královny, soudů, nápravných zařízení, organizací sloužících obětem i administrativní složky regionálních restorativních týmů. Dohromady tyto protokoly poskytují integrovaný rámec pro provádění a fungování Restorativního programu pro Nové Skotsko, který zahrnuje proces doporučování věci v případech mládeže a dospělých. Dokument je navržen tak, aby „na míru ušité“ části protokolu pomohly všem zapojeným se v procesu lépe orientovat.

Zdroj: Provincie Nové Skotsko, Kanada (2019), *The Nova Scotia Restorative Justice Program: Protocols*, Halifax: novascotia.ca/restorative-justice-protocols/docs/Restorative-Justice-Program-Protocols.pdf.

⁹⁸Srov. např. protokoly o doporučení do restorativních programů z provincie Nové Skotsko v Kanadě: *The Nova Scotia Restorative Justice Program: Protocols*, Halifax, 2019: novascotia.ca/restorative-justice-protocols/docs/Restorative-Justice-Program-Protocols.pdf.

To, jakým způsobem je oběti a pachateli nabídnuta účast na restorativním programu, je velmi důležité – ať už nabídku učiní policista obeznámený s programem, sociální pracovník, odborník pro práci s oběťmi trestných činů nebo respektovaný člen komunity. Je nezbytné, aby oběti vnímaly restorativní program jako proces, který slouží právě jim, tedy aby se nevnímaly být využity ve prospěch rehabilitace pachatele.

Účast na restorativním programu má být vždy založena na svobodném a informovaném souhlasu oběti a pachatele, který může být kdykoli v průběhu programu odvolán. Na žádnou osobu nesmí být vyvíjen nepřiměřený tlak tím, že jí bude program „prodáván“ prostřednictvím nerealistických tvrzení o jeho přínosu, nebo s uvedením, že proces může probíhat s ní, ale i bez ní, a že by byla daná osoba v takovém případě z procesu zcela vynechána.⁹⁹ Souhlas obětí se týká jejich vlastní účasti na procesu, nikoli toho, zda se program jako takový může či nemůže uskutečnit (např. s jinými oběťmi nebo bez účasti jedné z obětí).

Model „extrakce případů“, čímž se myslí „proaktivní výběr případů z trestních databází, o nichž se předpokládá, že mají největší potenciál k restorativnímu řešení“,¹⁰⁰ se často prezentuje coby nejefektivnější přístup k doporučování vhodných případů. Podle takového modelu mají pracovníci nebo úřad odpovědný za restorativní program přístup k policejním a soudním údajům o trestných činech, pachatelích a obětech. Tento model vyvolává řadu otázek co se týče ochrany soukromí dotčených osob, zejména obětí nebo mladistvých pachatelů, i co se týče důvěrnosti informací, k nimž se přistupuje pro účely programu. Přesto lze vypracovat protokoly pro řízení procesu extrahování případů a zároveň chránit důvěrnost informací a soukromí všech zúčastněných.

Programy často vycházejí z falešného předpokladu, že „když je vytvoříme, lidi přijdou“. V obecné rovině však můžeme říct, že programy jsou úspěšné pouze tehdy, pokud se věnovala pozornost rozvoji jasných a dobře fungujících mechanismů v rámci procesu doporučování případů, jakož i jasných dohod mezi orgány činnými v trestním řízení o tom, kdy a jak, podle vlastního uvážení, případ do restorativního programu doporučí.

Během vytváření nového programu je třeba se vážně zabývat oprávněnými obavami úředníků, kteří nesou odpovědnost za vydávání doporučení, a tím, jak jejich rozhodnutí o doporučení vnímají oběti a komunita. V ideálním případě by se tyto úředníci měli sami podílet na vývoji programů a na vypracování kritérií a postupů pro vydávání doporučení, aby tak mohli získat pocit, že mají svůj podíl na vzniklém programu i na jeho budoucím úspěchu.

Základní principy (odst. 7 a 9) jmenují čtyři základní kritéria pro vytvoření procesu doporučování případů do restorativních programů v rámci trestního řízení:

- *Dostatečné důkazy.* K doporučení případu by mělo dojít jen pokud existují dostatečné důkazy k obvinění pachatele.
- *Svobodný a dobrovolný souhlas.* K doporučení případu by mělo dojít jen se svobodným a dobrovolným souhlasem oběti a pachatele. Úplně na začátku procesu doporučení věci nicméně nemusí být svobodný a informovaný souhlas obou stran stanoven a jeho zajištění se pak stává prvním předpokladem, bez kterého nelze podnikat žádné další kroky.

⁹⁹ Marder, I.D. (2018), „Restorative Justice and the Police“.

¹⁰⁰ Bright, J. (2017), *Improving Victim Take-up of Restorative Justice*. London: Restorative Justice Council, s. 23.

- *Nerovnováha sil:* Při doporučení případu do restorativního programu by měly být náležitě brány v potaz rozdíly vedoucí k nerovnováze sil mezi stranami. V případech, kdy je doporučení provedeno navzdory možné nerovnováze sil, je třeba na tuto skutečnost upozornit facilitátory programu a při restorativním procesu ji zohlednit.
- *Kulturní rozdílnost stran:* Doporučování případů do restorativních programů by mělo zohlednit rovněž kulturní rozdílnosti stran. K zajištění toho, aby restorativní proces citlivě reagoval na kulturu obou stran, lze použít různé strategie: oslovit facilitátory stejného etnika jako jsou účastníci, zajistit, aby facilitátoři věděli, jak se přizpůsobit kulturním zvyklostem účastníků, nebo jak docílit, aby si kulturních rozdílů byli vědomi sami účastníci programu včetně toho, v čem jim lze a v čem nelze vyhovět. Vzhledem k tomu, že za normálních okolností by měly převažovat preference oběti, jsou takové diskuse a jednání často naprosto nezbytné, pokud oběť a pachatel pocházejí z různých kultur nebo mají odlišné názory na to, jak by se jejich kulturní zvyklosti měly v průběhu restorativního procesu odrážet.

Pokud se případ dotýká více obětí a zahrnuje více trestných činů, měla by mít každá oběť možnost se tohoto procesu zúčastnit a vyjádřit se, zda má program probíhat společně či odděleně. Skutečnost, že jedna oběť s účastí v programu nesouhlasí, by neměla ostatním obětem zabránit v tom, aby se programu účastnily a reagovaly na újmu způsobenou trestnými činy na nich samých.

Kritéria, postupy a formuláře pro doporučení by měly být navrženy tak, aby osoby odpovědné za doporučení účastníků mohly v případě potřeby přezkoumat různé aspekty podobných situací. V některých případech nastane, že facilitátoři budou při řešení některých otázek spolupracovat s účastníky již ve fázi před zahájením programu. V ostatních případech je povinností předkládajícího orgánu, aby postupoval s náležitou péčí a prokázal, že doporučením do programu není oběť nebo pachatel vystaven riziku viktimizace nebo zastrašování. Musí být provedeno pečlivé posouzení rizik a vhodnosti programu pro zúčastněné osoby. Ještě před kontaktováním potenciálních účastníků je často třeba získat a prověřit všechny dostupné informace týkající se rizika způsobení újmy během průběhu restorativního programu (např. týkající se předchozích incidentů, duševního zdraví, problémů se zneužíváním návykových látek).

VYTVOŘENÍ VHODNÉHO POSTUPU

Při rozhodování, zda je případ pro restorativní program vhodný, je třeba posoudit rizika pro zúčastněné strany. Takové posouzení zahrnuje i jiné faktory než ty, které se uplatňují v klasickém trestním řízení. Lze si pokládat následující otázky:

- Je pro dané osoby typ programu vhodný?
- Nakolik byl trestný čin závažný?
- Zahrnoval spáchaný trestný čin přitěžující okolnosti?
- Jaký je trestní rejstřík pachatele trestného činu a jak dodržoval pachatel soudem nařízená opatření?
- Jsou pachatel a oběť vstřícní k účasti v programu? (Je pravděpodobné, že budou s účastí souhlasit?)
- Jaký je duševní a emoční stav oběti?
- Jaké jsou kognitivní schopnosti pachatele, zvládne účast v programu?
- Vyskytly se v poslední době nějaké výhrůžky nebo jiné formy zastrašování?
- Je pachatel (nebo oběť) součástí zločinecké organizace?

(pokr.)

VYTVOŘENÍ VHODNÉHO POSTUPU (pokračování)

- Je pachatel příbuzným oběti, a pokud ano, v jakém jsou vztahu?
- Je oběť (nebo pachatel) fyzická nebo právnická osoba?
- Existuje více obětí (nebo pachatelů) a pokud ano, souhlasí všichni s účastí v programu?
- Je oběť (nebo pachatel) dospělý, mladistvý, či dítě?
- Hrozí nebezpečí reviktimizace oběti?
- Byly identifikovány další podpůrné osoby, které by se podílely na průběhu restorativního programu podporou pachatele nebo oběti?
- Účastnila se oběť nebo pachatel dříve restorativního programu, a pokud ano, s jakým výsledkem?
- Přijímá pachatel za trestný čin odpovědnost?
- Je skutková podstata trestného činu sporná či nikoli?
- Existuje dokumentace o ztrátách či újmách utrpěných obětí (oběťmi)?

Zlepšení doporučujících mechanismů

Špatné mechanismy doporučení a nízká míra doporučených případů mají často na svědomí špatné provedení či přímo neúspěch restorativních programů.¹⁰¹ Existují různé způsoby, jak mohou lidé ve vedoucích pozicích restorativních programů podpořit efektivní doporučování účastníků z komunity a z různých úrovní systému trestního soudnictví.

- *Stanovení jasných pokynů ohledně postupů a kritérií při doporučování:* Kritéria a postupy pro přijetí do programu musí být jasně a dobře komunikovány všem, kteří doporučují případy do programu. Oběti musí být informovány o dostupnosti programu a o tom, co jim program může nabídnout.
- *Kontinuální konzultace:* Proces zařazení případu do programu by měl být podpořen kontinuálními konzultacemi a komunikací s justičními odborníky tak, aby byli povzbuzeni k doporučování vhodných případů do programu a proaktivně identifikovali případy vyhledáváním ve spisech.
- *Tvorba protokolů pro spolupráci mezi jednotlivými institucemi:* Mohou být vytvořeny specifické protokoly mezi institucemi, nejlépe ještě před zahájením programu, nebo pak při jeho realizaci. Tyto protokoly mohou být vodítkem pro výběr případů k jejich doporučení do programu a mohou stanovit kritéria vhodnosti. Stanoví také postupy, které je třeba dodržovat při plnění programu za různých okolností (např. když nelze získat souhlas jedné ze stran, když nelze dospět k dohodě, když se jedna ze stran rozhodne odstoupit od restorativního procesu nebo když pachatel nedodržuje podmínky restorativní dohody).
- *Protokol o sdílení dat:* Je obzvláště důležité vyvinout protokol o sdílení dat s orgány činnými v trestním řízení, který usnadní identifikaci potenciálních případů a účastníků a zároveň ochrání důvěrná data. Obtíže často vznikají v souvislosti s nezveřejňováním důvěrných informací o obětech nebo pachatelích (zejména pokud se jedná o děti a mladistvé). To může ohrožovat počet doporučených účastníků, kvalitu spolupráce mezi právními

¹⁰¹ Laxminarayan (2014), *Accessibility and Initiation of Restorative Justice*.

subjekty, a nakonec i celkový úspěch programu. Je dobré řešit tyto problémy s předstihem – v rámci jednání mezi právními subjekty a během přípravy programu.¹⁰²

- *Procesní postup pro posouzení vhodnosti případu:* Kritéria výběru používaná v různých jurisdikcích pro stejný typ restorativního procesu se značně liší. Co se týče například způsobilosti pro přijetí do programu mediace mezi obětí a pachatelem, existují programy, do nichž soudy nebo příjmová oddělení institucí doporučují pouze prvopachatele, anebo programy, v nichž si oběti samy podávají žádost o mediaci odborníkům v restorativní praxi. Je důležité vypracovat postup pro posouzení vhodnosti a rizik u každého případu, k němuž se má přistupovat restorativně.
- *Účast doporučujících organizací:* Členové organizací vydávajících doporučení mohou být někdy vyzváni, aby proces nebo jeho část pozorovali nebo se na něm podíleli. Stručně řečeno, vedoucí pracovníci nebo organizace odpovědné za restorativní program musí pečlivě pěstovat své vztahy s představiteli policejních a justičních orgánů, na nichž program závisí, pokud jde o vydávání doporučení.
- *Včasná zpětná vazba k případu a komunikace s organizací vydávající doporučení:* Dalším způsobem, jak lze v dlouhodobém horizontu podpořit doporučování případů, je zajistit, aby doporučení případu vždy vedlo k včasné zpětné vazbě a včasné komunikaci s jednotlivcem nebo organizací, která za doporučení odpovídá. Tato komunikace by měla informovat o výsledcích doporučených případů, o důvodech, proč program v daném konkrétním případě neproběhl úspěšně, o povaze uzavřených restorativních dohod, o svědectvích obětí (a nejen těch pozitivních) a o tom, zda pachatel podmínkám dohody dostál.
- *Fungující výměna informací:* Organizace vydávající doporučení by měly mít pravidelně k dispozici případové studie, statistiky, analytické zprávy, ukazatele výkonnosti a zjištění z hodnocení programů, které posílí jejich jistotu pro doporučování více případů do programu.

Některé země se rozhodly podpořit či navýšit množství doporučení prostřednictvím užití vlastního uvážení tím, že stanovily povinnost pro určité úředníky, aby v určitých fázích trestního řízení zvážili doporučení případu do restorativního programu. To může být užitečné, ale nenahrazuje to uspokojivě jasně stanovené pokyny, postupy a kritéria pro doporučení věci. Budou-li oběti a pachatelé vědět o existenci restorativních programů, zvýší se počet případů, kdy podají podnět k vlastní účasti v restorativním programu sami.

PŘIZNÁNÍ VINY JAKO KRITÉRIUM ZPŮSOBILOSTI K PŘIJETÍ DO PROGRAMU

Po pachatelích se sice požaduje, aby převzali odpovědnost za své činy, ale toto přijetí se zpravidla nerovná přiznání viny, jako je tomu v trestním řízení. V některých případech pro doporučení věci pachateli postačuje, aby „svou odpovědnost nepopíral“. Na druhé straně programy, které nabízejí intervence ve stádiu řízení před soudem nebo při vykonávací fázi trestního řízení (např. rozhodování v kruhu), jsou obvykle dostupné pouze pachatelům, kteří byli shledáni vinnými nebo vinu přiznali. Jak již bylo uvedeno výše, *Základní principy* (odst. 8) stanovují, že účast pachatele na restorativním programu nesmí být použita jako důkaz přiznání viny v následném trestním řízení.

¹⁰² Viz. modelovou dohodu a případovou studii prezentovanou ministerstvem vnitra Spojeného Království: Home Office (2003), *Restorative Justice: The Government's Strategy*, London: Home Office, s. 71–73.

VLASTNÍ UVÁŽENÍ POLICIE, STÁTNÍHO ZÁSTUPCE ČI SOUDU

Doporučení do restorativních programů spočívá často na vlastním uvážení úředníků orgánů činných v trestním řízení, jako je policie a státní zastupitelství, které případy doporučují do vhodných restorativních programů, fungujících jako alternativa k trestnímu řízení. Podle pravidla 3.3 *Tokijských pravidel* by měl pravomocí rozhodnout na základě vlastního uvážení disponovat soudní nebo jiný příslušný nezávislý orgán „ve všech fázích trestního řízení s plnou odpovědností a zcela v souladu s principy právního státu“. Konkrétně mezinárodní normy o soudnictví ve věcech mládeže ukládají členským státům zvláštní povinnost vypracovat opatření prosazující tresty na svobodě a podporující odklon od trestního řízení kdykoli je to vhodné a žádoucí, u dětí, které jsou považovány, obviněny nebo uznány vinnými jako osoby porušující trestní právo.

Doporučení pachatele do restorativního programu dává policistům příležitost využít vlastního uvážení a rozvíjet kreativní intervence k předcházení recidivy. Umožňuje jim zapojit rodiny, oběti a členy komunity, kteří podpoří pachatele v odpovědnosti, uzdravení a opětovném začlenění do komunity. Zároveň může pomoci snížit počet méně závažných trestných činů, které zahrnují systém trestního soudnictví.

Možnosti „přerušení řízení“, „odložení řízení“ nebo „přerušení výkonu trestu“ využívají státní zástupci a soudci k dočasnému přerušení formálního trestního řízení proti osobě obviněné nebo odsouzené za spáchání trestného činu. S takovými opatřeními v rámci odklonu jsou často spojeny podmínky. Pokud pachatelé podmínky úspěšně splní, jsou od dalšího trestního řízení osvobozeni. Pokud podmínky nesplní, může být původní trestní řízení obnoveno nebo znovu zahájeno.

Právní síla užití vlastního uvážení, jimiž disponuje policie a státní zástupci, se však v jednotlivých právních systémech výrazně liší. Rozsah vlastního uvážení je do značné míry rozdílný v závislosti na tom, zda se taková rozhodnutí řídí zásadou legality, která zakládá povinnost státního zástupce stíhat, nebo zásadou příležitosti, která tradičně určité užití vlastního uvážení umožňuje. Zásada legality sama o sobě však nebrání odklonu od trestního řízení.

V některých zemích si úspěšné uplatňování restorativních programů může vyžádat přezkum a změnu stávajících zákonů (včetně ústavního práva) týkajících se využití pravomoci rozhodnout na základě vlastního uvážení na různých úrovních systému trestního soudnictví. Konkrétní politiky a pokyny státního zastupitelství mohou být přezkoumány tak, aby nasměrovaly státní zástupce ke zvážení restorativních mechanismů tam, kde je to vhodné. To by vytvořilo prostor, kde by pachatelé byli doporučováni či odkláněni od trestního řízení do restorativních programů a dalších intervencí mimo trestní soudnictví. Je ovšem často nutné stanovit postupy a mechanismy, které zajistí, aby užití vlastního uvážení nebylo zneužíváno, nestalo se zdrojem diskriminace a nebylo korupčně zneužíváno k osobnímu prospěchu.

Restorativní postupy do systému soudnictví ve věcech mládeže v Thajsku ustanovil *Procesní zákon pro mládež* (Juvenile Procedure Act). Ten umožňuje státním zástupcům stáhnout obvinění, pokud to doporučí ředitel výchovného centra pro děti a mladistvé. Tohoto ustanovení však nebylo nikdy využito, dokud thajský Odbor pro pozorování a ochranu mládeže nezavedl program odklonu vycházející z restorativních přístupů. Konkrétně šlo o zavedení programů rodinných skupinových konferencí a komunitních konferencí.¹⁰³

Řada otázek o povaze faktorů, které by vysvětlily nízký počet doporučení do restorativních programů, zůstává nezodpovězených. A to navzdory výzkumům, které konzistentně ukazují

¹⁰³ Kittayarak, K. (2005), „Restorative Justice in Thailand“, studie představená na semináři o posílení reformy trestního soudnictví, včetně restorativní justice, na 11. kongresu Organizace spojených národů o předcházení trestné činnosti a trestním soudnictví, Bangkok, Thajsko, 18.–25. dubna 2005.

poměrně vysokou míru ochoty obětí se mediace mezi obětí a pachatelem účastnit.¹⁰⁴ Mnohé dobře navržené restorativní programy nejsou realizovány v plném rozsahu a zůstávají na okraji, protože se jim nepodařilo získat dostatek doporučení od orgánů činných v trestním řízení. Dostatek doporučených případů je Achillovou patou téměř všech schémat restorativní justice.¹⁰⁵ Programy musí mít průběžnou strategii, jak obeznámit o restorativních možnostech oběti i pachatele. Tyto informace musí být rovněž snadno dostupné úředníkům justice na všech úrovních, kteří případy do programu doporučují.

5.2 Účast obětí a pachatelů na základě vlastního podnětu

Podněty obětí k účasti na programu jsou poměrně vzácná. Důvodem může být nedostatečné povědomí o možnostech účasti v restorativních programech. Obecně platí, že to, zda oběti mají o restorativních programech povědomí, často závisí na tom, zda vůbec vědí, kde se o nich informovat, nebo na dostupnosti služeb pro oběti trestných činů, které o restorativních možnostech informují. Ačkoliv restorativní programy nemusí být vhodné ve všech případech, lze konstatovat, že oběti využívají programů restorativní justice relativně málo.

Evropská Unie přijala v roce 2012 *Směrnici o obětech trestných činů*, jejíž článek 4 písm. j) doporučuje členským státům, aby zajistily, že obětem budou nabídnuty informace o dostupných restorativních službách „bez zbytečného prodlení od jejich prvního kontaktu s příslušným orgánem“.¹⁰⁶ Rada Evropy rovněž doporučuje, aby obětem a pachatelům byly příslušnými orgány a odborníky v oblasti práva poskytnuty dostatečné informace k rozhodnutí, zda si přejí či nepřejí se programů zúčastnit.¹⁰⁷ Například ve Spojeném království mají oběti trestných činů nárok získat informace o dostupných restorativních programech přímo od policie či jiných organizací, které takové služby poskytují, ačkoli těmto pokynům, které zákon přímo nestanovuje, není vždy vyhověno.¹⁰⁸

Samo načasování vydaného doporučení ovlivňuje ochotu obětí se do restorativních programů zapojit. Oběti násilných trestných činů se často nechtějí účastnit restorativního programu v raném stadiu trestního řízení (např. ve fázi přípravného řízení), upřednostňují zprostředkovaný kontakt s pachatelem v pozdějším stadiu (např. ve vykonávací fázi a ve fázi před propuštěním).¹⁰⁹ Pro mnoho obětí trestných činů, často z důvodu traumatického dopadu viktimizace, je třeba, aby od spáchání trestného činu uplynul dostatečný čas, než se budou moci smysluplně účastnit restorativního programu.¹¹⁰ Proto je pro odborníky v restorativní praxi důležité, aby se v případě potřeby mohli spolehnout na odbornou pomoc při vyhodnocení připravenosti obětí k účasti.

Ačkoli správné načasování je pro účast obětí důležité, oběti rovněž uvedly, že ať už se k účasti rozhodnou, či nikoli, upřednostňují, aby se o restorativních možnostech dozvěděly raději dříve než později.¹¹¹ Dostatek informací a možnost volby posilují postavení obětí a jejich celkovou

¹⁰⁴ Bolívar, et al. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice*.

¹⁰⁵ Shapland, J., Atkinson, A., Colledge, E., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Pennant, R., Robinson, G. a Sorsby, A. (2004), *Implementing Restorative Justice Schemes (Crime Reduction Programme): A Report on the First Year*, Home Office Online Report 32/04, London: Home Office, s. 49.

¹⁰⁶ Evropský parlament a rada, 2012, čl. 4.

¹⁰⁷ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 19.

¹⁰⁸ Viz výsledky výzkumu: Shapland, J., Crawford, A., Gray, E. a Burn, D. (2017), *Developing Restorative Policing in Humberside, South Yorkshire and West Yorkshire*, Sheffield: Centre for Criminological Research, University of Sheffield.

¹⁰⁹ Zebel, S., Schreurs, W. a Ufkes, E. (2017), „Crime Seriousness and Participation in Restorative Justice: The role of time elapsed since the offense“, *Law and Human Behaviour*, 41(4), s. 385–397.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Shapland, et al. (2011). *Restorative Justice in Practice*.

kontrolu nad situací.¹¹² Proaktivní poskytování informací ovlivňuje míru účasti obětí.¹¹³ Do vnitrostátních právních předpisů lze začlenit právo obětí na informace o možnostech restorativní justice. Například na Novém Zélandu *Zákon o právech obětí* (Victims' Rights Act) z roku 2002, čl. 11 stanoví, že obětem musí být co nejdříve po kontaktu s institucí poskytnuty zaměstnanci informace o službách, které mají k dispozici, včetně účasti na restorativním procesu. Podobně v Kanadě mají oběti na požádání právo na informace o službách a programech, které mají jako oběti k dispozici, zahrnující restorativní programy podle odstavce 6 písm. b) kanadského *Zákona o právech obětí* (Victims' Bill of Rights).¹¹⁴

5.3 Přiměřená a vhodná příprava účastníků

Příprava účastníků je pro úspěšný a spravedlivý průběh programu klíčová. Než se strany dohodnou na účasti v restorativním programu, musí být plně obeznámeny o svých právech, povaze daného restorativního programu, možných důsledcích svého rozhodnutí o účasti a podrobnostech týkajících se případných stížností.

K přípravě patří rovněž posouzení vhodnosti, včetně posouzení ochoty (nebo motivace) účastníků se do programu skutečně zapojit. Vysvětlení obsahu procesu potenciálním účastníkům a toho, co se od nich očekává, stejně jako zodpovězení možných otázek, vytváří základ pro jejich informovaný souhlas s účastí. V této fázi lze rovněž hledat odpovědi na otázky související s možnou nerovnováhou sil mezi stranami, s riziky pro oběť či pro pachatele nebo jiné účastníky a s načasováním restorativní intervence. Otázky týkající se případné nerovnováhy sil mezi stranami, rizik pro oběť, pachatele nebo jiné účastníky a načasování intervence je dobré klást, a pokud je to možné, rovněž řešit na této úrovni. Rozsah a způsob intervence lze prodiskutovat, aby se její specifika stala předmětem předchozí dohody mezi stranami (např. očekávání potenciálních účastníků, zda se sejdou tváří v tvář či nepřímo, zda souhlasí s účastí dalších stran, kde setkání proběhne, jak bude chráněna důvěrnost určitých informací, zda budou z procesu některé osoby vyloučeny).

Ve všech restorativních programech je důležité chránit zájmy, práva a bezpečnost obětí a zajistit, aby nedocházelo k reviktimizaci. To často vyžaduje rozsáhlou přípravnou práci s obětí před setkáním s pachatelem. Může trvat týdny, měsíce nebo v případě velmi závažných trestných činů, které vedly k uvěznění pachatele, i roky. Tato příprava před schůzkou má zajistit, aby oběť byla na dialog s pachatelem emocionálně a psychicky připravena.

Některé případy týkající se závažných trestných činů jsou velmi bolestivé a vyžadují před osobním setkáním rozsáhlou přípravu. Odborníci v restorativní praxi v takových případech rovněž mohou potřebovat pokročilé školení.¹¹⁵ Právě v této fázi jsou rizika reviktimizace možná nejvyšší. Byly

¹¹² Van Camp a Wemmers (2016), „Victims' Reflections on the Protective and Proactive Approaches to the Offer of Restorative Justice“; Van Camp, T. (2017), „Understanding Participation in Restorative Justice Practices: Looking for justice for oneself as well as for others“, *European Journal of Criminology*, 14(6), s. 679–696.

¹¹³ Van Camp a Wemmers (2016), „Victims' Reflections on the Protective and Proactive Approaches to the Offer of Restorative Justice: The Importance of Information“, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 58(3), s. 415–442; Van Camp a Wemmers (2016), *The Offer of Restorative Justice to Victims of Violent Crime: Should it be protective or proactive?*, Montréal: Centre International de Criminologie Comparée.

¹¹⁴ Statutes of Canada (2015), kapitola 13, oddíl 2.

¹¹⁵ Keenan, M. (2017), „Criminal Justice, Restorative Justice, Sexual Violence and the Rule of Law“, in Zinsstag, E. a Keenan, M. (eds.), *Restorative Responses to Sexual Violence: Legal, Social and Therapeutic Dimensions*, London: Routledge.

zaznamenány případy, kdy trvala příprava na restorativní setkání mezi pachatelem a obětí i několik let.

Důležité je také načasování vstupu oběti do restorativního procesu. Každou situaci je třeba posuzovat případ od případu, ať už během příprav, v průběhu nebo po ukončení jednotlivých fází procesu. Cílem je zajistit, aby oběti, které se chtějí zúčastnit, byly vždy v bezpečí a dobře připravené.

ZÁJMY, PRÁVA A BEZPEČÍ OBĚTÍ

Řada pozorovatelů vyjádřila politování nad tím, že většina restorativních programů má tendenci se zaměřovat primárně na pachatele. Zazněly i pochybnosti o schopnosti restorativních programů reagovat na potřeby obětí, neboť se často uskutečňují právě pod záštitou trestní justice. Výzkum však u obětí prokázal poměrně vysokou míru ochoty účastnit se mediace a konferencí a následně odhalil vysokou míru spokojenosti s procesem i s výsledky.^b

Odborníci v restorativní praxi považují potřeby oběti za hlavní charakteristiku restorativní justice. Podle nich by „obavy a otázky obětí měly být středobodem restorativní praxe, a nikoli doplňkem“.^c Ve skutečnosti však často panují obavy, že potřeby obětí zůstávají v průběhu restorativních programů nevyslyšeny.^d Je ovšem stále více zřejmé, že určit, zda restorativní justice plody přináší či nepřináší, nezávisí jenom na způsobu, jakým je oběť schopna s pachatelem komunikovat, ale také na tom, „zda samy oběti vnímají, že s nimi bylo v průběhu trestního řízení zacházeno spravedlivě“.^e

^a Dignan, J. (2007), „The Victim in Restorative Justice“, in Walklate, S. (ed.), *Handbook of Victims and Victimology*, Cullompton: Willan Publishing, s. 309–332; Pemberton, A. a Vanfraechem, I. (2015), „Victims' Victimization Experiences and their Need for Justice“, in Vanfraechem, I., Bolívar, D. a Aertsen, I. (eds.), *Victims and Restorative Justice: Needs, Experiences and Policy Challenges*, London: Routledge, s. 15–47.

^b Bolívar, et al. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice*.

^c Van Ness, D. a Heetderks Strong, K. (2010), *Restoring Justice: An introduction to restorative justice* (4th edn), New Providence: LexisNexis Group, s. 141.

^d Choi, J.J. a Gilbert, M. J. (2010), „Joe Everyday, People Off the Street: A qualitative study on mediators' roles and skills in victim–offender mediation“, *Contemporary Justice Review Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*, 13(2), s. 207–227; Choi, J.J., Green, D.L. a Kapp, S.A. (2010), „A Qualitative Study of Victim Offender Mediation: Implications for social work“, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20 (7), s. 857–874; Hoyle, C. a Rosenblatt, F.F. (2016), „Looking Back to the Future: Threats to the success of restorative justice in the United Kingdom“, *Victims and Offenders*, 11(1), s. 30–49; Victims' Commissioner (2016), *A Question of Quality: A review of restorative justice*, London: Victims' Commissioner's Office.

^e O'Mahony, D. a Doak, J. (2017), *Reimagining Restorative Justice: Agency and accountability in the criminal justice process*, Portland: Hart Publishing, s. 43.

5.4 Facilitace restorativního programu

Co se týče úspěšnosti restorativních intervencí, zdá se téměř nemožné přecenit význam úlohy mediátora nebo facilitátora. Kromě toho, že pomáhají s přípravou účastníků na průběh programu a s posouzením vhodnosti možných účastníků, nesou facilitátoři odpovědnost za nasměrování očekávání stran, za zajištění nestrannosti a spravedlnosti procesu, za řešení mocenské nerovnováhy, za vytvoření bezpečného prostředí pro účast všech stran a za pomoc při vytváření konsensu o dalším postupu a druhu očekávaných restorativních výsledků. Facilitátoři často úzce spolupracují s podpůrnými službami pro oběti a mohou hrát roli při doporučování stran dalším organizacím. Facilitátoři musí zajistit, aby strany svobodně souhlasily se svou účastí v programu

a aby rozuměly základním pravidlům, na jejichž dodržování se předtím dohodly, a celkově facilitovat upřímný a pokojný dialog mezi účastníky. V některých programech se podílí na sledování stran po skončení procesu a dohlíží na dodržování restorativních dohod.

Facilitátoři ve spolupráci s dalšími odborníky – jako je supervizor případu – musí často vytvořit potenciální opatření, aby dokázali čelit všem identifikovaným rizikům v průběhu programu, a tato opatření prodiskutovat s účastníky. Jde o opatření jako jsou ta následující: s potenciálními účastníky zvolit, který typ komunikace bude v každé z fází procesu nejužitečnější a jaký bude mít dopad na bezpečnost; vybrat vhodné místo setkání s cílem maximalizovat bezpečnost účastníků a minimalizovat jejich úzkosti nebo obavy, zejména uvážit to, jak účastníci vstoupí do budovy, kde budou čekat, jak bude zajištěno občerstvení; uvážit užitečnost angažování dalších pomocníků, například pokud bude velký počet lidí potřebovat doprovod do různých částí budovy; ověřit dispozici prostoru pro odpočinek, kde bude možno pracovat s přítomnými podporujícími osobami, jež mohou ovlivnit emocionální a fyzická rizika procesu a jeho výsledky.

ROLE FACILITÁTORŮ

Roli facilitátorů lze shrnout takto:

- Připraví restorativní setkání tak, že na něj připraví každého účastníka zvlášť
- Posoudí ve spolupráci s dalšími vhodnost programu pro účastníky
- Posoudí a reagují na potřeby účastníků
- Posoudí rizika, kterým mohou být účastníci vystaveni v důsledku svého rozhodnutí účastnit se programu
- Vypracují a implementují plán snížení rizik
- Počínají si nedirektivně a nenápadně, nevyvíjejí tlak
- Při facilitaci dialogu projevují empatii, respekt, trpělivost, klid a porozumění
- Jednají se všemi účastníky spravedlivě
- Dopřejí procesu dostatek času, aby se mohl vyvíjet a úspěšně završit
- Udržují i po skončení procesu kontakt s pachateli, aby se ujistili, že dodržují dohody, a s oběťmi, aby se ujistili, že jsou naplňovány jejich potřeby
- Dodržují hodnoty a principy restorativní justice

Nábor, výběr, školení a supervize facilitátorů

Facilitátoři by se měli rekrutovat ze všech vrstev společnosti. Mohou to být dobrovolníci nebo profesionálové, ale nikdo by neměl být k facilitaci nucen. Facilitátoři by měli ctít restorativní hodnoty a principy a mít citlivost a schopnosti, které jim umožní využít restorativní přístupy v mezikulturním prostředí. *Základní principy* (odst. 19) zdůrazňují, že facilitátoři by měli „mít dobré znalosti o místní kultuře a komunitách, a tam, kde je to vhodné, absolvovat úvodní školení dříve, než začnou vykonávat činnost facilitátora“. Facilitátoři a vedoucí pracovníci programů musí zosobňovat hodnoty restorativní justice a musí být schopni vyhnout se podjatosti a diskriminaci v interakcích s pachateli, oběťmi a členy komunity z různých kulturních nebo etnických prostředí.

Aby se zvýšila úspěšnost interkulturního dialogu, může být odborníkům v restorativní praxi nabídnuto vzdělávání o kulturních dovednostech.¹¹⁶ Facilitátory lze vyškolit tak, aby identifikovali, zda si účastníci přejí zohlednit konkrétní kulturní zvyklosti nebo praxi v restorativním procesu, či nikoliv. Rovněž by měli být vyškoleni v řešení situací, kdy všichni účastníci nemají stejné kulturní zázemí. Mezi prostředky a strategie, které mají facilitátoři k dispozici, patří – nechat si poradit od kulturních poradců či starších členů komunity; spolupracovat s facilitátory stejného etnika jako jsou účastníci; využít služeb tlumočníka; uspořádat setkání na kulturně významném místě; zajistit, aby si účastníci byli vědomi kulturních rozdílů a toho, jak tyto rozdíly mohou či nemusí být zohledněny.

Facilitátoři by před poskytováním programu měli absolvovat úvodní odbornou přípravu, dále se kontinuálně odborně vzdělávat a podléhat supervizi. V odbornosti by měli dosáhnout vysoké úrovně kompetencí, které zahrnou dovednosti v oblasti řešení konfliktů, specifické požadavky pro práci s oběťmi, pachateli a zranitelnými osobami, a měli by se orientovat i v systému trestní justice. V rámečku níže jsou uvedeny základní kompetence, které by facilitátoři měli ovládat, přičemž je třeba mít na paměti, že mnozí z nich zároveň vykonávají jiné funkce v rámci systému justice nebo jde o dobrovolníky. Vzdělávací materiály a vzdělávací přístupy by měly odpovídat aktuálním poznatkům o efektivní facilitaci.

Odborná příprava facilitátorů a mediátorů je nezbytná pro ochranu práv obětí a pachatelů a pro integritu restorativního procesu. *Základní principy* (odst. 18) zdůrazňují, že facilitátoři musí vykonávat své povinnosti nestranně, s náležitým respektem k důstojnosti stran a měli by vynaložit veškeré úsilí k dosažení takové dohody, která bude řešit zájmy oběti, pachatele, soudního systému a komunity.

Nezbytné jsou i další druhy vzdělávání, včetně vzdělávání v příslušných právních předpisech a politikách, jimiž se musí řídit jejich práce, a také v oblasti genderové citlivosti. Nejpodstatnější je, že před poskytnutím nástrojů restorativní justice v citlivých, složitých nebo závažných případech by měli nabýt facilitátoři dostatek zkušeností, získat zpětnou vazbu od zkušenějších kolegů a projít pokročilou odbornou přípravou.¹¹⁷

V posledních letech se dosáhlo velkého pokroku v chápání dopadu traumatu na oběti. Vznikly nové způsoby intervence a interakce s oběťmi a pachateli, které jsou svou metodikou k dopadům prožitého traumatu citlivé. Tyto nové poznatky je třeba začlenit do vzdělávání pracovníků a facilitátorů restorativních programů.

Facilitátoři musí porozumět závažnosti dopadů traumatu a být schopni rozpoznat známky a příznaky traumatu u účastníků restorativního procesu, včetně sebe sama. U některých z účastníků se mohou například projevit známky úzkosti nebo zhoršení sociálních, pracovních či jiných důležitých oblastí života. Aby se vyrovnaly s příznaky intruze a excitace spojených s traumatem, mohou mít neléčené oběti tendenci vyhnout se jakémukoli podnětu, který je s traumatem spojen. Věnují velké množství energie tomu, aby se vyhnuly myšlenkám, pocitům nebo rozhovorům s traumatem spojených. V takových případech může pouhé pomyšlení na účast v restorativním procesu vyvolat některé z těchto symptomů nebo jejich působení ještě umocnit.

Aby se facilitátoři dokázali s jistotou vyhnout situacím a intervencím, které by mohly reviktimizovat nebo znovu traumatizovat účastníky restorativního procesu, zejména oběti, musí se facilitátoři vyškolit v komunikačních dovednostech a intervencích, které jsou svou metodikou

¹¹⁶ Umbreit, M.S. a Coates, R.B. (2000), *Multicultural Implications of Restorative Justice: Potential Pitfalls and Dangers*, Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs and Office for Victims of Crime, s. 13.

¹¹⁷ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 40–45.

citlivé vůči prožitému traumatu. V závislosti na druhu případů, které mají facilitovat, může být třeba, aby byli proškoleni v poskytování intervencí zacílených právě na samo zpracování traumatu tak, aby byli schopni řešit následky traumatu a facilitovat proces uzdravení. Pokud takové výcviky nejsou k dispozici, hrozí u některých jedinců riziko opětovné traumatizace.

ZÁKLADNÍ KOMPETENCE FACILITÁTORŮ^a

Facilitátoři:

1. Vykonávají následující činnosti, tedy:
 - Plánují a vyhodnocují svou práci
 - U každého případu dbají o zachování jasných procesních postupů
 - Účinně řeší vyvstálé problémy
 - Zvládají složité situace
 - Efektivně spolupracují s druhými
 - Zaznamenávají rozhodnutí a výsledky přesně podle pokynů dané organizace
2. V souladu se zákonnými požadavky zachovávají mlčenlivost, předcházejí diskriminaci a viktimizaci účastníků.
3. Znájí sami sebe i své hranice, tedy mimo jiné:
 - Mají povědomí o vlastních předsudcích, které dokážou odložit
 - Mají schopnost si přiznat v každém konkrétním případě hranice svých znalostí a zkušeností, rozpoznat, kdy je nutné vyhledat pomoc
 - Mají povědomí o vlastní duševní pohodě (souvisí se zprostředkovanou či jinou traumatizací, včetně osobní anamnézy, která může ovlivnit schopnost facilitace)
4. Komunikují efektivně a sebevědomě a disponují takovými dovednostmi, jako například:
 - Vzbuzují v druhých důvěru, dokáží je motivovat a vybízet k aktivnímu naslouchání, ochotně vysvětlují, aby ostatní porozuměli, a dokáží ověřit, zda druzí skutečně porozuměli
 - Podporují dialog a dávají druhým dostatek prostoru k vyjádření
 - Uvědomují si a mají schopnost číst neverbální signály, sumarizovat a reflektovat komunikační schopnosti po telefonu i z očí do očí, poskytovat a přijímat zpětnou vazbu, vést konstruktivní a pozitivní dialog a dávají účastníkům prostor, aby se sami rozhodli
5. Vytvářejí bezpečné prostředí pro účastníky, mimo jiné tak, že:
 - Vytvářejí a udržují bezpečí v průběhu celého procesu, nikoho neodsuzují, umí si získat důvěru všech účastníků
 - Jsou citliví k rozmanitostem a odlišnostem, prokazují schopnost zvládat konflikty a agrese, a přitom zůstat klidní, berou v potaz rozdíly vedoucí k nerovnováze mezi stranami, a přesto dokáží jednat, aniž by stranili někomu z účastníků
 - Jsou citliví vůči dopadu traumatu a po celou dobu intervenují s citlivostí vůči prožitým traumatům účastníků
6. Jednají s lidmi spravedlivě a nestranně bez diskriminace na základě pohlaví, věku, etnické příslušnosti, zdraví/zdravotního postižení, sexuality, kultury, víry nebo spáchaných trestných činů, včetně toho, že:
 - Zajišťují rovný přístup k restorativním programům
 - Chovají se nestranně a s respektem vůči všem účastníkům, jejich názorům a pohledům na situaci

7. Vyhodnocují a zmírňují rizika stran v restorativním procesu tím, že:
- Vyhodnocují informace týkající se rizika újmy v probíhajícím procesu
 - Vypracují plán zmírnění možných rizik
 - Na agresi reagují způsobem, který minimalizuje riziko
 - Rozpoznají, kdy riziko v průběhu programu překročí únosnou míru a proces bezpečně ukončí
 - Upraví běh programu podle potřeby
 - Předají příslušným orgánům informace o bezprostředních nebo vážných hrozbách nebo trestných činech, které mohou během procesu vyjít najevo

^o Převzato z: Restorative Justice Council (2011), *Best Practice Guidance for Restorative Practice*, London: RJC, s. 7–11.

Facilitátoři při facilitaci restorativních programů řešících vážnou újmu musí:

- Získat pokročilou odbornou přípravu v oblasti restorativních přístupů a dovedností
- Před zahájením práce na těchto případech absolvovat rozsáhlou praxi
- Rozumět traumatickému dopadu násilí a dopadu násilí na oběť (a v mnoha případech také na pachatele a ty, kdo s nimi pracují)
- Rozumět procesu truchlení
- Znat současný vědecký výzkum a teorii o příčinách závažné trestné činnosti (např. o podílu moci a kontroly na sexuálním násilí, o intimním partnerském násilí atd.)
- Pracovat v týmu a pod kompetentním dohledem

Navíc je třeba pravidelně monitorovat práci facilitátorů, aby restorativní programy probíhaly bezpečně, efektivně a podle nastavených norem. Supervizoři facilitátorů by měli absolvovat školení v monitoringu případů a řízení služeb specifických pro restorativní justici.

Vzniklo již několik školících manuálů a prováděcích nástrojů, zejména pro programy mediace mezi obětí a pachatelem. Například ve Spojeném království vypracovala organizace Restorative Justice Council příručku pro vzdělávání, která obsahuje konkrétní pokyny pro restorativní vzdělávací kurzy, jakož i Kodex pro školitele a vzdělávací organizace.¹¹⁸ V některých zemích je v současné době patrná snaha o vytvoření profesního akreditačního procesu pro odborníky v restorativní praxi. Jeden takový akreditační systém provozuje právě britská Rada pro restorativní justici.¹¹⁹ Jejím účelem je ujistit veřejnost a účastníky programů, zejména oběti, že restorativní programy jsou prováděny bezpečně a profesionálně. Novozélandský Institut pro nalézání řešení (Resolution Institute) je smluvně vázán tamním ministerstvem spravedlnosti, aby poskytoval školení a akreditace pro odborníky v restorativní praxi. Tento akreditační systém nabízí facilitátorům restorativních programů tři úrovně akreditace: začátečník, středně pokročilý

¹¹⁸ Restorative Justice Council (2016), *RJC Trainers Handbook*, London: RJC.

¹¹⁹ The Restorative Service Quality Mark: restorativejustice.org.uk/restorative-service-quality-mark.

a pokročilý. Akreditované facilitátory lze také podpořit v dalším nabytí odborných znalostí – k získání expertízy pro práci s případy násilí v rodinách a pro práci s případy sexuálního násilí.¹²⁰

5.5 Dohoda dosažená jako výsledek restorativního procesu

Vedle dialogu je klíčovým cílem restorativního procesu také hledání dohody. Kdykoli je to možné, je důležité, aby dohody byly uzavírány konsenzuálně a aby všechny příslušné zúčastněné strany (oběť, pachatel, případně i sítí blízkých osob, komunita, aj.) k dohodě přispěly a souhlasily s ní. Dále by dohoda měla být přizpůsobena konkrétním okolnostem a potřebám oběti, pachatele a komunity.

Dohoda dosažená jako výsledek restorativního procesu, tedy „restorativní výsledek“, může zahrnovat celou řadu reakcí a činností. Mezi ně patří – mimo jiné – omluva, náprava způsobené újmy, odškodnění, podpora opětovného začlenění pachatele, veřejně prospěšné práce a dohoda o dalším setkání v budoucnu. Tyto výstupy jsou zaměřeny na individuální a kolektivní potřeby stran a jejich odpovědnost, aby se dosáhlo uzdravení oběti a opětovného začlenění pachatele, včetně případné dohody o budoucích vztazích.

Existují značné rozdíly v typu, rozsahu a obsahu dohod, které vzešly z restorativních programů. Vzniklá dohoda může, ale nemusí obsahovat konkrétní pokyny k dalšímu chování stran. Důležité je zajistit přístup k příslušným zdrojům, programům a sankcím pro daný případ. To zase vyžaduje, aby byly zavedeny nezbytné protokoly, které zajistí obětem a pachatelům k daným programům a službám přístup.

Základní principy (odst. 15) stanovují, že „výsledky dohod vzešlých z restorativních programů by měly ve vhodných případech podléhat soudnímu dohledu nebo se stát součástí soudních rozhodnutí nebo rozsudků“. Pokud se tak stane, obvykle z důvodů, že restorativní program byl nařízen soudem nebo je součástí trestního řízení (odložené nebo pozastavené rozsudky), měl by mít výsledek stejnou právní sílu jako jakékoli jiné soudní rozhodnutí nebo rozsudek. V některých modelech je to jednoznačně možné více než v jiných, v závislosti na struktuře programu a jeho vztahu k systému trestní justice. Výhodou začlenění dohody do soudního rozhodnutí nebo rozsudku je, že soudy nebo policejní orgány jsou pak povinny dohodu sledovat a zasáhnout, pokud pachatel neplní požadavky dohodnutého plánu.

Odstavec 16 *Základních principů* doporučuje, že tam „kde mezi stranami nedojde k žádné dohodě, by měl být případ vrácen zpět trestnímu řízení a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o dalším postupu“.¹²¹ Ustanovení rovněž dodává, že nedosažení dohody samo o sobě nesmí být použito proti pachateli v následném trestním řízení. Může se ovšem stát, že restorativní proces proběhne úspěšně i bez uzavření dohody o dalším postupu. Oběť se může například spokojit s tím, že pachateli sdělí, jak ji trestný čin zasáhl, a že před ní pachatel uzná svou odpovědnost.

¹²⁰ Resolution Institute (2019), *Accreditation and Specialist Endorsements: A guide to the accreditation system and accreditation assessment*, New Zealand: Resolution Institute and PACT: www.resolution.institute/documents/item/1958.

¹²¹ Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12, příloha.

Odpovědnost a dodržování předpisů

V závislosti na dané restorativní strategii vyvstávají různé restorativní závazky, požadavky na proces uzdravení – a v případě původního obyvatelstva – i různé tradiční léčebné a komunitní rituály. *Základní principy* (odst. 7) uvádějí, že „k dohodám by se mělo dospět dobrovolně a měly by obsahovat pouze splnitelné a přiměřené závazky.“ Je třeba zavést mechanismy pro sledování toho, že jsou dohody dosažené v restorativním procesu následně dodržovány. Dodržování restorativních dohod je nezbytné monitorovat, aby si programy udržely důvěryhodnost v rámci komunity i v rámci systému trestní justice.

Každý restorativní program si musí určit, jak bude v rámci restorativních procesů sledovat, že pachatelé a další strany dodržují podmínky dosažených dohod. Existuje několik způsobů, jak takové mechanismy vytvořit. Monitorovací mechanismus nemusí nutně spadat pod samotný program. Úloha může být přidělena jiné instituci, jako je policie, probační služba nebo organizace, které pachatelům pomáhají s realizací plánů nápravy (např. organizace pro léčbu drogové závislosti, poradenské služby nebo finanční instituce). V řadě zemí s nižším HDP se spoléhá na vliv společenské samoregulace a na to, že členové komunity budou na dodržování dohod dohlížet sami.

U rozhodování v kruhu podléhají vzniklé dohody přezkumu soudcem, který vyžaduje pravidelné zprávy od rozhodujícího výboru, jež nese odpovědnost za administraci procesu, a od podpůrných skupin. Soudci mohou posílit proces rozhodování v kruhu tím, že pevně určí monitorovací povinnosti. Soudce může také pozdržet konečné rozhodnutí o trestu odnětí svobody nebo o jiných sankcích, než bude splnění závazků ověřeno při následném slyšení.

Odstavec 17 *Základních principů* stanovuje, že „v případě porušení dohody uzavřené v rámci restorativního programu by se případ měl vrátit zpět do restorativního programu, nebo, pokud to vnitrostátní právo vyžaduje, k trestnímu řízení, a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o dalším postupu.“¹²² Stejně důležité je, že „porušení dohody, která není součástí soudního rozhodnutí nebo rozsudku, neopravňuje přísnější postup ve věci v následném trestním řízení.“ V některých právních řádech může existovat zákonná povinnost dané instituce sledovat, zda pachatelé v rámci restorativního procesu dodržují své závazky.

Například v Rakousku, pokud pachatel neuhradí dohodnuté finanční platby na základě dohody vzniklé z mediace mezi obětí a pachatelem, spojí se sociální pracovník/mediátor odpovědný za tento případ s pachatelem a dotáže se na důvody neuhrazení. Obecně lze tuto situaci vyřešit. Pokud však pachatel nereaguje ani přes opakované intervence a písemné upomínky, je případ vrácen státnímu zastupitelství k obnovení trestního řízení. Mediátor informuje oběť o možnosti úhrady újmy v rámci trestního řízení nebo občanskoprávního řízení.

¹²² Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12, příloha.

5.6 Dostupná a efektivní podpora programů

Pokud si restorativní programy přímo kladou za cíl vytvořit komunitu, jež pečuje o oběti, která nabízí obětem podporu a pomoc nebo pomáhá pachatelům v jejich rehabilitaci a sociálním znovuzачlenění, bude nutné, aby se programy opíraly o další podpůrné služby a komunitní zdroje. Mezi ně mohou patřit služby jako jsou centra pro osoby závislé na drogách a alkoholu, různé sociálně rehabilitační programy, péče o duševní zdraví, podpora zaměstnanosti a programy náboženské či duchovní podpory. Pokud už takové služby existují, jde především o vytvoření vhodných partnerských vazeb, příslušných partnerských dohod a protokolů o vzájemném poskytování služeb. V situacích a komunitách, kde takové služby neexistují nebo nejsou pachatelům či obětem dostupné, může být nezbytné rozvíjet je společně s restorativními programy.

5.7 Zapojení komunity a vztahy s médií

Komunita obvykle hraje v průběhu restorativního programu důležitou roli. V některých případech se komunita přímo či nepřímo stává obětí trestného činu. To, jak restorativní program definuje slovo „komunita“, je rozhodujícím faktorem pro určení způsobu a rozsahu její účasti na procesu. Pojem „komunita“ se však často bohužel nesnadno převádí do konkrétní praxe.

Následující otázky často vyžadují praktické odpovědi. Ponecháme-li stranou otázku ochoty komunity zapojit se do restorativního procesu, co když se zeptáme: existuje vůbec komunita, která by byla ochotna se zapojit? Lze předpokládat, že všichni účastníci daného restorativního programu pocházejí ze stejné komunity, zejména když tolik pachatelů samo o sobě stojí na okraji společnosti nebo je součástí marginalizovaných skupin? Měli by být pachatelé, kteří nejsou součástí komunity postižené trestným činem, z restorativního procesu vyloučeni? Má komunita vždy dobrou vůli?

V restorativní praxi se pojem komunita vymezuje různě. Řada restorativních programů je určena pro komunity, které poskytují obětem a pachatelům podporu či o ně přímo pečují. Je-li kladen důraz na podporu obětí a pachatelů, programy někdy používají spojení „komunita péče“ jež zahrnuje ty, kteří byli přímo postiženi trestným činem, aby se podíleli na řešení konfliktu, na usnadnění opětovné reintegrace pachatele nebo na poskytnutí podpory obětem.¹²³ Slovo komunita rovněž označuje jednotlivce, kteří symbolicky nebo úředně zastupují komunitu (např. dobrovolníci zasedající v komunitním panelu, vedoucí místní komunity, starší členové komunity).

Řada restorativních přístupů rozšiřuje úlohu členů komunity při řešení konfliktů a při vytváření dohod, které mají pachatelé a někdy i jiné strany dodržovat. Povaha a rozsah zapojení komunity do různých restorativních programů se však značně liší. Například mediace mezi obětí a pachatelem nemá pro komunitu místo, programu se účastní pouze mediátor, pachatel a oběť. Naproti tomu při rozhodování v kruhu je program otevřen i členům místní komunity, obyvatelům vesnice nebo skupině původních obyvatel.

¹²³ Hoyle a Rosenblatt (2016), „Looking Back to the Future“; Schiff, M. (2007), „Satisfying the Needs and Interests of Stakeholders“, in Johnstone, G. a Van Ness, D. (eds.), *Handbook of Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing, s. 228–264.

Někteří členové komunity zprvu považují restorativní programy za shovívavější a v prevenci trestné činnosti proto méně účinné než je tomu u tradičního trestního řízení, jež vychází z premisy potrestání pachatele. Programy restorativní justice prý umožňují pachatelům vyvážnout „lehce“, zejména pokud jde o závažnější trestné činy. Proto je důležité vypracovat podklady a navrhnout iniciativy, které komunity poučí o zásadách a postupech restorativní justice a o úloze pro členy komunity. Zahrnutí restorativní justice do školních a univerzitních osnov může nést dlouhodobější výsledky.

SHRNUTÍ

1. Mezi klíčové faktory, na jejichž základě restorativní programy fungují úspěšně, patří podpora vhodných doporučení do programů, zvyšování obecného povědomí o restorativních programech, bezpečné a smysluplné zapojení obětí, přiměřená příprava účastníků, kompetentní facilitace procesu, efektivní podpora programů a dobré vztahy s komunitou.
2. Doporučení do programů přicházejí od policie, od státních zástupců, od úředníků v nápravných zařízeních, od nestátních neziskových organizací a od členů komunity, ale oběť či pachatel mohou doporučit i sami sebe. V mnoha právních systémech pokyny a kritéria pro doporučení případů stanovuje legislativa, zatímco v jiných zemích postup doporučení stanovují dohody mezi jednotlivými institucemi.
3. Během vytváření nového programu je třeba se vážně zabývat oprávněnými obavami úředníků, kteří nesou odpovědnost za vydávání doporučení, a tím, jak jejich rozhodnutí o doporučení vnímají oběti a komunita.
4. Programy musí mít vytvořenou strategii, jak obeznamit o restorativních možnostech oběti, pachatele, komunitu, stejně jako justiční odborníky na všech úrovních, kteří případy do programu doporučují.
5. Vedoucí pracovníci restorativních programů mohou propagovat účinná doporučení tím, že:
 - stanoví jasné pokyny ohledně postupů a kritérií při doporučování;
 - povedou průběžné konzultace s justičními pracovníky a vytvoří pro ně podpůrnou komunikační kampaň;
 - vytvoří protokoly pro spolupráci mezi jednotlivými institucemi;
 - vytvoří protokoly o sdílení dat;
 - vypracují procesní postup pro posouzení vhodnosti případů;
 - poskytnou včasnou zpětnou vazbu k případu a komunikují s organizací vydávající doporučení;
 - sdílí informace o fungování programu.
6. Je třeba přijmout opatření na podporu účasti obětí v restorativních programech, ty mají právo být o možnostech využití restorativních programů informovány.
7. Je důležité dbát o dostatečnou pružnost restorativního programu a druhu poskytovaného dialogu, aby se přizpůsobily potřebám, možnostem a kulturním tradicím širokého spektra obětí a pachatelů.
8. V mnoha případech je povinností předkládajícího orgánu, aby postupoval s náležitou péčí a prokázal, že doporučením do komunitního programu není oběť nebo pachatel vystaven riziku viktimizace nebo zastrasování. Musí být provedeno pečlivé posouzení rizik a vhodnosti programu pro zúčastněné osoby.

(pokr.)

SHRNUTÍ (pokračování)

9. Příprava účastníků je pro úspěch a spravedlivý průběh programu klíčová. Než se strany dohodnou na účasti v restorativním programu, musí být plně informovány o svých právech, povaze daného restorativního programu, možných důsledcích svého rozhodnutí o účasti a podrobnostech týkajících se případných stížností.
10. Součástí přípravné fáze je posouzení vhodnosti a posouzení ochoty (nebo motivace) účastníků se skutečně do restorativního procesu zapojit.
11. Úloha facilitátorů je pro úspěch restorativního procesu klíčová. Facilitátoři musí být pečlivě najímáni, vybíráni, školeni a monitorováni.
12. Důležitým cílem restorativního procesu je kromě dialogu také snaha o dohodu. Dohody by mělo být dosaženo prostřednictvím dialogu a na základě konsensu všech stran. Každá dohoda by měla být šita na míru konkrétním potřebám oběti trestného činu, pachatele a komunity.
13. Musí být zavedeny mechanismy pro sledování toho, že jsou dohody dosažené v restorativním procesu dodržovány.
14. Je třeba, aby restorativní programy našly způsob, jak komunitu konstruktivně zapojit, například i prostřednictvím médií, a získaly si její širokou podporu. Programy musí mít pevný komunikační plán založený na poctivosti a transparentnosti, ačkoli – vyvstane-li potřeba chránit soukromí účastníků programu – může dojít k jeho omezení.

6. Restorativní odpověď na závažnou trestnou činnost

Restorativní justice je mocným nástrojem. Ze závěrů setkání Expertní skupiny pro restorativní justici v trestních věcech konaného v roce 2017 vyplývá, že v posledních patnácti letech restorativní přístupy vykazaly velice slibné výsledky v široké škále situací, včetně závažných trestných činů, případů zahrnujících vyšší počet obětí a pachatelů, trestných činů z nenávisti a konfliktů mezi skupinami, jakož i v případech běžného, systémového nebo institucionalizovaného zneužívání a porušování lidských práv.¹²⁴

Na rozdíl od často zmiňovaných předsudků, že restorativní justice je „v podstatě okrajovým dodatkem k tradičnímu systému trestního soudnictví“,¹²⁵ řada odborníků a výzkumníků zjišťuje, že restorativní přístup má své místo i v případech závažné trestné činnosti, ne-li jako alternativa k trestnímu řízení, pak jako její doplňující součást. Každý trestný čin může mít samozřejmě vážné důsledky pro oběť a další zúčastněné osoby. Pro účely této kapitoly však budeme hovořit především o trestných činech v oblasti intimního partnerského násilí, závažné násilné trestné činnosti, sexuálních útocích, trestných činech z nenávisti a násilí na dětech.

Zatímco restorativní programy jsou doposud z velké části vyhrazeny pro prvopachatele nebo pro pachatele méně závažných trestných činů,¹²⁶ restorativní síla takových programů se projevuje ještě intenzivněji v oblasti závažných trestných činů. Bylo zjištěno, že emancipace obětí pramenící z restorativní intervence – i v případech násilných trestných činů – tvoří silnou protiváhu pocitům ponížení a bezmoci, nedostatku informací a ztrátě kontroly, které často zapříčiňuje běžné trestní řízení. Restorativní přístup funguje i u pachatelů s pevně zapuštěnými vzorci pro páchaní závažných trestných činů.¹²⁷

Restorativní justice může poskytnout mediovaný proces, který obětem pomůže porozumět, proč k události došlo, nebo uspokojí jejich potřebu setkat se s pachatelem z jiných osobních důvodů. Konference se například může zabývat jakýmkoli druhem trestné činnosti, včetně násilných a jiných závažných trestných činů.¹²⁸ I v případech spjatých se způsobením vážné újmy obětí, které by se vzhledem k závažnosti trestného činu mohly zdát jako nevyhovující k doporučení do restorativního programu, může restorativní přístup znamenat pro oběti značný přínos.

¹²⁴ Výsledek zasedání odborné skupiny pro restorativní justici v trestních věcech: zpráva generálního tajemníka Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví, dvacáté sedmé zasedání E/CN.15/2018/13.

¹²⁵ Cunneen, C. (2010), „The Limitations of Restorative Justice“, in Cunneen, C. a Hoyle, C. (eds.), *Debating Restorative Justice*, Oxford: Hart Publishing, s. 101–187, s. 184.

¹²⁶ Shapland, et al. (2011), *Restorative Justice in Practice*.

¹²⁷ Sherman, L. a Strang, H. (2012), „Restorative Justice as Evidence-based Sentencing“, in Petersilia, J. a Reitz, K. (eds.), *The Oxford Handbook of Sentencing and Corrections*, Oxford: Oxford University Press, s. 215–243.

¹²⁸ Zinsstag, et al. (2011), *Conferencing: A way forward for restorative justice in Europe*.

¹²⁹ Strang, H. (2012), „Conferencing and victims“, in Zinsstag, E. a Vanfraechem, I. (eds.), *Conferencing and Restorative Justice: International practices and perspectives*, Oxford: Oxford University Press, s. 82–98.

Po spáchání závažného trestného činu dochází k zapojení oběti do restorativního procesu v různých fázích trestního řízení a lze přitom využít různých způsobů komunikace mezi obětí a pachatelem. Zatímco mediováný kontakt nevede nutně k tomu, že zármutek oběti definitivně odezní, na intenzitě však na druhou stranu v určitých případech ubere „šířavou nenávist vůči pachateli“, což oběti umožní dále zpracovat, co se stalo.

Restorativní justice může být vhodnou reakcí i v případech, kdy jsou oběťmi násilí děti.¹³¹ Restorativní justice vytváří prostředí, v němž se dětské oběti s podporou rodiny, přátel nebo podporující osoby či advokáta účastní procesu, který odpovídá jejich různorodým potřebám a kdy jim může být vyhověno, pokud jde o jejich schopnosti a úroveň osobnostního rozvoje. Tak lze předejít další možné traumatizaci dětí spjaté s jejich vystavením složitému a nepřátelskému soudnímu líčení, k níž by jinak mohlo dojít. Úspěchy restorativního přístupu z pohledu práv a potřeb dítěte závisí na tom, do jaké míry se dítě účastní dobrovolně, a do jaké míry je náležitě připraveno a podporováno.

Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC) ve svém *Plánu implementace pro systémy trestního soudnictví k předcházení násilí páchanému na ženách a k jeho potírání* vybízí členské státy, aby vypracovaly pokyny pro využívání restorativních programů i v souvislosti s násilím páchaným na ženách. Oběti musí být plně informovány a musí s tímto postupem svobodně souhlasit, vysoce rizikové případy by měly být vyloučeny. Dále by k doporučení dané věci do restorativního programu mělo dojít až poté, co byla vznesena obvinění a státní zástupce nebo vyšetřující soudce vyslovil souhlas.¹³²

Několik zemí také vypracovalo standardy pro restorativní justici v případech rodinného násilí a sexuálního násilí. Například Nový Zéland zveřejnil standardy pro restorativní justici v případech týkajících se rodinného násilí a sexuálního násilí.¹³³ Citlivý přístup potřebný pro takovéto případy vyžaduje přijetí dalších ochranných a preventivních opatření.

V případech závažných trestných činů je samozřejmě třeba uplatňovat restorativní přístup s velkou opatrností a musí být zavedena účinná opatření na ochranu obětí a jejich práv.¹³⁴ I když potenciální výhody restorativních procesů v případech partnerského násilí, zneužívání dětí a genderově podmíněného násilí mohou být značné, neměli bychom být při uplatňování tohoto přístupu příliš optimističtí a měli bychom si být vědomi často hlubokého traumatizujícího dopadu trestného činu na oběti.¹³⁵

Zatímco v oblasti závažné trestné činnosti přetrvávají kontroverze ohledně vhodnosti restorativních přístupů a rizik s nimi spjatých, bylo ve věci dosaženo dostatečného pokroku, aby bylo možné konstatovat, že restorativní intervenci lze kombinovat s tradičním trestním řízením, aby šlo hledat odpovědi na problémy, které mainstreamový přístup opomíjí, a že restorativní přístup citlivěji reaguje na potřeby obětí.

¹³⁰ Barrile, L.G. (2015), „I Forgive You, But You Must Die: Murder victim family members, the death penalty, and restorative justice“, *Victims and Offenders: An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice*, 10(3), s. 239–269, s. 243. See also: Bolitho (2017), „Inside the Restorative Justice Black Box“.

¹³¹ Gal, T. (2011), *Child Victims and Restorative Justice*, New York: Oxford University Press.

¹³² UNODC (2017), *Strengthening Crime Prevention and Criminal Justice Responses to Violence against Women*, New York: United Nations, s. 77.

¹³³ Ministry of Justice of New Zealand (2013), *Restorative Justice Standards for Sexual Offending Cases*, Wellington, New Zealand: Ministry of Justice: www.resolution.institute/documents/item/3827; Ministry of Justice of New Zealand (2018), *Restorative Justice Practice Standards for Family Violence Cases*, Wellington, New Zealand: Ministry of Justice: www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/rj-specialist-standards-in-family-violence-cases-2018.pdf.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Gustafson (2005), „Exploring Treatment and Trauma Recovery Implications of Facilitating Victim Offender Encounters in Crimes of Severe Violence“.

6.1 Časté obavy v případech závažné trestné činnosti

Vzhledem k nejistotám ohledně vhodnosti restorativního přístupu v případech závažných trestných činů postupovala restorativní praxe v situacích závažných a násilných trestných činů velmi opatrně. Pro tuto opatrnost existuje mnoho důvodů, mimo jiné: obava o bezpečnost obětí, častá nerovnováha sil mezi obětí a pachatelem, možný traumatický dopad trestného činu na oběť spjatý s nejistotou, zda samotný restorativní proces trauma dále neprohloubí, obava z reviktimizace oběti v průběhu procesu, možná neupřímnost pachatele, špatné vyhlídky na vyřešení konfliktu, potřeba posouzení stavu obětí nutná k zajištění, zda je z psychologického hlediska připravena účastnit se restorativního procesu a nedostatek asistenčních služeb pro následnou podporu obětí. Tyto obavy jsou obvykle přítomny, jde-li o závažný trestný čin, mohou se však lišit v závislosti na jeho typu. Právní a procesní záruky jsou tedy nezbytné, aby bylo zajištěno, že restorativní programy nezpůsobí újmu účastníkům, zejména obětem. Následující text shrnuje některé z těchto obav a zkoumá, jak je lze řešit.

CO JE TŘEBA ZVÁŽIT VE VZTAHU K SITUACI OBĚTÍ ZÁVAŽNÝCH TRESTNÝCH ČINŮ

Trauma: Závažný trestný čin mívá často traumatický dopad na oběť. Panují obavy, že restorativní proces může trauma prohloubit. Vládnu pochyby, zda nebude oběť procesem znovu viktimizována.

Bezpečí obětí: Vzhledem k obavám o bezpečí obětí musí být restorativní přístup často doprovázen a podporován jinými formami intervence a musí být přijata zvláštní opatření k zajištění bezpečí obětí před začátkem restorativního procesu, v jeho průběhu a po jeho skončení.

Posouzení psychického stavu obětí: Je třeba posoudit, zda jsou oběti z psychologického hlediska připraveny se účastnit restorativního procesu.

Podpora obětí: Oběti potřebují podporu před zahájením restorativního procesu, v jeho průběhu a po skončení své účasti na něm. Asistenčních služeb pro následnou podporu obětí se často nedostává vzhledem k nedostatku adekvátních zdrojů v některých komunitách.

Dodržování pravidel ze strany pachatele: Oběti, které se účastnily restorativního procesu, si často stěžují na nedostatek efektivních opatření, jež mají zajistit kontinuální ochranu obětí a dodržování pravidel ze strany pachatele.

Nerovnováha sil: Restorativní přístup může vystavit oběti dalšímu riziku újmy v důsledku nerovnováhy sil, která se obvykle vyskytuje ve vztazích, kdy dochází k dlouhodobému násilnému chování a zneužívání. *Základní principy* (odst. 9) stanovují, že „je potřeba vzít náležitě v potaz rozdíly vedoucí k nerovnováze sil mezi stranami a kulturní rozdílnosti stran, a to jak při doporučení věci do restorativního programu, tak při jeho vedení“.^a

Tlak na oběť: Oběti se někdy mohou cítit omezovány ostatními, zastrašovány pachatelem nebo cítí tlak, aby se zdržely nesouhlasu či aby neprojevíly svou vůli ve strachu před možnou odvetou.

^a Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12, příloha

Bezpečí obětí

Využívání restorativních přístupů v případech závažné trestné činnosti musí být doprovázeno a podporováno bezpečnostními filtry a dodatečnými opatřeními k zajištění bezpečí obětí před zahájením restorativního procesu, během něj a po jeho skončení. Zásadní význam má vhodné

a průběžné posouzení psychického stavu stran a důkladná příprava obětí i pachatelů na jejich účast. To může zahrnovat využití nástrojů pro posouzení rizik a připravenosti obětí účastnit se restorativního procesu, jakož i vypracování bezpečnostního plánu pro oběť, a konečně vydávání, sledování a vymáhání předběžných opatření nebo přiměřených opatření, jejichž účelem je zabránit kontaktu mezi pachatelem a chráněnou osobou. Ke snížení rizik může v některých případech pomoci uskutečnění konference v rámci více než jednoho setkání. Plán na snížení možných rizik by měl být vypracován a prováděn kdykoliv je to potřeba. K ochraně práv obětí v průběhu restorativního procesu mohou přispět i organizace pro podporu obětí.

ZVLÁDÁNÍ RIZIK V RESTORATIVNÍM PROCESU

Plán pro zvládání nebo zmírnění rizik je dokument, který:

- Identifikuje potenciální zdroje újmy účastníků
- Určí pravděpodobnost toho, že se něco přihodí
- Uváží dopad negativních důsledků, pokud nastanou
- Konkrétně určuje, co se má stát pro zmírnění těchto rizik.^a

^a Ministerstvo spravedlnosti Nového Zelandu (2017), *Restorative Justice: Best Practice Framework*, Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.

Odborníci v oblasti trestní justice a poskytovatelé služeb pro oběti se někdy brání zapojení obětí do restorativních programů, ať už ze strachu, že by proces mohl oběť nepříznivě ovlivnit, nebo z přecenění rizika, jež představují pachatelé. Je však důležité dát obětem k vlastní informované volbě příležitost, aby o možnost dialogu a náhrady způsobené újmy předem nepřišly.¹³⁶

Oběti závažné trestné činnosti naznačily, za jakých okolností je pravděpodobnější získat jejich účast. Velký vliv má samo načasování mediování kontaktu oběti a pachatele. Studie z Nizozemí ukazuje, že oběti vnímaná míra způsobené újmy v souvislosti s trestným činem zřejmě ovlivňuje ochotu oběti se účastnit mediace a také z ní těžit. Například oběti závažnějších trestných činů mívají silnější pocity strachu a obavy o svou bezpečnost. Vzhledem k tomu, že se v důsledku násilných trestných činů často zintenzivňuje emoční stav, měli by odborníci v trestní justici zvážit psychický stav obětí pro načasování mediování kontaktu s pachatelem. Oběti násilnějších trestných činů se často nechtějí účastnit restorativních programů hned na počátku trestního řízení (ve fázi trestního stíhání) a dají přednost mediování kontaktu s pachatelem v pozdější fázi (po vynesení rozsudku nebo před propuštěním), kdy se jejich emoční stav už poněkud ustálil.¹³⁷

Oběti rovněž indikují, že je pravděpodobnější, že se do restorativního programu zapojí, pokud k němu dojde v rámci proaktivního justičního přístupu. Malá skupina osob z Kanady a Belgie, které se staly oběťmi závažných trestných činů a rozhodly se k účasti na restorativním procesu, naznačily, že by upřednostnily, aby se dozvěděly o možnostech zapojení do restorativních programů, než aby o nich nevěděly; rády by byly přizvány k účasti na restorativním programu prostřednictvím osobního kontaktu (spíše než dopisem) a v rámci řádného trestního řízení; a byly informovány o tom, že jejich účast zůstává dobrovolná.¹³⁸

¹³⁶ Mercer, V., Sten Madsen, K., Keenan, M. a Zinsstag, E., (2015), *Doing Restorative Justice in Cases of Sexual Violence: A practice guide*, Leuven Institute of Criminology.

¹³⁷ Zebel, et al. (2017), „Crime Seriousness and Participation in Restorative Justice“.

¹³⁸ Van Camp a Wemmers (2016), „Victims' Reflections on the Protective and Proactive Approaches to the Offer of Restorative Justice“.

V průběhu běžného trestního řízení někdy dochází k další viktimizaci obětí, například tím, že při rozhodování o věci není zohledněno jejich bezpečí, nejsou informovány o dalším postupu nebo nikdo nevyslyší jejich názor na věc. Podobné situace by však mohly nastat i během restorativní intervence. Pokud chceme podobně negativním výsledkům předcházet, je třeba, aby facilitátoři měli specializované facilitační dovednosti, pracovali na základě platného a průběžného hodnocení situace a dynamiky procesu a měli vždy po ruce nástroje k ochraně duševní a fyzické bezpečnosti všech zúčastněných. Facilitátoři musí být schopni kdykoli upravit průběh programu tak, aby řešili nerovnováhu sil, která může mezi účastníky vyvstat. To znamená, že musí mít dovednosti rozpoznávat a řešit mocenské rozdíly, které zabraňují restorativnímu procesu v úspěchu nebo mají nepříznivý dopad na účastníky. Facilitátoři zároveň musí být schopni pochopit, rozpoznat a vhodně reagovat na projevy traumatu, které se mohou vyskytnout, když se účastníci zapojí do restorativního procesu, a porozumět tomu, jaké takový proces nese důsledky.

Nerovnováha sil

Jedním z hlavních cílů restorativní justice je posílit postavení obětí. Existuje dostatek důkazů o tom, že restorativní proces v případech závažných nebo násilných trestných činů může skutečně posílit postavení obětí a pomoci jim překonat některé traumatické následky jejich viktimizace.¹³⁹ Restorativní intervence zároveň posiluje aktivní přístup k životu u lidí, kterým byla způsobena újma, a dává jim možnost se aktivně procesu účastnit.¹⁴⁰ Lidé, kterým byla způsobena újma, si mohou také svobodně vybrat, kdo je bude podporovat, s kým budou sdílet informace a kdo bude tyto informace střežit, a mohou žádat o náhradu škody a způsobené újmy, aby dosáhli spravedlnosti.¹⁴¹

V některých případech však může mocenská nerovnováha mezi obětí a pachatelem během restorativního procesu vystavit oběti dalšímu riziku újmy. Někteří zastávají názor, že oběti domácího násilí (včetně dětských obětí domácího násilí) nikdy nemohou vstoupit do mediace na stejné úrovni jako pachatel, a že pachatel bude vždy v dominantním postavení. Vzhledem k tomu, že restorativní justice představuje interakční výměnu, je třeba mít v průběhu procesu na paměti skutečnost, že zavedené komunikační vzorce mezi stranami jsou často charakterizovány nátlakem ze strany násilníka a pasivitou ze strany oběti.¹⁴² Uzavření dohody, která tyto mocenské rozdíly vyvažuje, může být tudíž dosažitelné jen obtížně.

Jak zdůrazňují *Základní principy* (odst. 9), restorativní intervence musí zvážit dopad nerovnováhy sil mezi obětí a pachatelem (nebo jinými účastníky procesu), která může potenciálně znevýhodnit jednu ze stran v průběhu restorativního programu. Mezi takové rozdíly, které je třeba vzít v úvahu, patří pohlaví, věk, intelektuální kapacita, rasové, etnické nebo kulturní faktory nebo jakýkoli jiný atribut, který může významně ohrozit schopnost osoby svobodně se účastnit restorativního procesu nebo se na něm rovnocenně podílet. Takovou nerovnováhu sil je třeba brát v úvahu i při doporučování případů do restorativních programů.

¹³⁹ Pelikan (2010), „On the Efficacy of Victim-offender Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or Men Don't Get Better but Women Get Stronger“.

¹⁴⁰ Goodmark, L. (2018), „Restorative Justice as Feminist Practice“, *The International Journal of Restorative Justice*, 1 (3), s. 372–384.

¹⁴¹ Marsh, F. a Wager, N.M. (2015), „Restorative Justice in Cases of Sexual Violence: Exploring the views of the public and survivors“, *Probation Journal*, 62(4), s. 336–356; Koss, M. P., Wilgus, J.K. a Williamsen, K.M. (2014), „Campus Sexual Misconduct: Restorative justice approaches to enhance compliance with Title IX guidance“, *Trauma, Violence, and Abuse*, 15(3), s. 242–257.

¹⁴² Johnsen, P. a Robertson, E. (2016), „Protecting, Restoring, Improving: Incorporating therapeutic jurisprudence and restorative justice concepts into civil domestic violence cases“, *University of Pennsylvania Law Review*, 164(6), s. 1557–1586.

Otázka mocenské nerovnováhy je zvláště důležitá v případech intimního partnerského násilí a sexuálního násilí. Facilitátoři se musí velmi citlivě věnovat projevům jemné manipulace a zastrašování oběti pachatelem před zahájením restorativního procesu, v jeho průběhu a po jeho skončení. Pokud se toto nepodaří ošetřit, je pravděpodobnost reviktimizace vysoká. Facilitátoři by měli projít rozsáhlým výcvikem o dynamice násilí, nadvládě a moci. Kromě toho by facilitátoři měli být vycvičeni v umění zajistit, aby dynamika restorativního setkání zůstala pozitivní a neohrožující a aby během dialogu byla zachována rovnováha. K obnovení zdravé rovnováhy může přispět i podpora jednotlivců, rodiny, přátel a odborníků.

Následky traumatu

Odborníci v trestní justici, včetně sociálních pracovníků a dobrovolníků, pravidelně pracují s klienty, kteří prodělali trauma. Trauma-informovaný přístup (Trauma-informed care, TIC) je přístup založený na vnitřní síle klientů, který může zabránit re-viktimizaci klienta, neboť vychází z přesvědčení, že ti, kteří prožili trauma, jsou emocionálně zranitelní, ale zároveň silní. Trauma-informovaný přístup má širokou škálu využití. Vychází spíše z principů než z konkrétních praktik a podporuje „bezpečí, vzájemnou důvěru a transparentci, přátelskou podporu, spolupráci a vzájemnost, vlastní hlas a aktivní rozhodování, kulturní, historická a genderová specifika“.¹⁴³ V restorativním procesu může následky traumatické zkušenosti trpět kdokoli z účastníků, ať už trauma souvisí se spáchaným trestným činem, či nikoli. Je třeba, aby facilitátoři restorativního procesu, ať už dobrovolníci nebo profesionálové, porozuměli dopadům traumatu, uměli rozpoznat symptomy a známky traumatu (a to i na sobě) a seznámili se s trauma-informovanou komunikací a intervencí. Je důležité, aby restorativní proces zůstal pružný a zahrnoval mechanismy, které budou sledovat dodržování restorativních dohod, a zajistil podpůrné služby pro oběti i pachatele po skončení procesu.

Odpovědnost a dodržování dohod ze strany pachatelů

Oběti, které se restorativního programu účastní, si někdy stěžují na nedostatečnou odpovědnost pachatelů. Navíc proto, že je restorativní intervence obvykle cílená a krátkodobá, musí být doprovázena pečlivým sledováním a vymáháním restorativních závazků. V současné době ve většině států na restorativní proces nenavazuje žádný povinný mechanismus. Pokud je však výsledkem restorativního procesu dohoda o nápravě újmy, nebo povinnost pachatele absolvovat programy zaměřené na zvládání hněvu, trénink nenásilného jednání nebo léčbu závislosti, je třeba, aby bylo plnění této povinnosti sledováno, a to, že pachatel tuto uloženou povinnost skutečně splní, musí být účinně vymáháno bez ohledu na to, zda byla tato povinnost uložena soudem či nikoli.

Podpora obětí a následné služby

Nedostatek podpůrných služeb obětem při restorativním procesu a během navazujících opatření je často důvodem k obavám. Ačkoli se možnosti různých komunit značně liší, musí mít odborníci v restorativní justici povědomí o lokálně dostupných podpůrných službách pro oběti a o podmínkách jejich využití, aby bylo zajištěno, že před restorativním procesem, v jeho průběhu

¹⁴³ Levenson, J. (2017), „Trauma-informed Social Work Practice“, *Social Work*, 62(2): 105–112; Kezelman, C.A. a Stavropoulos, P. A. (2018), „Talking About Trauma: Guide to conversations and screening for health and other service providers“, Blue Knot Foundation: www.blueknot.org.au/Portals/2/Newsletter/Talking%20About%20Trauma%20Services_WEB.pdf?ver=2018-04-06-160830-11.

a po něm bude docházet k bezproblémovému a včasnému využití těchto služeb. Oběti uvedly, že informace o rozsahu pomoci obětem by neměly přicházet pouze od odborníků v restorativní praxi nebo od asistenčních služeb pro oběti, ale i od jiných odborníků v rámci trestní justice (např. policie) v průběhu trestního řízení.¹⁴⁴

Zapojení komunity v souvislosti se závažnou trestnou činností

V souvislosti se závažnou trestnou činností není dobré si komunitu idealizovat. Dojde-li k násilí v rodině či v intimních vztazích mimo ni, lze se v rámci restorativního procesu oprávněně ptát, jakou roli a jakou relevanci komunitě přidělit. To zahrnuje otázky týkající se role komunity v kontextu odmítnutí a ostrakizace, jimž řada obětí čelí po ohlášení trestného činu, problematických postojů komunity, integračních problémů žen z různorodého prostředí a různých úrovní komunitní podpory.¹⁴⁵ Ne všechny komunity jsou připraveny se podílet na restorativních přístupech a je třeba se vyvarovat všech neopodstatněných představ o „komunitě“.¹⁴⁶

6.2 Restorativní přístup ke specifickým druhům závažných trestných činů

Kromě výše uvedených obecnějších problémů je třeba při implementaci restorativních programů u specifických druhů závažných trestných činů brát v úvahu i další faktory.

Násilí v intimních vztazích

Nekončící cyklus násilí, který je charakteristický pro násilí v intimních vztazích (intimate relationship violence, IRV), jež zahrnuje domácí násilí a násilí na dětech, často pramení z hluboce zakořeněných vztahových vzorců kontroly a podřízenosti. Tato dynamika znamená zvláštní výzvu pro restorativní přístup¹⁴⁷ a bez vhodných záruk mohou být vyhlídky k dosažení restorativních výsledků omezené.¹⁴⁸

Kvůli obavám o bezpečnost oběti a nerovnováze sil v případech násilí v intimních vztazích bývá restorativní přístup doprovázen a podporován dalšími formami intervence. V každém případě by měl takový restorativní proces vycházet z posouzení rizik, aby došlo k zajištění bezpečnosti obětí během procesu i po jeho skončení, a aby se minimalizovala rizika opětovné traumatizace a viktimizace.

¹⁴⁴ Wemmers a Van Camp (2016), *The Offer of Restorative Justice to Victims of Violent Crime*.

¹⁴⁵ Rubin, P. (2010), „A Community of One's Own? When women speak to power about restorative justice.“, in Ptacek, J. (ed.), *Restorative Justice and Violence against Women*, New York: Oxford University Press, s. 79–102, s. 98.

¹⁴⁶ Stubbs, J. (2010), „Restorative Justice, Gendered Violence, and Indigenous Women“, in Ptacek, J. (ed.), *Restorative Justice and Violence against Women*, New York: Oxford University Press, s. 103–120.

¹⁴⁷ Rubin (2010), „A Community of One's Own?“; Uotila, E. a Sambou, S. (2010), „Victim-Offender Mediation in Cases of Intimate Relationship Violence: Ideals, attitudes and practises in Finland“, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 11(2), s. 189–207.

¹⁴⁸ Stubbs, J. (2004), *Restorative Justice, Domestic Violence and Family Violence*, Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse, Issues Paper 9; Stubbs, J. (2007), „Beyond Apology? Domestic violence and critical questions for restorative justice“, *Criminology and Criminal Justice*, 7(2), s. 169–187.

Zazněly i další obavy ohledně restorativního přístupu ve výše uvedených situacích, především při uplatnění odklonu od trestního řízení nebo uplatnění alternativy k němu, s tím, že takový přístup násilné trestné činy zlehčuje, zužuje je na soukromou záležitost a selhává v jejich veřejné denunciaci. Zejména u trestných činů, jejichž závažnost byla uznána teprve nedávno – nebo v některých zemích stále jako závažná uznána není – jako je násilí na ženách a domácí násilí, existují obavy, že restorativní justice odsune tyto trestné činy zpět do kategorie „méně závažných trestných činů“ tím, že je odkloní od klasického trestního řízení. Z tohoto důvodu například Asociace vrchních policejních důstojníků Anglie, Walesu a Severního Irska (Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland) v případech domácího násilí nepodporuje využívání restorativní intervence v této oblasti. Připouští ovšem, že pro omezené množství případů by restorativní přístup vhodný být mohl.¹⁴⁹

Jiní odborníci se rovněž shodují na tom, že vzhledem k tomu, že bezpečí je pro oběti intimního násilí ve vztazích prioritou, existují další rizika, jež restorativní proces typu mediace mezi obětí a pachatelem může přinášet. Mezi tato rizika patří, mimo jiné, pocit, že se oběť cítí partnerem/pachatelem zasažená, a pocit, že je nucena souhlasit nebo raději mlčet ve strachu z možné pozdější odvety pachatele. Vzhledem k tomu, že existuje důvodné riziko, že partner, který se dopustil trestného činu, může rovněž restorativním procesem manipulovat, existuje důvodné podezření, že výsledek takového vzájemného působení nevhodně využije zdrojů spravedlnosti a poškodí oběť.¹⁵⁰

Z výše uvedených důvodů vyžadují restorativní programy v případech týkajících se násilí v intimních vztazích existenci účinných opatření, aby došlo k zajištění bezpečí a komfortu obětí. Stejně tak takové případy vyžadují služby speciálně vyškolených facilitátorů, řádný postup a kritéria pro posouzení možného rizika pro oběť a další osoby. Například v Rakousku nemusí právě kvůli ochraně práv a zájmů obětí domácího násilí soudní orgány mandatorně provádět odklon od běžného trestního řízení do mediace mezi obětí a pachatelem, stejně jako není tento program povinný pro oběť, a před možným doporučením případu k restorativní intervenci musí být splněna jistá jasně daná kritéria. Proto je důležité stanovit minimální standardy pro uplatňování restorativní justice v případech domácího násilí a intimního partnerského násilí. Tyto standardy se mohou týkat případů intimního partnerského násilí a případů domácího násilí, jako je násilí vůči rodičům, dětem nebo násilí mezi rodinnými příslušníky.¹⁵¹

V průzkumu spokojenosti obětí, který byl proveden jménem Ministerstva spravedlnosti Nového Zélandu, uvedlo 76% obětí násilí v rodině, že se po restorativní konferenci cítí lépe, ve srovnání se 70% obětí ve standardních případech řešených restorativně a 67% obětí v případech sexuálních deliktů řešených restorativně. Oběti v případech násilí v rodinách rovněž se statisticky významně vyšší mírou uvedly, že uskutečnění restorativní konference výrazně zlepšilo jejich duševní rozpoložení (55% oproti 38% obětí ve všech ostatních případech).¹⁵² Existuje také názor, že rozhodnutí, která se předem vyhýbají možným rizikům nedoporučením věci do restorativního programu v případech násilí v intimních vztazích, se mohou stát zdrojem diskriminace a některým lidem odeprout rovný přístup k restorativní intervenci.¹⁵³

¹⁴⁹ Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland (2011), *Restorative Justice Guidance and Minimum Standards*.

¹⁵⁰ Drost, L., Haller, L., Hofinger, V., Van der Kooij, T., Lünemann, K. a Wolhuis, A. (2013), *Restorative Justice in Cases of Domestic Violence: Best practice examples between increasing mutual understanding and awareness of specific protection needs*, Utrecht: Verwey-Jonker Institute; Lünemann, K. and Wolhuis, A. (2015), *Restorative Justice in Cases of Domestic Violence: Best practice examples between increasing mutual understanding and awareness of specific protection needs*, Utrecht: Verwey-Jonker Institute.

¹⁵¹ Wolhuis, A. a Lünemann, K. (2016), *Restorative Justice and Domestic Violence: A Guide for practitioners*, Utrecht, The Netherlands: Verwey-Jonker Institute.

¹⁵² Ministry of Justice of New Zealand (2018), *Restorative Justice Survey*: www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/Restorative-Justice-Victim-Satisfaction-Survey-Report-Final-TK-206840.pdf.

¹⁵³ Uotila a Sambou (2010), „Victim-Offender Mediation in Cases of Intimate Relationship Violence“.

POSOUZENÍ RIZIK V PŘÍPADECH DOMÁCÍHO NÁSILÍ ^a

Komplexita případů násilí v intimních vztazích vytváří potenciální rizika. Je zjevné, že účast v restorativním programu může ohrozit oběti a další osoby s nimi spojené. Není vždy snadné detekovat, zda dojde v rámci restorativního procesu k ohrožení oběti. Při posuzování rizika by přehnaná pozornost upřená na toto riziko neměla člověka paralyzovat, stejně jako by neměla být váha tohoto rizika zbrkle popírána. Rizikovost by se měla vyhodnocovat spíše z hlediska pravděpodobnosti výskytu než z hlediska možnosti výskytu, a teprve potom by mělo dojít k posouzení, jak tuto pravděpodobnost snížit. Riziko je dynamické a lze očekávat, že se bude měnit. Je třeba je posuzovat kontinuálně a operativně, počínaje prvním kontaktem s obětí a konče až celkovým uzavřením případu po adekvátně dlouhé sledovací fázi.

Posouzení rizik v případech domácího násilí by mělo jako kritéria uvážit následující obecná rizika (nejde o úplný výčet):

- Závažnost násilí
- Předchozí historie násilí a manipulativního jednání
- Držení zbraní, vyhrožování zabitím
- Sexuální násilí
- Čas od rozchodu
- Duševní, emocionální a fyzické násilí
- Možné ekonomické těžkosti
- Sklon k sebepoškozování a deklarované úmysly nebo pokusy o sebevraždu
- Vnímaná a skutečná nejistota/sebeobviňování/strach
- Jakýkoli náznak nerovnováhy sil (např. zastrašování, obviňování, očerňování, izolace, manipulace, bagatelizace násilí atd.)
- Manipulativní chování a hrozby
- Kulturní rozdíly
- Identifikace (je-li ohrožena anonymita nebo soukromí)
- Narušení dalších probíhajících nebo zavedených procesů, jako je trestní řízení, ochranný dohled aj.
- Rizika pro děti a další blízké osoby oběti.

^a Převzato z Wolthuis a Lünemann (2016), *Restorative Justice and Domestic Violence: A Guide for Practitioners*.

Sexuální násilí

Sexuálně motivované trestné činy mají nízkou míru hlášení, nízkou míru trestního stíhání a nízkou míru odsouzení. V obětech až příliš často přetrvává pocit nespokojenosti a v pachatelích zase neochota převzít za své jednání odpovědnost. Z tohoto hlediska otevírá restorativní intervence obětem přístup k službám, jež standardní proces trestního řízení nenabízí.¹⁵⁴ Restorativní justice může pomoci obětem získat zpět sílu, o níž si myslely, že ji už možná provždy pozbyly, a to zejména v souvislosti s genderově podmíněným násilím, a napravit tak újmu způsobenou napadením.¹⁵⁵ Průzkum spokojenosti obětí provedený na základě iniciativy Ministerstva spravedlnosti Nového Zélandu uvedl, že 83% obětí sexuálního násilí, jež se

¹⁵⁴ Joyce-Wojtas, N. a Keenan, M. (2016), „Is Restorative Justice for Sexual Crime Compatible with Various Criminal Justice Systems?“, *Contemporary Justice Review*, 19(1), s. 43–68; Mercer, et al. (2015), *Doing Restorative Justice in Cases of Sexual Violence*; Bourgon, N. a Coady, K. (2019), *Restorative Justice and Sexual Violence: An annotated bibliography*, Ottawa: Department of Justice Canada.

¹⁵⁵ Marsh a Wager (2015), „Restorative Justice in Cases of Sexual Violence“.

zúčastnily restorativního programu, vyjádřilo s celkovým průběhem programu spokojenost.¹⁵⁶ Aby však restorativní přístup fungoval, je třeba zajistit, že práva a potřeby obětí a pachatelů budou ochráněny.

I u takto závažných násilných trestných činů oběti často vyjadřují ochotu setkat se s pachatelem osobně. Evaluační studie programu, do něhož případy doporučovalo státní zastupitelství a kterého se účastnily i oběti sexuálních útoků naznačuje, že žádosti obětí o setkání s pachatelem šly napříč všemi typy trestných činů. Tři čtvrtiny osob, které přežily sexuální útok, si přály setkat se s pachatelem tváří v tvář a toto číslo kleslo jen nepatrně, pokud došlo k omezení na případy, kdy oběť a odpovědná osoba byly dříve intimními partnery.¹⁵⁷

Oběti chtějí být informovány o všech možnostech a mít samy možnost rozhodnout se, kterého přístupu k spravedlnosti využít.¹⁵⁸ Vulnerabilita obětí sexuálního násilí vyvolává obavy, zda, kdy a jak s nimi otevřít téma restorativní justice. Bez ohledu na skutečnost, že riziko sekundární viktimizace je velmi vysoké, apriorní odepření diskuse o možnostech restorativních programů s oběťmi je může připravit o možnost uzdravení.¹⁵⁹

NOVOZÉLANDSKÝ PROJEKT „RESTORE“

Projekt Restore je restorativní program vytvořený speciálně pro intervenci v případech sexuálního násilí. Využívá upravenou verzi novozélandských restorativních konferencí, která je rozšířena o následující osoby: restorativního facilitátora, který důkladně rozumí dynamice sexuálního násilí; dva specialisty z řad komunity – specialistu na přeživší a specialistu na pachatele trestných činů s hlubokým porozuměním restorativní justici; a klinického konzultanta (vedoucího týmu) s historií a znalostí práce s přeživšími i pachateli. Všichni tito lidé zajišťují odborný dohled, ale nikdo z nich není v kontaktu se zúčastněnými stranami. Jakmile se oběť nebo pachatel zapojí do projektu Restore, započnou přípravné práce. Některá doporučení přicházejí od soudu a jiná přicházejí z komunity. V některých případech se oběť-přeživší zapojí, ale pachatel je vyhodnocen jako nevhodný, nebo se rozhodne k neúčasti. V některých případech se oběť, která přežila, rozhodne neúčastnit se samotné konference a na její místo je vyslán zástupce. Takovým případům se říká komunitní panely. Po pečlivé průběžné evaluaci případu procesem přezkoumání a po přípravné fázi oběti-přeživší, pachatele a podporující osoby pracovníci projektu facilitují restorativní konferenci. Během konference se účastníci dohodnou na konferenčních výsledcích. Následná práce projektového týmu zajišťuje plnění těchto výsledků.

Zdroj: Project Restore – A Summary. Available at: projectrestoredotnz.files.wordpress.com/2016/10/project-restore-the-research-summary.pdf; See also: Koss (2014), "The RESTORE programme of restorative justice for sex crimes".

¹⁵⁶ Gravititas (2018), *Ministry of Justice – Restorative Justice Survey: Victim Satisfaction Survey 2018*.

¹⁵⁷ Koss, M. (2014), "The RESTORE Program of Restorative Justice for Sex Crimes", *Journal of Interpersonal Violence*, 29(9), s. 1623–1660.

¹⁵⁸ Van Camp a Wemmers (2016), "Victims' Reflections on the Proactive and Protective Approach to the Offer of Restorative Justice"; Wemmers, J.-A. (2017), "Judging Victims: Restorative choices for victims of sexual violence", *Victims of Crime Research Digest*, Issue 10, Ottawa: Department of Justice Canada, s. 12–17.

¹⁵⁹ McGlynn, C., Westmarland, N. a Godden, N. (2012), "I Just Wanted Him to Hear Me': Sexual violence and the possibilities of restorative justice", *Journal of Law and Society*, 39(2), s. 213–40.

Násilí na dětech

Dětské oběti násilí jsou ve srovnání s dospělými oběťmi trestného činu v postavení zvláštní bezmoci. Je třeba vzít v úvahu dlouhodobý a postupně narůstající ráz zneužívání dětí, zejména u pohlavního zneužívání, a také skutečnost, že v typických situacích zde funguje vztah kontroly a nátlaku, kdy dítě bylo vedeno k tomu, aby pachatele „poslouchalo“. Existují oprávněné obavy, že dětské oběti zapojené v restorativním procesu se mohou ocitnout ve vulnerabilní, nežádoucí, stresující, a dokonce traumatizující situaci. Kvůli nerovnováze sil mezi dětskou obětí a pachatelem a potenciálně dalšími účastníky programu může být na dítě vyvíjen tlak, aby se programu účastnilo nebo aby pachateli odpustilo. Tato nerovnováha sil rovněž ovlivňuje vyjednávací sílu účastníků procesu a ohrožuje nalezení spravedlivého řešení. Mimoto, když jsou oběti, které byly v minulosti sexuálně zneužívány, tážány na vhodnost restorativní justice pro sexuální delikty spáchané na dětech,¹⁶⁰ vyjadřují navíc obavy spjaté s oprávněnou potřebou sledovat u pachatele plnění závazků a dodržování stanovených pravidel.¹⁶⁰

V případech týkajících se dětí musí být předpokladem a hlavním cílem restorativní intervence vždy nejlepší zájem dítěte a zejména bezpečí dětských obětí. Existují podnětné návrhy, aby dětské oběti byly před jakoukoli účastí na restorativním programu vždy důkladně klinicky vyšetřeny. V současné době neexistuje celosvětová shoda na tom, zda by se restorativní programy měly vztahovat na případy týkající se dětských obětí. I když mezinárodní normy využití restorativní intervence pro dětské oběti výslovně nevylučují, jsou přesto vyžadovány významné právní a procesní záruky, které musí být přísně dodržovány.

V tomto ohledu je třeba poznamenat, že *Modelové strategie a praktická opatření OSN pro odstranění násilí páchaného na dětech v oblasti prevence kriminality a trestního soudnictví* zdůrazňují nutnost „zajistit, aby neformální nebo mediované řešení případů týkajících se násilí na dětech probíhalo pouze v nejlepším zájmu dítěte a nezahrnovalo škodlivé praktiky, jako jsou nucené sňatky, přihlíželo k nerovnováze sil a bralo v úvahu vulnerabilitu dítěte a jeho rodiny při souhlasu s vyrovnaním, s náležitým přihlédnutím k jakémukoli budoucímu riziku pro bezpečí dítěte nebo jiných dětí“.¹⁶¹

Trestné činy z nenávisti

Právní definice trestných činů z nenávisti se značně liší. Obvykle se shodují na tom, že jde o trestné činy motivované nenávistí nebo předsudky různého stupně závažnosti, které mívají často hluboký nebo traumatický emoční dopad na oběti. Restorativní přístup hraje zřejmě jedinečnou a důležitou úlohu v naší reakci, jako společnosti, na trestný čin z nenávisti. Zejména restorativní kruhy mají schopnost nabízet prostor pro dialog, zmírňovat obavy, chápat příčiny a potlačovat stereotypy.¹⁶² Uplatňování restorativního přístupu k nápravě trestných činů z nenávisti však s sebou přináší specifické výzvy související s mocenskou dynamikou mezi stranou pachatele a stranou oběti. Restorativní přístup však může pomoci dalšímu násilí zabránit. Lze jej například aplikovat na především raná stadia trestných činů z nenávisti nižšího stupně závažnosti, které by,

¹⁶⁰ Jülich, S. (2006), „Views of Justice Among Survivors of Historical Child Sexual Abuse“, *Theoretical Criminology*, 10, s. 125–138; Jülich, S. (2010), „Restorative Justice and Gendered Violence in New Zealand: A glimmer of hope“, in Ptacek, J. (ed.), *Restorative Justice and Violence against Women*, New York: Oxford University Press, s. 239–254.

¹⁶¹ Rezoluce Valného shromáždění 69/194 ze dne 18. prosince 2014, odst. 20.

¹⁶² Walters, M. (2014), *Hate Crime and Restorative Justice: Exploring causes, repairing harms*, Oxford: Oxford University Press.

pokud by nebyly řešeny, mohly vést k vážnějším důsledkům pro komunitu.¹⁶³ Také vzhledem k tomu, že trestné činy z nenávisti nemají dopad pouze na jednotlivé oběti, ale potenciálně na celou komunitu, nelze očekávat, že restorativní intervence napraví veškerou napáchanou újmu. Zatímco v krátkodobém horizontu může dojít ke zmírnění strachu, úzkosti a hněvu, přetrvávající širší sociálně-ekonomické nerovnosti a vědomá viktimizace určité skupiny lidí bohužel restorativní praxí zůstanou neřešeny.

ZMÍRNĚNÍ RIZIKA V PŘÍPÁDECH ZÁVAŽNÉ VIKTIMIZACE

Výzkumy potvrzují, že restorativní programy v případech vážné újmy mohou být vysoce prospěšné jak pro oběti, tak pro pachatele. Rizika by měla být identifikována a vyhodnocena, a pokud je to možné, snížena a překonána. Pokud existuje jasné riziko další újmy, nad kterým není možné získat kontrolu, neměl by proces pokračovat, dokud nedojde k zajištění bezpečí.

Obětem musí být umožněno vyprávět svůj příběh. To často vyžaduje, aby na jakémkoli fóru nejprve promluvila oběť, aby se předešlo nevyváženému zaměření na problémy pachatele, což by mohlo vyústit k neochotě oběti se účastnit diskuse. Například při rozhodování v kruhu je vyprávění příběhu oběti považováno za důležité nejen pro oběť, pachatele a jejich podporovatele, ale i pro širší komunitu. Případně může jménem oběti hovořit její příbuzný nebo jiná oběť. Oběti by měly mít doprovod a mít stálou podporu od rodinných příslušníků a přátel, a jsou-li k dispozici, i od organizací pro podporu obětí.

Je třeba si také přiznat, že některé oběti se nechtějí z různých důvodů podílet na restorativním programu. Je obzvláště důležité, aby oběti nebyly nuceny se restorativního procesu účastnit a aby byly informovány o svém právu na právní poradenství, je-li k dispozici, a aby z programu mohly kdykoliv odstoupit.

V případech týkajících se dětských obětí je třeba věnovat zvláštní péči jejich ochraně a zajistit, aby jejich souhlas byl skutečně informovaný a dobrovolný. Při některých restorativních procesech týkajících se dětských obětí nebo jiné vulnerabilní skupiny (např. nelegálních přistěhovalců nebo osob s mentálním postižením) je nutná přítomnost opatrovníka nebo právního zástupce. To má zajistit, aby plně porozuměli procesu, k němuž byli přizváni, aby byl jejich souhlas sdělen a poskytnut svobodně a aby si byli vědomi toho, že mohou kdykoli z procesu odstoupit.

SHRNUTÍ

1. Restorativní přístup má své místo i v případech závažné trestné činnosti, jako je intimní partnerské násilí, vraždy, závažné násilné útoky, sexuální útoky, zločiny z nenávisti a násilí na dětech.
2. Restorativní intervenci v případech závažné trestné činnosti lze kombinovat s tradičním trestním řízením, aby byla ošetřena ta místa, která mainstreamový přístup opomíjí, a posílilo se postavení obětí.
3. Restorativní intervence je spjatá s emancipací obětí i v případech násilných trestných činů a může čelit pocitům ponížení a bezmoci, nedostatku informací a ztrátě kontroly, které se bohužel často pojí s běžným trestním řízením.

¹⁶³ Gavrielides, T. (2012), „Contextualizing Restorative Justice for Hate Crime“, *Journal of Interpersonal Violence*, 27(18), s. 3624–3643; Walters, M. a Hoyle, C. (2010), „Healing harms and engendering tolerance: The promise of restorative justice for hate crime“, in Chakraborti, N. (ed.), *Hate Crime: Concepts, policy, future directions*, Cullompton, United Kingdom: Willan, s. 228–249.

4. V případech závažných trestných činů postupuje restorativní praxe velmi opatrně. Pro tuto opatrnost existuje mnoho důvodů, mimo jiné: obava o bezpečí obětí, častá nerovnováha sil mezi obětí a pachatelem, možný traumatický dopad trestného činu na oběť spjatý s nejistotou, zda samotný restorativní proces trauma dále neprohloubí, obava z reviktimizace oběti v průběhu procesu, možná neupřímnost pachatele, špatné vyhlídky na vyřešení konfliktu, potřeba posouzení stavu obětí nutná k zajištění, zda je psychicky připravena účastnit se restorativního procesu a nedostatek asistenčních služeb pro následnou podporu obětí.
5. Musí být zavedena účinná opatření na ochranu obětí, práv obětí a rodin obětí.
6. Zásadní význam má vhodné a průběžné posouzení a důkladná příprava obětí i pachatelů na účast v programu. Toto zahrnuje nástroje pro posouzení možných rizik, pro posouzení připravenosti obětí účastnit se restorativního procesu, jakož i vypracování bezpečnostního plánu pro oběť a konečně vydávání, sledování a vymáhání předběžných opatření soudy.
7. Restorativní intervence musí uvážit dopad nerovnováhy sil mezi obětí a pachatelem (nebo jinými účastníky procesu), která může potenciálně znevýhodnit jednu ze stran v průběhu restorativního programu.
8. Je důležité dát obětem příležitost, a to i obětem závažných trestných činů, aby se o účasti v restorativním procesu samy informovaně rozhodly, aby se předem neuzavřela cesta k dialogu, náhradě způsobené újmy a uzdravení.
9. V případech týkajících se obětí z řad dětí musí být předpokladem a hlavním cílem restorativního procesu vždy nejlepší zájem dítěte a zejména bezpečí dětí. Existují oprávněné obavy, že dětské oběti zapojené v restorativním procesu se mohou ocitnout ve vulnerabilní, nežádoucí, stresující, a dokonce traumatizující situaci.
10. Je třeba, aby facilitátoři restorativního procesu, ať už dobrovolníci nebo profesionálové, porozuměli dopadům traumatu, uměli rozpoznat symptomy a známky traumatu a seznámili se s trauma-informovanou komunikací a intervencí.

7. Vytváření a provádění restorativních programů

Úspěšné provádění restorativních programů vyžaduje strategické a inovativní přístupy, které staví na spolupráci vlád, komunit a jejich lídrů, nestátních neziskových organizací, obětí a pachatelů. Kromě uvedení zcela nových programů mohou být i stávající justiční struktury a procesy upraveny tak, aby zahrnuly restorativní prvky.

Všechna rozhodnutí činěná při tvorbě programu by měla vycházet z osvědčených postupů, výsledků provedených výzkumů a pečlivě vedených konzultací. Často se také stává, že restorativní programy v určitém sociálním, právním nebo kulturním prostředí je třeba zavádět postupně nebo dokonce opakovaně – na počátku budou skromnější programy, které ověří, že restorativní přístup úspěšně funguje, získají v komunitě širší podporu, překonají přetrvávající liknavost systému trestní justice a připraví společnost pro programy výrazně náročnější.

Účinná a udržitelná realizace restorativních programů má řadu zásadních podmínek. Patří mezi ně: řešení právních předpisů, pokynů nebo nařízení, jakož i potřeba vedení, organizace a struktury; zajištění podpory orgánů činných v trestním řízení; identifikace a mobilizace silných stránek komunity a justičního systému a pečlivé plánování a monitorování realizace. Tato kapitola se zabývá každou z výše zmíněných oblastí.

7.1 Vnitrostátní předpisy

Řada jurisdikcí vymezuje restorativní intervenci zvláštní zákonnou úpravou, kterou doplňují další předpisy, jež mají právní či kvazi-právní sílu. Takové texty obvykle předepisují nebo doporučují přijetí určitých protokolů upravujících průběh restorativní intervence.¹⁶⁴ Existuje řada vzorových pokynů, jež vypracovaly vládní agentury, profesní skupiny a různé organizace. Skotská vláda například vydala poskytovatelům restorativních služeb pokyny ke klíčovým faktorům, které by měli vzít v úvahu facilitátoři a odborníci v restorativní praxi, a podrobné pokyny týkající se osvědčených postupů v oblasti poskytování restorativních služeb.¹⁶⁵ Na Novém Zélandu přijalo

¹⁶⁴Miers, D. (2001), *An International Review of Restorative Justice*, Crime Reduction Research Series Paper 10, London: Home Office, s. 79.

¹⁶⁵Skotské vládní dokumenty – Scottish Government: *Delivery of Restorative Justice in Scotland: Guidance*, October 2017. www.gov.scot/publications/guidance-delivery-restorative-justice-scotland/

Ministerstvo spravedlnosti rámec osvědčených restorativních postupů¹⁶⁶, které se vztahují na všechny poskytovatele a facilitátory restorativních programů, jež novozélandské Ministerstvo spravedlnosti financuje. Tento rámec vychází ze dvou předchozích pokynů, které novozélandské Ministerstvo spravedlnosti vypracovalo, a to z textů *Standardy restorativní justice pro případy násilí v rodině*¹⁶⁷ a *Standardy restorativní justice pro případy sexuálních deliktů*.¹⁶⁸ V Kanadě se v roce 2018 uskutečnilo na federální úrovni setkání ministrů jednotlivých provincií a teritorií odpovědných za spravedlnost a veřejnou bezpečnost, které přijalo *Zásady a pokyny pro restorativní praxi v trestních věcech*.¹⁶⁹ V Kolumbii jsou odborníkům v restorativní praxi k dispozici metodické pokyny pro provádění restorativních programů pro mladistvé.¹⁷⁰ Asociace vrchních policejních důstojníků Anglie, Walesu a Severního Irska přijala soubor pokynů a minimálních norem, které mají policejním útvarům pomoci při zavádění a řízení restorativních procesů v rámci mechanismu odklonu od trestního řízení.¹⁷¹

7.2 Realizační strategie

Základní principy (odst. 20) doporučují členským státům „zvážit přijetí národních strategií a politik, které podporují rozvoj restorativní justice a které jsou kulturně respektující, a to jak v oblasti policejní práce, soudnictví a sociální politiky státu, tak v místních komunitách.“¹⁷²

Při návrzích uskutečnění zásadních organizačních změn v systému trestní justice je samozřejmě vhodné postupovat strategicky. Pokud prováděné změny představují výrazný odklon od stávající právní filozofie, způsobu práce a praxe, je nejlepší se inspirovat zkušenostmi ostatních, zjišťovat osvědčené procesy v dané oblasti a postupovat otevřeně a strategicky, aby se vybudovala silná podpůrná základna pro navrhované změny. Zkušenosti ukazují, že má-li vzniknout pevný základ pro rozvoj úspěšných programů, je třeba vše v co nejširší míře konzultovat. V některých případech předchází celonárodní konzultace konzultacím místním a cílenějším. Odborníkům v trestní justici a dalším klíčovým zúčastněným odborníkům, včetně místních komunitních skupin, by měla být dána příležitost k tomu, aby se zapojili do rozvoje nových strategií a vycházeli ze stávajících procesů, jež mají potenciál být v přístupu a výsledcích restorativní. Kromě toho je třeba odborníky a komunitu povzbudit k tomu, aby přijali tyto nové programy za své, aby tedy získali oprávněný pocit, že se uskutečňují právě díky nim. Správné plánování takových iniciativ obvykle zahrnuje pečlivou přípravu každého kroku implementace a vypracování strategie pro jejich monitoring a evaluaci.

¹⁶⁶ Ministerstvo spravedlnosti Nového Zélandu (2017), *Restorative Justice: Best Practice Framework*.

¹⁶⁷ Ministerstvo spravedlnosti Nového Zélandu (2018), *Restorative Justice Standards for Family Violence Cases*. www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/rj-specialist-standards-in-family-violence-cases-2018.pdf.

¹⁶⁸ Ministerstvo spravedlnosti Nového Zélandu (2013), *Restorative Justice Standards for Sexual Offending Cases*.

¹⁶⁹ Federálně a provinčně teritoriální setkání ministrů odpovědných za spravedlnost a veřejnou bezpečnost (2018), *Principles and Guidelines for Restorative Justice Practice in Criminal Matters*, Ottawa: Government of Canada. scics.ca/en/product-produit/principles-and-guidelines-for-restorative-justice-practice-in-criminal-matters-2018/.

¹⁷⁰ Vázquez Rossoni, O. (2015), *Guía Metodológica de Aplicación de Prácticas y Justicia Restaurativa en las sanciones privativas y no privativas de libertad en el Sistema de Responsabilidad Penal para Adolescentes en Colombia*, Departamento Nacional de Planeación y Observatorio Internacional de Justicia Juvenil: www.oijj.org/es/docs/publicaciones/guia-metodologica-de-aplicacion-de-practicas-y-justicia-restaurativa-en-las-sanci.

¹⁷¹ Viz rovněž: Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland (2011), *Restorative Justice Guidance and Minimum Standards*.

¹⁷² Rezoluce Hospodářské a sociální rady 2002/12, příloha.

POZNATKY O VYTVÁŘENÍ PROGRAMŮ

Nejlepší výsledky při vytváření restorativních programů přicházejí dle zkušenosti tehdy, když:

1. *Programy vznikají na bázi spolupráce a zahrnují, pokud je to vhodné, orgány činné v trestním řízení, sociální služby, nestátní neziskové organizace, komunitní organizace, akademické pracovníky a soukromý sektor. Při absenci spolupráce a široce sdíleného pocitu spoluodpovědnosti za program se pravděpodobně vyskytnou potíže se zajištěním doporučení případů do programu ze strany policie, získáním podpory soudců a další potřebné podpory.*
2. *Účinná komunikační strategie se používá k vytvoření vstřícného organizačního prostředí, které se spolupodílí na implementaci a rozvoji restorativní praxe a na celospolečenské osvětě o restorativním přístupu.*
3. *Konzultace se konají mezi zúčastněnými organizacemi a zájmovými skupinami v komunitě.*
4. *Je navržen robustní, ale přesto flexibilní model pro restorativní praxi. Ten zahrnuje podrobné pokyny, postupy a normy praxe k ochraně účastníků a zajištění vysoce kvalitních programů.*
5. *Existuje jasná shoda o kritériích a postupech, které se uplatňují při doporučování klientů do restorativních programů.*
6. *Účast v programu je dobrovolná a účastníci mají skutečnou možnost volby, zda se zúčastní.*
7. *Jsou vypracovány a odsouhlaseny standardy odborné přípravy dobrovolníků, facilitátorů a mediátorů, stejně jako způsob jejich supervize.*
8. *Do každého restorativního programu je začleněna evaluace.*
9. *Existuje realistický plán, jak zajistit zdroje potřebné k trvalé udržitelnosti programů. V případě nízkopříjmových zemí je třeba zvážit, jak na základě stávajících kapacit čelit nedostatku dalších zdrojů.*

IMPLEMENTACE RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ PRO MLÁDEŽ V CHILE – PŘÍADOVÁ STUDIE

V rámci reformy systému trestní justice ve věcech mládeže začlenila chilská vláda vůbec poprvé restorativní složku – konkrétně mediaci mezi obětí a pachatelem. Od roku 2016 vede tuto iniciativu Ministerstvo spravedlnosti a lidských práv ve spolupráci s Národním státním zastupitelstvím, Úřadem veřejného ochránce práv a justicií. Reforma má za cíl začlenit restorativní přístup do chilské trestněprávní legislativy. Očekává přitom, že to bude mít dopad na kulturu justičních pracovníků a společnost jako celek.

Na podporu této změny zavedli tvůrci politik, kteří se podíleli na přípravě této reformy, a odborníci v restorativní praxi, kteří se zapojili do pilotního projektu (2017), řadu koordinačních mechanismů a postupů. Tyto postupy vyšly ze zkušeností různých pilotních měst, včetně Santiaga a Valparaísa.

Pilotní projekty

Hlavní strategií chilského Ministerstva spravedlnosti pro uplatnění restorativního přístupu v systému soudnictví ve věcech mládeže bylo zavedení pilotních projektů ve třech městech. Díky tomu byl vytvořen mediační model, který souzní s chilskou kulturou a jejím právním rámcem a který shromažďuje důkazy o restorativních účincích pro oběti a pachatele, testuje strategii koordinace mezi hlavními justičními orgány a vytváří podněty pro osvědčené postupy při vzdělávání odborníků v právní oblasti. Pilotní projekt je rovněž efektivní cestou, jak se obeznámit s očekáváními, nejistotami a obavami, které takový model v praxi přináší pro státní zástupce, obhájce, soudce a další odborníky ze spřízněných oborů.

IMPLEMENTACE RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ PRO MLÁDEŽ V CHILE – – PŘÍPADOVÁ STUDIE (pokračování)

Chilské pilotní projekty charakterizuje následující:

- (a) Na základě vyváženého restorativního modelu dávají rovnocenný hlas obětem i pachatelům bez ohledu na jejich postavení v systému soudnictví ve věcech mládeže;
- (b) Vznikly na základě dohody o spolupráci na vnitrostátní úrovni, podepsané zástupci tří hlavních institucí země: Státního zastupitelství, Úřadu veřejného obhájce práv a Ministerstva spravedlnosti;
- (c) Uskutečnily se v rámci specifické jurisdikce, což umožnilo kontrolu a snadnější sledování jejich provádění;
- (d) Rostly pozvolna – každý rok se realizoval pilotní projekt v dalším městě a pomalu se prodlužovaly procesní fáze, v jejichž rámci bylo možné mediaci využít.
- (e) Organizovaly a implementovaly je dvě komise ve vzájemné součinnosti (na celostátní a regionální úrovni), složené ze státních zástupců, veřejných obhájců, soudců a odborníků Ministerstva spravedlnosti, kteří se každý měsíc scházeli, aby diskutovali o obtížích a problémech;
- (f) Vedly se pravidelné legislativní rozpravy o vývoji pilotních projektů, což znamenalo, že legislativa mohla být založena na skutečných a konkrétních chilských zkušenostech;
- (g) V realizaci získaly podporu různých iniciativ, které dále podnítily veřejnou diskusi – uskutečnily se celonárodní semináře, proběhla setkání s odborníky z různých odvětví, angažovala se akademická obec a mezinárodní experti.
- (h) Akademická obec zároveň projekty podpořila vznikem dvou studií.

Studie

Chilské Ministerstvo spravedlnosti a lidských práv se rozhodlo investovat veřejné prostředky do dvou studií, které přispívají k získání poznatků o použitých metodikách, dosažených výsledcích a dokumentování překážek a pokroků zaznamenaných v průběhu celého procesu implementace. Realizace studií se chopily dvě chilské univerzity,^a první studie poskytovala doporučení ohledně mediačního modelu a hodnotila organizační strukturu a zkušenosti klientů během prvního roku implementace. Druhá studie směřovala k návrhu modelu supervize a systému řízení, včetně vhodných ukazatelů kvality budoucího národního mediačního programu pro mladistvé pachatele. Obě studie přispěly solidními důkazy a podněty, co se týče osvědčených postupů, přínosů a omezení při uplatnění restorativních programů u chilské mládeže. Souběžně s finanční podporou programu Eurosociál probíhala spolupráce mezi Latinskou Amerikou a Evropskou unií, díky níž se uskutečnily doplňkové aktivity včetně vzdělávacích seminářů a výměny zkušeností z osvědčených postupů.

Z dlouhodobého hlediska mohou všechny tyto iniciativy přispět k uskutečnění vnitrostátní právní a institucionální reformy, která může změnit způsob, jakým se zachází s mladými lidmi, kteří se dopustili trestné činnosti, stejně jako změnit způsob, jakým jsou vyslyšeny a zohledněny oběti trestných činů. Kromě toho, a to je neméně důležité, se očekává, že tyto iniciativy přispějí k vytvoření lokálních a regionálních poznatků o osvědčených postupech a o účinnosti restorativního přístupu v latinskoamerickém kontextu.

^a Bolívar, D., Ramírez, A., Baracho, B., de Haan, M., Castillo, F., Fernández, M. a Aertsen, I. (2017), *Estudio Proyecto Capacitación, Asesoría y Estudio Práctico Mediación Penal Juvenil. Informe Final*, Santiago: Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Chile; Miranda, P., Farah, J., Bolívar, D., Fernández, M., Baracho, B. (2017), *Elaboración de un sistema de supervisión para la mediación penal en el marco del nuevo servicio de reinserción social juvenil. Informe Final*, Santiago: Escuela de Trabajo Social Pontificia Universidad Católica de Chile.

7.3 Návrh a implementace programu

Pro názornost je tato příručka zaměřena na jednotlivé programy. Zavádění restorativní justice ve vnitrostátním kontextu však neprobíhá pouze vytvářením nových, samostatných programů.¹⁷³ Restorativnost může prostoupit všemi aspekty trestního řízení, a pokud je to vhodné, vychází z tradičních zvyklostí.

Ve fázi vytváření programu jsou zásadní řádné a rozsáhlé konzultace. Pomáhají všem zúčastněným stranám získat spoluodpovědnost za nové programy a v očích obětí, pachatelů a u všech ostatních zúčastněných stran zajišťují legitimitu restorativních přístupů. Fáze vytváření programu zahrnuje řadu základních rozhodnutí, které je lepší provést na základě konsenzu a s aktuální informovaností o osvědčených postupech, zahrnujíc následující:

- Typ a model programu (včetně rozhodnutí o vhodném nastavení, typech a úrovních intervence, postavení programu v rámci systému trestní justice atd.). V mnoha případech to může vyžadovat předchozí posouzení potřeb, silných stránek a problémů komunity
- Vedení a organizace programu a jeho úloha ve vztahu k trestnímu řízení (včetně vytvoření poradního mechanismu)
- Definování typu restorativních výsledků/restorativních dohod, o něž se bude během procesu usilovat, a způsobu, jakým bude monitorováno a zajištěno dodržování podmínek takových dohod
- Stanovení priorit a pořadí implementace různých aspektů programu
- Závazky partnerů a zúčastněných stran, co se týče doporučování případů do programu a stanovení kritérií vhodnosti případů
- Stanovení metody nebo postupu posuzování, které budou použity k určení vhodnosti případu a vhodnosti programu
- Zajištění řádné struktury řízení programu a odpovídajícího vedení
- Plánování efektivního řízení programu, včetně monitorování praktických postupů pro zajištění kvality a plánování hodnocení programu
- Předvídání nákladů, sestavování rozpočtu a řešení otázek udržitelnosti programu. To zahrnuje i předvídání otázek ohledně efektivity nákladů
- Nábor, výběr, školení a supervize facilitátorů a dalších pracovníků
- Nábor, výběr, školení a úloha dobrovolníků a jejich supervize

Volba modelu nebo přístupu

Volba vhodného modelu programu je jedním z nejzásadnějších rozhodnutí při vytváření nové restorativní iniciativy. Toto rozhodnutí by mělo vycházet z osvědčených postupů v dané oblasti, ale musí zároveň reflektovat parametry a eventuality (právní, finanční, kulturní, postoj veřejnosti atd.), v jejichž rámci má program fungovat. Rozsáhlé konzultace v této fázi – na základě kvalitních

¹⁷³ Viz rovněž: Laxminarayan (2014), *Accessibility and Initiation of Restorative Justice*.

informací o typech, možnostech a obsahu jednotlivých programů – jsou nejlepším místem, kde začít.¹⁷⁴ Zjištění potřeb a obav společnosti bývá dalším nezbytným krokem. Nakonec je důležité si uvědomit, že nejvýznamnějšími vlastnostmi nového programu budou flexibilita a kreativita. Proto je klíčové zahrnout do návrhu programu možnost jej přizpůsobovat měnícím se potřebám a okolnostem i na základě získaných zkušeností.

Vymezení výsledků/dohod, kterých má být dosaženo

Některé z restorativních výsledků mohou zahrnovat: omluvu, ústní nebo písemnou dohodu nebo závazek, slib o budoucím chování, nápravu újmy/odškodnění nebo veřejně prospěšné práce. Definovat výsledky, kterých bude restorativním procesem dosaženo, je však složitější než pouze vybrat několik možností z výše uvedeného seznamu. Výsledky by měly mít smysluplnou spojitost s problémovou událostí nebo jednáním. Definování výsledků by také mělo zahrnovat určení toho, jak budou dohody sledovány, zda budou soudně postihovány či nikoli, a pokud ano, jak nad dohodou bude probíhat soudní dohled, jaké mechanismy dohledu nad dodržováním pravidel bude třeba zavést a která instituce za ně převezme odpovědnost. Znamená to také vypracovat dohodnuté postupy o tom, co se stane, když nedojde k plnění dohody a kdo bude odpovědný za přijetí opatření, kdo informuje oběť a komunitu a kdo informuje předkládající instituce.

Někdy se rozlišuje mezi hloubkovými a povrchovými přístupy k řešení sporů. V každém restorativním programu činí jeho vedení a pracovníci v praxi zásadní volbu mezi hloubkovým nebo povrchovým přístupem k restorativním procesům a setkáním. Zatímco povrchový přístup je zaměřen na dosažení hmatatelných dohod a poměrně konkrétních výsledků, širší restorativní cíle zahrnují dialog, uzavření minulosti, usmíření a uzdravení, které za normálních okolností vyžadují právě hlubší přístup a autentickou podporu primárních účastníků procesu, aby aktivně přistoupili k řešení věci.¹⁷⁵

Organizace a místo konání programu

Restorativní program může fungovat uvnitř či vně systému trestní justice. Rozhodnutí do značné míry závisí na tom, která instituce je připravena přijmout vůdčí roli, na dostupnosti zdrojů, na síle stávajících partnerství, na vztazích s komunitou a na politické podpoře. Takové rozhodnutí může ovlivnit i druh prováděné restorativní intervence.

Existují dva obecné přístupy; první z nich situuje restorativní program do rámce trestní justice (jako tzv. vložený program – „embedded programme“), druhý přístup upřednostňuje samostatný typ programu, který přijímá doporučení věci do programu ze systému a/nebo od komunity. Každý model má své silné stránky a svá možná omezení. Samostatný program může mít potíže se stanovením legitimacy a získáváním doporučení od soudního systému, zatímco program, který

¹⁷⁴ Toto může být součástí implementace národní strategie založené na široce probíhajících konzultacích a s vlastními prioritami a směrem.

¹⁷⁵ Barton, C. (2000), „Empowerment and Retribution in Criminal Justice“, in Strang, H. a Braithwaite, J. (eds.), *Restorative Justice: Philosophy to Practice*, Ashgate/Dartmouth: Aldershot, s. 55–76.

je zakotven v systému trestní justice, může být vystaven riziku kooptace a oslabení vlastní restorativní orientace ve prospěch správné efektivity.¹⁷⁶

Na jednu stranu se zdá, že určité skupiny budou chovat podezření vůči programům provozovaným justičním systémem, a proto se rozhodnou, že se jich nezúčastní. Na druhé straně je také zřejmé, že jiné skupiny budou úzké vazby programu na policii nebo na soudy považovat za záruku legitimacy a ochrany. Faktem je, že konkrétní perspektiva závisí na povaze vztahů mezi těmito orgány a společností a na jejich relativní důvěryhodnosti v očích společnosti. Dříve než upřednostníme jeden přístup před druhým, je třeba vzít v úvahu povahu těchto vztahů a do jaké míry pravděpodobně ovlivní budoucí úspěšnost daného programu.

Výhody a nevýhody každé z těchto dvou možností je třeba pečlivě přezkoumat. Vzhledem k dané volbě, která má zajistit úspěch programu a rozvoj intenzivního partnerství mezi jednotlivými institucemi, je potřeba vzít v úvahu každé hledisko. Ve většině případů bude nutné věnovat pozornost tomu, aby způsob vedení daného programu podporoval pocit spoluodpovědnosti za vytvořený program, který budou všechny zúčastněné strany sdílet.

Velmi důležité potom bývá vytvoření poradního (nebo dozorčího) výboru, v němž zasednou zástupci občanské společnosti a úředníci trestní justice, kteří mohou k běhu programu poskytovat pokyny, pravidelně budou přezkoumávat pokrok v implementaci, identifikují naléhavé otázky, zajistí účinnou spolupráci mezi různými zúčastněnými organizacemi a vytvoří plán pro konečnou evaluaci daného programu.

Rozhodnutí o tom, na které případy se zaměřit

Program nikdy nemůže být „vším pro všechny“. Návrh nového programu už svojí podstatou vzniká jako výsledek řady rozhodnutí učiněných nejlépe po konzultaci se všemi hlavními aktéry. Programy by měly být vytvořeny tak, aby zřetelně specifikovaly typy případů, jimž se budou věnovat, a zároveň stanovily, jak se jednotlivé intervence budou v závislosti na konkrétních případech lišit. To je důležité pro všechny aspekty vytváření nového programu, ale zejména pro rozvoj vhodných mechanismů doporučení věci do programu, plánování intervencí a náboru a odborné přípravy zapojených odborníků a dobrovolníků.

Právní klasifikace trestných činů nemusí být nutně ten jediný základ, dle kterého se určuje vhodnost případu pro restorativní intervenci. Restorativní program by měl být v ideálním případě dostatečně flexibilní a pružný, aby vyhovoval lidem, kteří z něj mohou mít prospěch, spíše než aby vyhledával jedince, kteří splňují arbitrární právní kritéria. Je běžné, že nové programy rostou pozvolna a začínají s menší podskupinou vhodných případů, a zatímco se program vyvíjí a sílí, danou základnu postupně rozšiřují.

Pokud jde o otázku, zda se restorativně zabývat závažnou trestnou činností, často se objevuje tendence zaměřit se na problémy nebo na případy, které mají co do činění s méně závažnými trestnými činy či s prvopachateli. Při první implementaci programu pro to může být dobrý důvod.

¹⁷⁶ Daly, K. (2003), „Mind the Gap: Restorative Justice in Theory and Practice“, in Von Hirsch, A., et al. (eds.) *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?*, Oxford: Hart Publishing, s. 219–236; Crawford, A. (2006), „Institutionalising Restorative Justice in a Cold, Punitive Environment“, in Aertsen, I., Daems, T. a Robert, L. (eds.), *Institutionalising Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing, s. 120–150; Blad, J. (2006), „Institutionalising Restorative Justice? Transforming Criminal Justice? A Critical View on the Netherlands“, in Aertsen, I., Daems, T. a Robert, L. (eds.), *Institutionalising Restorative Justice*, Cullompton: Willan Publishing, s. 93–119; Marder (2018), „Restorative Justice and the Police“.

Jak nastínila předchozí kapitola, existují však jasné důkazy, že restorativních přístupů lze úspěšně využívat i v případech závažné trestné činnosti. Ve skutečnosti může být restorativní přístup až příliš intenzivní v případech méně závažných trestných činů nebo trestných činů bez obětí, pro něž lze uplatnit i přístupy jiné. Pokud se program otevře i závažným trestným činům, je třeba naplánovat další školení a další preventivní opatření uvedená v předchozí kapitole, včetně postupů a nástrojů pro provádění hodnocení, ochrany soukromí a zajištění bezpečí obětí a dalších účastníků.

Je třeba mít také na paměti, že užití restorativní intervence u některých druhů trestných činů provází více rozporů než u jiných. To, co je v daném případě nejkontroverznější, závisí na řadě faktorů, včetně povahy komunity, kulturního kontextu a druhu programu. Jak již bylo uvedeno, například restorativní přístup v případech domácího násilí a sexuálních útoků bývá často vnímán jako kontroverzní, ba je dokonce odmítán. Zde mohou pomoci funkční komunikační strategie, které identifikují důvody averze a kontroverze a zaměří se na ně.

Stanovení priorit

Každý úspěšný program musí při poskytování svých služeb čelit problému stanovení priorit. Není vždy možné plánovat nabídku úplných mediačních služeb pro všechny, kteří se pro ně výhledově možná rozhodnou. Může však být obtížné obhájit to, že některé oběti příležitost dostanou a jiné jsou vyloučeny pouze na základě charakteristiky pachatelů.¹⁷⁷ Je zřejmé, že jedním z určujících kritérií pro stanovení priorit je míra důležitosti, kterou restorativní intervence představuje pro oběti a komunity. Je však třeba dbát na to, aby toto kritérium nebylo uplatňováno způsobem, který určité pachatele diskriminuje. Přijatá rozhodnutí nesou důsledky pro všechny ostatní aspekty navrhovaného programu a jeho fungování (např. náklady na program, efektivita nákladů, získání veřejné podpory, získání dostatečného počtu doporučení).

Standards pro daný program (a v některých případech i vnitrostátní standardy) jsou potřebné k vytvoření vodítka pro proces doporučení případů a rozhodnutí o přijetí do programu. Tento proces má zajistit hospodárnost a efektivitu. Zdroje každého programu jsou nevyhnutelně omezené, stejně jako zdroje jiných organizací působících v této oblasti. Standardy určující zásady a pokyny pro stanovení priorit by měly vycházet z dobré informovanosti o reálné a potenciální poptávce po restorativních službách, stejně jako z informovanosti o zdrojích potřebných pro různé úkoly a pro každý specifický typ případu.

Někteří poskytovatelé restorativních služeb čelí problematice priorit tím, že vyvíjejí jak zrychlené, tak intenzivní programy, aby uspokojili případy s nižší i s vyšší prioritou. Jiní poskytovatelé služeb se mohou rozhodnout nabízet různé úrovně služeb pro různé typy případů. Za všech okolností jsou však důležité jasné principy a pokyny, které usnadní rozhodování pracovníků programu a institucí vydávajících doporučení.¹⁷⁸ Priority, které určitý orgán stanoví, by měly být rovněž diskutovány, a to – pokud možno – i s institucemi vydávajícími doporučení. Pokud stanovení priorit případů vyžaduje posouzení každého jednotlivého případu ve vztahu k souboru daných standardů, mělo by být nabídnuto odpovídající školení všem zapojeným odborníkům působícím v rámci programu či v rámci institucí vydávajících doporučení. Dopad těchto standardů na počet případů v programu a na jeho schopnost dosáhnout stanovených cílů by měl být pečlivě monitorován.

¹⁷⁷ Marshall, T. F. (1999), *Restorative Justice: An overview*, Home Office, Research Development and Statistics Directorate, London, United Kingdom.

¹⁷⁸ Ibid.

Získání partnerů a zúčastněných stran

Nejsou-li úlohy jednotlivých partnerů programu stanoveny právními předpisy nebo strategiemi, bude důležité upřesnit a zajistit závazek všech zúčastněných stran. Pokud je to možné, je žádoucí vypracovat mezirezortní protokoly a formální dohody (o věcech jako je správa věcí veřejných, strategie programů, stanovování priorit, doporučování případů do programu, supervize restorativních procesů, vzdělávání, sdílení nákladů, tok informací, sdílení údajů, ochrana soukromí a důvěrnost informací, řešení sporů mezi partnery a veřejná komunikace).

Vnitrostátní proces implementace často začíná jedním nebo více pilotními programy s cílem otestovat restorativní program a jeho výsledky. Tyto pilotní programy by měly být hodnoceny nezávisle, ve spolupráci s vedením programů a dalšími klíčovými zúčastněnými stranami. Výsledky evaluace pomohou rozpoznat možná zlepšení potřebná k širší implementaci daného programu a zároveň poskytnou potřebné jistoty opatrným tvůrcům strategií a skeptickým segmentům společnosti.

Vytvoření struktury řízení

Pevné a odolné programy mívají jasnou, zvládnutelnou a odpovědnou strukturu řízení, která vychází vstříc zájmům a požadavkům všech partnerů a poskytovatelů financování (včetně komunity). Měla by to být struktura řízení, která jasně stanoví odpovědnost a ručení všech účastníků. Mezi ně patří odpovědnost za: a) každodenní provoz programu; b) nábor, odbornou přípravu a dohled nad administrátory, zaměstnanci a profesionálními facilitátory; c) finanční řízení a sestavování rozpočtu; d) stanovování směrů a priorit programu; e) nastavení provozních opatření; f) zajištění přiměřeného a stabilního financování; g) vztahy s komunitou a komunikaci s médii; h) monitorování a evaluaci.

Řízení programu

Má zásadní význam, aby restorativní program řídili a vedli lidé, kteří dobře rozumí restorativním hodnotám a principům a pevně se k nim hlásí. Vedení programu může rovněž podporovat ve věci angažovaný programový poradní výbor, v němž budou zastoupeny všechny zúčastněné strany ze státních i nestátních neziskových organizací.

Jakmile je řídicí struktura vytvořena, je třeba, aby se zavedly procesní postupy. Opět by se tak mělo dít ve spolupráci a po konzultaci s partnery a hlavními zainteresovanými stranami, aby byly zahrnuty procesní postupy a strategie týkající se správy informací a ochrany soukromých údajů, postupu a procesu doporučování případů do programu, vedení případů, profesního rozvoje, vztahů s veřejností, běhu programu a evaluace a monitorování programu.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Existují rovněž národní a výkonnostní standardy, které musí programy splňovat. Například ve Spojeném království za podpory Ministerstva spravedlnosti začala v roce 2013 tamní Rada pro restorativní justici (Restorative Justice Council, RJC) po konzultaci s odborníky v restorativní praxi udělovat značku kvality restorativních služeb (RSQM, Restorative Service Quality Mark). RSQM je značka kvality pro organizace poskytující restorativní péči a je udělována pouze těm, které mohou prokázat, že splňují minimální standardy potřebné pro zajištění kvality. RJC bylo rovněž pověřeno udělováním značky kvality pro poskytovatele restorativního výcviku (Training Provider Quality Mark). Viz: restorativejustice.org.uk/rjc-training-provider-quality-mark.

Prognóza nákladů, rozpočtování a financování

S každou organizační změnou nebo novým programem se nevyhnutelně pojí finanční náklady, a to i v případě, že si za cíl vetkly hospodárnost či výdajovou efektivitu. Nákladově efektivní přístupy nebývají bez nákladů. Návrh programu by měl zahrnovat realistické posouzení souvisejících výdajů (např. podle druhu úkolů nebo předpokládaného počtu případů, které budou řešeny v určitém časovém období). U nezávislých organizací bývá vypracování řádného programového byznysplánu základem dobrých vztahů se zúčastněnými stranami a financujícími organizacemi. Pracovní předpoklady, na jejichž základě je program vytvořen, spolu s očekávanými náklady daného programu, musí být jasně stanoveny a měl by být definován každý faktor, který může tyto náklady do budoucna ovlivnit. Prozíravá politika v oblasti správy a využívání zdrojů, přiměřený odhad nákladů, stejně jako monitorovací mechanismy a ukazatele efektivity přispívají k tomu, aby byl program postaven na zdravý finanční základ.

Investice do restorativních programů přinášejí řadu sociálních a ekonomických výhod. Analýza nákladových přínosů a návratnosti investic (Return of Investment, ROI) je u těchto programů velmi užitečná. V prostředí, kde bývají finanční zdroje na inovace v oblasti trestní justice vždy omezené a o stávající zdroje se tvrdě soutěží, restorativní programy zřejmě nikdy plně nevyužijí svůj potenciál, pokud se finanční prostředky nepřesměrují k podpoře právě těchto nových přístupů. Několik jurisdikcí již pracuje na tomto typu reinvestičních strategií. Například Justice Policy Center v Urban Institute ve Washingtonu, D.C., již vyvinulo soubor nástrojů pro reinvestici v oblasti justice pro místní lídry, v rámci něhož se dílčí jurisdikce sjednotily ve využívání omezených zdrojů trestní justice, aby jako prioritu stanovily veřejnou bezpečnost.¹⁸⁰

FINANCOVÁNÍ KOMUNITNÍCH PROGRAMŮ

Jeden soudce vysvětlil potřebu adekvátního financování komunitních programů následovně:

„Když jsem začal podporovat komunitně vedené programy, měl jsem za to, že by měly zcela spočívat na bedrech dobrovolníků. Chyba. Komunitní programy potřebují financování, školení a zaměstnance, aby byly efektivní. Dobrovolníci sice musí stát v čele, ale nemohou na sebe vzít veškerou odpovědnost, která se s restorativními kruhy pojí. Mají-li dobrovolníci udělat krok vpřed a převzít na sebe významnou odpovědnost, potřebují personál, zdroje a výcvik. Bez této podpory z nich budou pouze potřební posluhové pro justiční profesionály. Podpora navíc musí být značná, jinak jsou kruhy a další podobné komunitní iniciativy odsouzeny k neúspěchu.“

Facilitátoři

Často se říká, že s facilitátory či mediátory a vedením programu daný program stojí a padá. Úspěch velkou měrou závisí právě na jejich dovednostech, vzdělání a nasazení. Jak už jsme zdůraznili výše, nábor, výběr a odborná příprava facilitátorů proto tvoří podstatnou část každého vznikajícího programu a zůstávají klíčovými po celou dobu trvání programu.

¹⁸⁰ Ho, H., Neusteter, S. R. a la Vigne, N. G. (2013), *Justice Reinvestment – A toolkit for local leaders*, Washington, D.C.: Urban Institute, Justice Policy Centre. See also: Council of State Governments Justice Centre (2013), *Lessons from the States – Reducing Recidivism and Curbing Corrections Costs through Justice Reinvestment*, New York: Council of State Governments Justice Center.

Je zřejmé, že otázky týkající se náboru facilitátorů (např. zda se spolehnout na dobrovolníky, odborníky nebo kombinaci obojího) nejsou v žádném případě triviální.¹⁸¹ Je však lepší se jimi zabývat případ od případu. Některé programy jsou schopny využít služeb profesionálních a/nebo akreditovaných odborníků, kteří nabízejí své služby pro facilitaci daného procesu. To má tu výhodu, že program s malým počtem případů má přístup k vyškoleným profesionálům, aniž by je musel zaměstnávat na plný úvazek. Profesní sdružení nebo státní organizace mohou vytvořit seznam dostupných zprostředkovatelů a mediátorů, někdy s odkazem na akreditační systém.¹⁸²

Jak bylo uvedeno v předchozích dvou kapitolách, povaha programu a kontext, v němž je realizován, jeho účastníci, druh viktimizace, kterým se má program zabývat, a mnoho dalších faktorů určuje typ školení, který facilitátoři potřebují. Každý program by měl pečlivě definovat dovednosti, které vyžaduje od svých facilitátorů/mediátorů, a začlenit tyto informace do svých náborových a vzdělávacích aktivit. Facilitátoři, ať už dobrovolníci nebo profesionálové, musí procházet průběžnou odbornou přípravou, podporou a supervizí.

Základní principy trvají na tom, že facilitátoři by měli absolvovat školení, které zajistí, že mají takové zkušenosti, aby mohli plnit svou úlohu a v případě potřeby porozuměli místní kultuře a komunitám. *Základní principy* rovněž navrhuji stanovení norem způsobilosti a pravidel chování pro fungování restorativních programů (odst. 13 písm. c)). Je žádoucí, aby byla vytvořena struktura a proces pro vydávání osvědčení facilitátorům a aby byl vytvořen systém pro posuzování, řízení a supervizi facilitátorů, kteří jsou zapojeni do restorativních programů.

I přes rozšíření restorativních programů byla otázce akreditace nebo certifikace facilitátorů a mediátorů věnována poměrně malá pozornost. V mnoha zemích se vyžaduje dohodnuté zajištění odborné způsobilosti v oblasti restorativní justice, stejně jako zajištění dohodnutých standardů pro restorativní praxi a společný rámec pro kontrolu kvality a odpovědnosti. K zajištění odpovědnosti mediátora může být zapotřebí i právních mechanismů, včetně otevřeného mechanismu pro podání stížnosti a disciplinárního řízení s nesenými důsledky. Dohodnutý přístup k akreditaci může rovněž sloužit ke zvýšení standardů tím, že povzbudí více odborníků z praxe, aby o akreditaci usilovali a splnili její požadavky na odbornou přípravu.¹⁸³

Dobrovolníci a komunitní facilitátoři

Zapojení respektovaných místních dobrovolníků do realizace programu, někdy ve spolupráci s profesionály, přináší řadu důležitých výhod. Mělo by se usilovat o to, aby se dobrovolníci rekrutovali ze všech částí komunity a aby v jejich zastoupení vládla genderová, kulturní a etnická rovnováha. Jejich přítomnost pomůže vytvořit hlubší vazby mezi komunitou a soudním systémem. Například v Thajsku se z členů komunity rekrutují dobrovolní probační úředníci, kteří mohou působit i jako facilitátoři restorativních programů. V thajském systému soudnictví ve věcech mládeže se jako facilitátoři rovněž mohou vyškolit soudní přísedící.

¹⁸¹ Rosenblatt, F.F. (2015), *The Role of Community in Restorative Justice*, London: Routledge.

¹⁸² Pro příklady nejlepší praxe viz např. skotské vládní dokumenty: *Best Practice Guidance for Restorative Justice Practitioners and their Case Supervisors and Line Managers* (Scottish Government, 2018) a Restorative Justice Council (2011), *Best Practice Guidance for Restorative Practice*, London: RJC.

¹⁸³ Například ve Spojeném království v roce 2011 spustila tamní Rada pro restorativní justici (Restorative Justice Council, RJC) národní registr „odborníků v restorativní praxi“. Osobám, které mají ve Spojeném království „alespoň roční zkušenost s prováděním restorativních postupů“, může RJC udělit „status akreditovaného odborníka v restorativní praxi“ s podmínkou, že bude dodržovat kodex správné praxe a s možností získat značku kvality v restorativní praxi (RJC Practitioner Quality Mark).

Přijetí role dobrovolníků rovněž umožní členům komunity rozvíjet specifické dovednosti a reagovat na místní kriminalitu a sociální nepokoje, zaměřit se na řešení problémů a reintegraci pachatelů a obětí. Dobrovolníci mohou dále působit jako školitelé, mentoři a supervizoři.

Je třeba také poznamenat, že mnoho nových programů je vyvíjeno a financováno na základě předpokladu, že se komunita zapojí a poskytne velkou část potřebných zdrojů, většinou formou dobrovolnictví. Tento předpoklad je však třeba pečlivě ověřit. Je třeba vzít v úvahu, že:

- Ne všechny komunity mají nadbytek zdrojů, které mohou věnovat novým programům nebo začlenění restorativní praxe do stávajících, komunitně založených soudních procesů.
- Převažující postoj místních obyvatel k dobrovolnictví obecně nebo dobrovolnictví v rámci systému trestní justice se mezi jednotlivými komunitami nebo mezi jednotlivými kulturami velmi liší.
- Daný systém trestní justice nemusí být zrovna nakloněn myšlence úzké spolupráce s dobrovolníky.
- Restorativní program nebude fungovat bez zajištění potřebných zdrojů na podporu, školení, mentorování, supervizi a oceňování svých dobrovolníků.

Role dobrovolníků musí být přesně definována a pečlivě vysvětlena všem zúčastněným a v rámci přijímacího řízení musí být uchazeči o dobrovolnictví kvalitně prověřeni. Pro přijímání dobrovolníků je třeba formulovat a zveřejnit jasná kritéria. V neposlední řadě přijímací řízení nesmí dopustit, aby určitá část komunity převzala daný program, nebo aby byl vzbuzen dojem, že je jí program řízen.

7.4 Řešení potřeby právního rámce

Jak uvádí první kapitola, neexistence právní podpory (rámce/authority) není nutně na překážku provádění restorativních programů. Existuje mnoho úspěšných programů, které fungují bez formálního právního zakotvení. Fungující právní rámec však může být důležitým výchozím bodem pro rozvoj nových programů restorativní justice, zejména v těch zemích, které dosud žádný restorativní program nezavedly, aby byla zajištěna legitimita a financování jejich úspěšného vývoje a realizace.

Jednoznačně formulované právní předpisy, revize trestního práva hmotného nebo trestního práva procesního a politická prohlášení mohou restorativní přístup nařídít, upřednostnit nebo podmínit část financování právě implementací restorativních programů. Například čl. 159 odst. 2 písm. c) Ústavy Keni z roku 2010 stanovuje, že „alternativní formy řešení sporů, včetně smírného řízení, mediace, rozhodčího řízení a tradičních mechanismů řešení sporů, budou podporovány s výhradou ustanovení 3)“.¹⁸⁴ Přičemž podle ustanovení 3) tradiční mechanismy sporů nesmí být použity způsobem, který odporuje Listině základních lidských práv, odporuje spravedlnosti a morálce nebo vede k výsledkům odporujícím spravedlnosti a morálce, nebo není v souladu s Ústavou nebo jakýmkoli jiným psaným zákonem.¹⁸⁵ Za další příklad poslouží kanadský federální zákon o trestním soudnictví ve věcech mládeže (Youth Criminal Justice Act), který stanovuje, že mají být využity všechny prostředky, aby se snížil počet mladých lidí posílaných do vazby.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Keňa, Ústava Keni (27. srpen 2010). www.parliament.go.ke/sites/default/files/2017-05/The_Constitution_of_Kenya_2010.pdf.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Zákon o trestním soudnictví ve věcech mládeže (Youth Criminal Justice Act), S.C. 2002, c. 1, s. 4. www.laws-lois.justice.gc.ca/PDF/Y-1.5.pdf.

V Lotyšsku mediaci mezi obětí a pachatelem v trestních věcech upravuje zákon o trestním řízení (Criminal Procedure Law)¹⁸⁷ a zákon o probačních službách (State Probation Service Law).¹⁸⁸ Mediace mezi obětí a pachatelem v trestních věcech provádí Státní probační služba. Paragraf 381 lotyšského trestního řádu stanoví, že v případě narovnání může mediátor vyškolený Státní probační službou facilitovat smířčí řízení mezi obětí a osobami, které spáchaly trestný čin. Osoba, která proces řídí (policejní úředník, státní zástupce nebo soudce), může o možnosti narovnání informovat odborníky ze Státní probační služby.¹⁸⁹

V některých případech bývá nutné provést legislativní změny, aby justiční úředníci získali prostor rozhodovat na základě vlastního uvážení o odklonu věci od běžného trestního řízení nebo o doporučení věci do participativního nebo restorativního programu. Řada inovativních a slibných programů neplní své cíle kvůli příliš nízkému počtu případů doporučených úředníky v trestním soudnictví. Je tedy evidentní, že pro úspěch většiny programů má zásadní význam správné užití vlastního uvážení policejních složek a justičních úředníků na všech úrovních.

Adekvátní užití vlastního uvážení musí být podpořeno a řízeno, často legislativně. V mnoha trestněprávních systémech mají pracovníci policejních orgánů a trestní justice již v rámci stávající legislativy dostatečnou pravomoc k tomu, aby ve věci alternativní postup doporučili nebo aby takový postup zavedli. V jiných případech je nutné takovou autoritu zavést zákonem a vymezit tak rámec odpovědnosti. V každém případě je důležité, aby rozhodovací proces týkající se doporučení věci alternativním programům byl co nejtransparentnější a co nejlépe monitorovaný. Rámec odpovědnosti, někdy zakotvený v právních předpisech nebo v úředních postupech a politikách, bývá nutný k zajištění toho, že rozhodování na základě vlastního uvážení nebude zneužíváno a nestane se zdrojem nepřijatelné diskriminace nebo možného korupčního jednání.

Legislativa o restorativních programech buď využít těchto programů umožňuje, nebo vyžaduje jejich zvážení, či je činí povinnými. Tam, kde legislativa restorativní programy umožňuje, dává pracovníkům trestní justice (nejčastěji policii a státním zástupcům) prostor k tomu, aby za určitých jasně definovaných podmínek odklonili některé pachatele od tradičního trestního řízení k restorativnímu programu. Vyžaduje-li zákon, aby byla restorativní opatření zvážena, jsou pracovníci trestní justice povinni zvážit doporučení pachatele do restorativního programu. Některé země potom v případě mladistvých pachatelů stanovily téměř jako povinné, aby policie nebo státní zástupce odkázali dotyčnou osobu na mediaci, restorativní konferenci nebo jiný program v rámci odklonu od tradičního trestního řízení.

Tvůrci politik, kteří připravují legislativu o restorativních programech, musí zvážit řadu otázek. Patří mezi ně i otázky, zda je nová legislativa zapotřebí v případě, že chceme:

- Odstranit nebo omezit právní překážky v užití restorativních programů (a to včetně, pokud je to nutné, zřízení pravomoci pro policejní a justiční úředníky o věci rozhodovat dle vlastního uvážení)
- Vytvořit právní pobídky pro využití restorativních programů
- Poskytovat poradenství pro restorativní programy a zajišťovat strukturu programů
- Zajistit ochranu práv pachatelů a obětí účastnících se restorativních programů

¹⁸⁷ Zákon o trestním řízení Lotyšské republiky (Criminal Procedure Law of Republic of Latvia), paragraf 381 v aktuálním znění.

¹⁸⁸ Zákon o státní probační službě Lotyšské republiky (State Probation Service Law of Republic of Latvia).

¹⁸⁹ Kronberga, I, Mangule, I. a Sile, S. (2013), *Restorative Justice in Latvia*, Centre for Public Policy – Providus.

- Implementovat základní principy restorativní praxe stejně jako mechanismy pro sledování, zda jsou tyto principy dodržovány
- Zřídit poskytovatele služby (např. probační službu) a zajistit náležité finanční prostředky

Jednotlivé legislativy mohou vyžadovat, aby zákon stanovil soudní kontrolní mechanismy pro hodnocení mediačního procesu a jeho výsledků s ohledem na určité právní principy, jako je rovnost, proporcionalita a zákaz dvojího stíhání („ne bis in idem“, tj. osoba nemůže být stíhána dvakrát za stejný trestný čin). Právo odvolat se proti rozhodnutím/dohodám, které nebyly sjednány svobodně nebo vznikly jako výsledek špatně řízeného procesu, by mělo být zakotveno v zákoně. Mělo by být zajištěno právo pokračovat v běžném trestním řízení, pokud jedna ze stran již s restorativním řešením věci nesouhlasí nebo si přeje od restorativního procesu odstoupit. Taková situace může, ale nemusí vést k dalším možnostem majícím restorativní charakter.

V některých zemích je vyžadován zákonný mandát pro nové programy, aby bylo možné zaručit financování ze strany státu a zajistit dostatečné finanční prostředky pro udržení restorativních programů.

Jednotlivé jurisdikce mohou také doplnit zákonnou pravomoc pro restorativní programy o různé druhy principů, které podpoří užívání restorativních přístupů a stanoví postupy, jak toho dosáhnout.

Legislativa a zásady užívání restorativních programů obecně zahrnují ustanovení pro mladistvé i dospělé pachatele, ačkoli ve většině jurisdikcí jsou ustanovení pro mladistvé pachatele rozsáhleji rozpracována.

7.5 Vedení, organizace a struktura programů

Rozvoj a provádění účinných restorativních programů vyžaduje silné, fungující vedení a kompetentní manažerský tým odhodlaný prosazovat hodnoty a principy restorativní justice. Kromě toho musí existovat tým odborníků z oblasti trestní justice a klíčových osob z nestátních neziskových organizací a komunity, které mohou být pověřeny vypracováním a prováděním dohod, udržováním partnerství a převzetím odpovědnosti za průběh realizace restorativních programů. Každá úroveň organizace musí mít jasně stanovené cíle.

Kvalitní vedení pomůže pracovníkům trestní justice a zúčastněným stranám v komunitě změnit vnímání „spravedlnosti“ a toho, jak k spravedlnosti nejsmysluplněji dospět. K tomu je zapotřebí přemýšlet „nad rámec toho, co existuje“ a rozšířit rozsah reakcí justičního systému nad rámec reaktivních, adversárních a retributivních přístupů, aby do sebe justice mohla zahrnout pojmy jako je uzavření věci, uzdravení, odpuštění a opětovné začlenění. Stejně tak může být členy komunity restorativní přístup považován za efektivnější, než je tradiční retributivní přístup, neboť vede pachatele k přijetí odpovědnosti za spáchaný čin a dává příležitost obětem i komunitě se do restorativního procesu přímo zapojit. Komunitu lze vzdělávat, aby porozuměla tomu, že některé dobře vedené participativní a restorativní procesy jí mohou pomoci vybudovat sílu a zároveň rozvinout její schopnost řešit nejrůznější konflikty. Restorativní přístup rovněž posiluje vzájemné vztahy a důležité dovednosti mezi členy dané komunity.

Výzvy spjaté s vytvářením takových podmínek v rámci jednotlivých organizací, které usnadní implementaci restorativních přístupů, se nevyplácí podceňovat. Je třeba provést změny ve

struktury a kultury orgánů činných v trestním řízení, aby vzniklo podpůrné prostředí pro restorativní praxi. Pro policisty to zahrnuje například ustanovení, aby se zapojili do restorativního řešení problémů a zaměřili se více na nastolování míru a řešení konfliktů než jen na udržování a vymáhání práva. Pro soudce to znamená mít oprávnění k hledání alternativních platform pro řešení sporů, nebo dokonce k zavedení některých restorativních prvků v jejich soudní praxi. Odpovídající změna, včetně zaměření na řešení konfliktů a budování komunity, je nutná rovněž v hodnotách celé struktury. To zase vyžaduje, aby se orgány činné v trestním řízení a jejich pracovníci zapojili do dialogu se všemi zúčastněnými stranami v komunitě, jako je soukromý sektor, nestátní neziskové organizace a zájmové skupiny, s cílem určit ty nejvhodnější programy a procesy.

7.6 Zajištění podpory orgánů činných v trestním řízení

Implementace nového restorativního programu nebo větších změn do stávajících programů vyžaduje komunikační strategii. Cílem je účinně podporovat restorativní přístupy jak u odborníků z oblasti trestní justice, tak u veřejnosti. Tuto komunikační strategii může iniciovat řada subjektů, včetně státních institucí i nestátních neziskových organizací.

ZÍSKÁNÍ A UDRŽENÍ ZÁJMU A PODPORY VLÁDY

Zatímco různé typy restorativních programů představují alternativní přístup k řešení kriminálního chování a sociálních konfliktů a komunita se do nich může ve vysoké míře zapojit, vlády musí poskytnout legislativní a politický rámec, v němž budou tyto iniciativy vytvářeny, prováděny a udržovány.

To vyžaduje, aby sami vysocí vládní úředníci byli vzděláni v restorativních principech a restorativní praxi a chápali otázky a výzvy spjaté s implementací restorativních procesů. To je důležité zejména proto, že ve své odborné přípravě nebývají vedoucí pracovníci na poli trestní justice často s restorativní teorií a praxí seznámeni.

Financování restorativních programů může být zajištěno z několika zdrojů, mezi něž patří stát, místní samospráva a nestátní neziskové organizace.

Začlenění participativních procesů do soudního systému představuje výzvu pro současný stav. Měli bychom se vyvarovat toho, že podceníme odolnost statutu quo, vlastní setrvačnost systému nebo aktivní a pasivní odpor, jemuž navrhované změny budou pravděpodobně vystaveny. Navrhované změny, budou-li úspěšně provedeny, nutně ovlivní sféry profesního vlivu, rozpětí moci a kontroly a zasáhnou do „prostoru“ různých lidí. Opatření, která mají ve své podstatě posílit postavení obětí a komunity, bude řada justičních odborníků pravděpodobně vnímat jako ohrožení. Pokud nebude situace efektivně ošetřena a komunikována, bude implementace participativních přístupů zpočátku mnohými vykládána jako rovnice s nulovým součtem, při níž oni sami musí pozbýt část své moci, aby moc získali druzí.

Pracovníci na poli trestní justice musí být vyškoleni v restorativních principech a v restorativní praxi. Například pojmy odpuštění a uzdravení bývají justičním odborníkům vyškoleným v procesním a hmotném právu poměrně cizí. Policisté se někdy zdráhají doporučit případy do

restorativního programu kvůli nedostatku informací o restorativních principech a restorativní praxi obecně a zejména pak o konkrétních restorativních programech, které jsou právě realizovány. Pokud policie v restorativním přístupu není vzdělána, nemůže informovat oběti o výhodách účasti v restorativním programu. Pracovníci probační služby a další pracovníci v první linii by měli být vybízeni k tomu, aby při výkonu své práce využívali restorativní přístupy. To pro ně může znamenat potřebu osvojení nových dovedností.

Odborníci působící v oblasti trestní justice a dobrovolníci z komunity zapojení do nových programů vyžadují absolvování kvalitního školení v technikách a dovednostech, které potřebují k tomu, aby se při účasti v nových programech a procesech cítili bezpečně. Další strategií k překonání námitek odborníků v trestní justici, pokud jde o hodnotu restorativního přístupu, je přesvědčit je, aby se restorativního procesu sami zúčastnili. Díky této osobní zkušenosti se mnohdy z původně skeptických vysoce postavených policejních činitelů, státních zástupců a soudců stanou horliví zastánci restorativního přístupu. Na druhou stranu však někdy nastává problém v tom, že dané orgány přijmou restorativní procesy pouze „symbolicky“ tím, že označí svou stávající praxi za „restorativní“, čímž se vyhnou požadovaným změnám v nastavení a orientaci, bez nichž se autentická restorativní praxe neobejde.

Rovněž je důležité nalézat a získávat spojence, kteří budou navrhované změny aktivně prosazovat. Je důležité identifikovat osoby na klíkových pozicích v justičním systému, jež jsou participativním a restorativním přístupům otevřené a které je budou prosazovat. Je zapotřebí, aby se klíčové zúčastněné strany samy zapojily do plánování a implementace změn stávajících procesů v rané fázi vývoje programu. Například pokud jde o doporučování případů do nových programů, jsou v klíčové pozici státní zástupci, jímž by měla být věnována zvláštní pozornost. Je třeba si uvědomit, že svou podporou restorativní iniciativy podstupují justiční pracovníci určité riziko a ne vždy jsou všichni ochotni toto riziko převzít.

Konečně je také důležité, aby lidé zapojení do vytváření a provádění restorativních programů, ať už v rámci justičního systému nebo mimo něj, budovali síť podpory v komunitě, soukromém sektoru, mezi nestátními neziskovými organizacemi, náboženskými organizacemi a dalšími organizacemi občanské společnosti, akademickou sférou i justičním systémem. To pomůže zajistit dlouhodobou životaschopnost a udržitelnost nových programů.

ZÍSKÁNÍ A UDRŽENÍ PODPORY PRACOVNÍKŮ NA POLI TRESTNÍ JUSTICE

Potenciální přínos restorativního přístupu se zřetelně zvýší, pokud lidé, kteří v dané justiční instituci pracují, sami souzní s restorativními principy a restorativní praxí.

Získání a zajištění jejich podpory si žádá vypracování komunikační strategie, která obsáhne využití médií, semináře určené různým zúčastněným stranám v komunitě, tvorbu vzdělávacích osnov, „týmová“ setkání justičních a komunitních pracovníků, kteří se podílejí na restorativní iniciativě s cílem pomoci vybudovat komunitu restorativní praxe, a mechanismus pro přijímání kontinuální zpětné vazby o fungování restorativního procesu. Tyto strategie musí být součástí celkového plánu pro udržení hybné síly, jež pohání restorativní přístup. Bez těchto strategií a bez pravidelného oživení dané iniciativy bude fungování restorativní praxe ohroženo.

Vedoucí pracovníci v oblasti trestní justice, kteří se vydali směrem realizace restorativních programů, nemohou než očekávat, že se setkají s aktivním i pasivním odporem vůči svému úsilí. Musí proto nalézt cestu, jak palčivé problémy zohlednit, ba je integrovat, aniž by ovšem byla ohrožena celistvost restorativních partnerství, dohod a postupů.

7.7 Mobilizace komunity

Restorativní programy byly původně navrženy tak, aby postavily zájmy a problémy obětí do středu pozornosti společnosti v její reakci na trestnou činnost. Nyní se jim dostává stále větší prestiže pro jejich participativní charakter a schopnost zapojit členy komunity a další zúčastněné strany ve společném hledání a nalézání vhodné reakce na jednotlivé trestné činy. Příslib participativní justice je silný a získává si širokou podporu. Společně se soudy pro řešení problémů (problem solving courts) a komunitními soudy (community courts) ukazují restorativní programy komunitám cestu k řešení vzniklých konfliktů. Zásadní výzvou pro participativní justici je však nalézt způsob, jak účinně ke spoluúčasti mobilizovat občanskou společnost a zároveň ochránit práva a zájmy obětí a pachatelů.¹⁹⁰

Zapojení komunity souvisí s povědomím veřejnosti o restorativní justici a její podporou obecně. Výzkumy v mnoha zemích ukazují, že povědomí veřejnosti o restorativní justici je omezené, ale že postoje veřejnosti k ní jsou poměrně pozitivní, zejména pokud jde o klíčové rysy restorativní justice, konkrétně náhradu způsobené újmy a aktivní spoluúčast.¹⁹¹

Trestný čin nikdy neznamena pouze soukromý konflikt, vždy jde o širší sociální problém. Zapojení komunity je proto pro úspěch restorativních programů klíčové, může ovšem nabýt mnoha podob, včetně těch v něčem problematických.¹⁹² Bohužel, jednou z opakujících se výzev restorativní justice je fungování komunity v konkrétní praxi.¹⁹³ Jak již bylo uvedeno výše, vždy vyvstává otázka „kdo a co je komunita?“ Bazemore a Umbriet poznamenávají, že „způsob, jakým je komunita definována a zapojena do modelů restorativních konferencí, je rozhodným faktorem, který určuje, jak se občané na program budou podílet a do jaké míry jej budou spoluvytvářet“.¹⁹⁴ Stejně tak bylo již řečeno, že v řadě restorativních představ o komunitě se skrývá „romantizující a moralizující pohled na komunitu, který praxe často rozkryje jako problematický“.¹⁹⁵ Rozhodně nelze předpokládat, že komunita je nutně benevolentní: „V moci, kterou komunita disponuje, rádo číhá nebezpečí“.¹⁹⁶ V konkrétních kontextech však často otázka „kdo a co je komunita“ problematická není, neboť jednotlivci jasně chápou, co jejich komunitu vytváří.

Koncept komunity lze vymezit různě a je třeba k němu vždy přistupovat obezřetně. Komunitní mobilizace počíná identifikací skupin a jedinců zasažených konfliktem, kteří jsou v dané komunitě ochotni se podílet na jeho řešení. Důležitou základní složkou tohoto procesu je porozumění potřebám komunity, jakožto i jejím schopnostem a možnostem. V některých případech to může vést až k poznání, že komunity, které uzdravení potřebují nejvíce, jsou také ty nejméně schopné se úspěšně mobilizovat a plně se do komunitních restorativních procesů zapojit. Je ironií, když

¹⁹⁰ Dandurand (2016), „Alternative Approaches to Preventing Recidivism“.

¹⁹¹ Pali, B. a Pelikan, C. (2010), *Building Social Support for Restorative Justice: Media, civil society and citizens*, Leuven: European Forum for Restorative Justice.

¹⁹² Rosenblatt (2015), *The Role of Community in Restorative Justice*.

¹⁹³ O'Mahony a Doak (2017), *Reimagining Restorative Justice*.

¹⁹⁴ Bazemore, G. a Umbreit, M. (1998), *Conferences, Circles, Boards, and Mediations: Restorative justice and citizen involvement in the response to youth crime*, Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Balanced and Restorative Justice Report.

¹⁹⁵ Dickson-Gilmore, J., a La Prairie, C. (2005), *Will the Circle be Unbroken? Aboriginal communities, restorative justice, and the challenge of conflict and change*, Toronto: University of Toronto Press.

¹⁹⁶ O'Mahony a Doak (2017), *Reimagining Restorative Justice*.

někteří pozorovatelé dospívají k závěru, že „restorativní justice si žádá úspěšných komunit“.¹⁹⁷ Je smutnou pravdou, že mnoho pachatelů z úspěšné a zdravé komunity nepochází a ani se do ní nenavrací. Ve skutečnosti spíše pocházejí z komunit, které jsou již samy ohroženy chudobou, nezaměstnaností, sociálním vyloučením, odcizením a kriminalitou.

Je-li program vytvořen tak, aby se do něj zapojovali členové komunity, například při mírovém řešení konfliktu nebo při rozhodování v kruhu, je třeba řešit řadu praktických otázek týkajících se účasti členů komunity, kteří se cítí být zasaženi trestným činem nebo se jinak o výsledek procesu zajímají.¹⁹⁸ Zde je zapotřebí určit, kdo je trestným činem zasažen, identifikovat osoby, které se mohou podílet na řešení konfliktu, hledat způsoby, jak je oslovit a jak ochránit soukromí všech osob zapojených do vzniklé situace. Ptáme-li se po zainteresovaných subjektech v restorativních programech, jen zřídka nalézáme snadnou nebo konečnou odpověď.¹⁹⁹

Řada restorativních postupů poskytuje příležitost k transformaci vztahu mezi vládou, systémem trestní justice a komunitou. Začne-li se komunita aktivně podílet na řešení otázek trestné činnosti a konfliktů, zvýší se její kapacita pro řešení problémů a pro neformální sociální kontrolu, jakož i její sociální soudržnost. Nelze však vždy předpokládat, že restorativní praxe bude mít ozdravný a transformační účinek zcela bez ohledu na situaci, v níž se daná komunita nachází. V některých případech se zavedením participativního programu mohou dokonce stávající sociální napětí, nerovnosti, difference v rozložení sil a různé formy vyloučení, diskriminace a ostrakizace eskalovat, než aby se snížily. Tato možnost by měla být při vytváření a implementaci nového programu zohledněna.

Aby se daná komunita mohla plně zapojit do restorativní praxe, je třeba zvážit celou řadu otázek. Patří mezi ně:

- Jak může komunita spolupracovat s médii při informování a vzdělávání veřejnosti o restorativních programech?
- Jak fungují hierarchie moci a dynamika v komunitě, jež často určují, kteří členové komunity se zapojí a ovlivní tak restorativní proces?
- Jaké pokyny určí, kdo by měl být do restorativního procesu zahrnut?
- Jaké strategie lze využít k získání podpory v komunitě a k udržení zapojení členů komunity do restorativních programů coby mediátorů, facilitátorů a mentorů?
- Jaké strategie je třeba vypracovat, aby se minimalizovaly případné negativní dopady zapojení komunity do iniciativ restorativní justice?
- Jaké vzdělání a dovednosti jsou zapotřebí, aby se místní obyvatelé mohli účastnit restorativních programů?

¹⁹⁷ Dickson-Gilmore, J. a La Prairie, C. (2005), *Will the Circle be Unbroken? Aboriginal communities, restorative justice, and the challenge of conflict and change*, Toronto: University of Toronto Press, s. 10.

¹⁹⁸ Ehret, B., Szego, D. a Dhondt, D. (2016), „Peacemaking Circles, their Restorative and Crime Prevention Capacities for Women and Children“, in Kury, H., Redo, S. a Shea, E. (eds.), *Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration*, Zurich: Springer, s. 341–365.

¹⁹⁹ Crawford, A. a Clear, T. (2001), „Community Justice: Transforming communities through restorative justice“, in Bazemore, G. a Schiff, M. (eds.), *Restorative Community Justice: Repairing harm and transforming communities*, Cincinnati (OH): Anderson, s. 127–149.

- Do jaké míry jsou místní obyvatelé, kteří neprošli specializovaným vzděláváním, schopni se účastnit restorativních programů?
- Jak mohou stávající struktury a procesy fungovat jako základ pro restorativní programy?

V některých restorativních programech lze účast občanů při řešení problémů podpořit rovněž delegováním odpovědnosti některým účastníkům – mohou například sloužit jako podporující osoba pachatele či oběti nebo dostanou za úkol nabídnout pachateli zaměstnání či pracovní příležitost.

Informování komunity

Dobrá informovanost veřejnosti o průběhu a fungování restorativního programu bývá předpokladem jeho úspěchu. Přetrvávající pochybnosti o dopadu a legitimitě restorativního programu v dané komunitě je třeba zohlednit ve veškeré veřejné komunikaci. Řešení obav vyjádřených členy komunity hned, jakmile se objeví, a přizvání členů komunity k účasti v programu kdykoli je to možné, silně pomáhá vytvořit širokou základnu podpory pro danou věc. Aby si daná komunita k programu uchovávala pozitivní přístup, je třeba udržovat linii komunikace i skrze pravidelné konzultace a sdílení informací.

Ve většině situací se však komunikace s komunitou uskutečňuje prostřednictvím masmédií. Spolupráce s médii při vysvětlování programu veřejnosti a při informování o novém vývoji je naprosto nezbytná.²⁰⁰ Negativně vylíčené příběhy účastníků s restorativní justicí mohou vést ke špatné reputaci programů ve sdělovacích prostředcích, což může vést ke špatnému vnímání tématu u veřejnosti, a to zase může vést k tomu, že další instituce postupně ve vydávání doporučení případů do programu „otočí kohoutkem“. Naopak pozitivní zkušenost účastníků, ať už sdělená prostřednictvím médií nebo jiných platform, mívá zcela opačný účinek.

Úspěšné programy mají pravděpodobně solidní komunikační plány založené na poctivosti a transparentnosti, i když je v něčem může omezit potřeba ochránit soukromí účastníků v programu. Je třeba se vyhnout hyperbickým veřejným prohlášením, zbytečné nebo neodůvodněné kritice jiných organizací či složek trestního systému, jakož i přehnaným tvrzením o přednostech a úspěších programů a nahradit je střízlivým předkládáním faktů a prostých lidských příběhů, s nimiž se veřejnost může ztotožnit. Také lze mobilizovat různé influencery veřejného mínění a mluvčí dalších organizací činných v trestní justici a zajistit jejich veřejnou podporu programu.

A konečně, každý program by měl mít pohotovostní komunikační plán připravený k použití v případě, že se některý z případů vyvine zle nebo některý ze zúčastněných pachatelů na program nějak negativně upozorní. Každý program se musí smířit s tím, že dříve nebo později dojde alespoň k jednomu případu, který bude – pro oběť nebo komunitu – problematický. Kvůli nedostatečné přípravě na takové případy mnoho začínajících programů zaniklo.

²⁰⁰ Pali a Pelikan (2010), *Building Social Support for Restorative Justice*.

7.8. Zlepšení účasti obětí v restorativních programech

Jak již bylo uvedeno výše, přínosy restorativní justice pro oběti, které s účastí souhlasí, mohou být značné. Spokojenost obětí s restorativním přístupem celkově bývá velmi vysoká.²⁰¹ Různá hodnocení programů prokázala, že oběti trestných činů jsou se svou účastí v restorativním procesu z různých důvodů spokojeny.²⁰² Ne každá oběť však o existenci restorativních programů ví nebo se o ně zajímá. Do restorativních programů se doporučuje pouze malý počet případů a případy, kdy oběť podá podnět k vlastní účasti v programu sama, zůstávají ojedinělé. Obecně je využití restorativní justice ze strany obětí velmi nízké. Údaje z průzkumu kriminality v Anglii a ve Walesu například ukazují, že pouze 7,2 procentům obětí trestných činů byla nabídnuta možnost setkat se s pachatelem; zbývajících 92,8 procent obětí uvedlo, že jim setkání s pachatelem nebylo nabídnuto, přičemž 24,7 procent by nabídku přijalo, kdyby byla učiněna.²⁰³

S ohledem na příznivý postoj obětí k restorativní intervenci se nemusíme tázat, zda by měla být obětem nabídnuta, ale jak by tato nabídka měla proběhnout. Oběti chtějí vědět o restorativních možnostech raději dříve než později²⁰⁵ a raději nabídku restorativní intervence odmítnou, než aby o ní vůbec nevěděly. Informace a možnost volby pozici obětí posilují a dávají jim pocit kontroly.

Restorativní program nemusí být ve všech případech vhodný, a proto je třeba řešit účast obětí případ od případu, způsobem, který zajistí, aby oběti byly vždy v bezpečí, řádně připravené, pokud se rozhodly zúčastnit, a dostalo se jim podpory v každé fázi procesu i po jeho skončení.

Účast v restorativním procesu může obětem přinést i možná rizika a nevýhody. Ačkoli panuje obecná shoda, že oběť musí s účastí souhlasit a nelze ji k tomu nutit, nutně z toho nevyplývá, že oběti mohou zabránit tomu, aby restorativní proces probíhal bez jejich souhlasu. V několika jurisdikcích je obětem přiznán vyšší stupeň kontroly nad průběhem programu. Například nesouhlasí-li oběť s pokračováním restorativní konference, může uplatnit právo veta, ale to je poměrně vzácné.

Následují některé způsoby, které odborníci v restorativní praxi identifikovali ke zvýšení účasti obětí:²⁰⁶

- Umožnit či prosadit účast obětí v restorativním programu na základě jejich vlastního podnětu
- Zvýšit povědomí veřejnosti o restorativní justici

²⁰¹ Srov. např. Vanfraechem, I., Bolivar Fernandez, D. a Aertsen, I. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice*, London: Routledge; Umbreit, et al. (2008), „Victim-Offender Mediation“, in Sullivan, D. a Taft, L. (eds.), *Handbook of Restorative Justice*; Bolívar, et al. (eds.) (2015), *Victims and Restorative Justice*; Hansen a Umbreit (2018), „Four Decades of Victim-offender Mediation Research and Practice“; Ministry of Justice of New Zealand (2016), *Restorative Justice Victim Satisfaction Survey*.

²⁰² Příčiny jsou různé, zahrnují vnímání spravedlnosti a spravedlivě probíhajícího procesu, pocit uzavření věci, možnost vyjádřit vlastní emoce a zabývat se prosociálními motivy, viz například Van Camp a Wemmers (2013), „Victim Satisfaction with Restorative Justice“.

²⁰³ Victims' Commissioner (2016), *A Question of Quality: A review of restorative justice: Part 2 – Victims*.

²⁰⁴ Van Camp a Wemmers (2016), „Victims' Reflections on the Protective Approaches to the Offer of Restorative Justice“.

²⁰⁵ Shapland, et al. (2011), *Restorative Justice in Practice*.

²⁰⁶ Bright, J. (2017), *Improving Victim Take-up of Restorative Justice*, London: Restorative Justice Council; Bagen, C., Lyons, A. a Hartman, M. (2019), *Crime Victims' Experiences of Restorative Justice: A listening project*, Ottawa: Department of Justice Canada.

- Zvýšit povědomí obětí o možnostech restorativního procesu záhy po viktimizaci
- Řešit problém nedostatečného doporučování obětí do restorativních programů justičními úředníky v první linii
- Vytvořit pro oběti různé alternativy a možnosti volby (v rámci načasování, průběhu programu, místa, různých možností zapojení oběti atd.)
- Poskytnout obětem větší kontrolu nad časovými harmonogramy restorativních programů
- Oslovovat poskytovatele služeb, aby zajistili obětem podporu
- Zajistit kvalitní zapojení a přípravu obětí
- Umožnit obětem ovlivnit způsob vedení dialogu
- Zajistit podporu obětem, včetně podpory od lidí, kteří prošli podobnou životní zkušeností
- Umožnit další setkání či další sérii setkání, podle požadavků
- Odstranit překážky v účasti pachatelů

Oběti vyžadují informace, aby poznaly své možnosti a mohly se rozhodnout, jakou cestu k dosažení spravedlnosti se chtějí vydat.²⁰⁷ Obzvláště důležité je také se zabývat způsoby, jakými se konkrétní případy dostávají k poskytovatelům restorativních programů. K nim patří doporučení věci do restorativního programu od policejních orgánů a partnerských organizací, podání vlastních podnětů obětí nebo pachatelů k účasti v restorativním programu a extrakce případů, kde vhodné případy identifikují administrativní pracovníci. Model extrakce případů s přístupem k policejním a soudním údajům o spáchaných trestných činech, pachatelích a obětech se často zmiňuje jako neúčinnější.²⁰⁸ Zaznívají rovněž návrhy, aby byly odstraněny specifické výjimky, které na základě povahy spáchaného trestného činu odpírají pachatelům přístup k restorativním službám.

SPOKOJENOST S RESTORATIVNÍMI KONFERENCEMI

Nedávný průzkum spokojenosti obětí provedený jménem Ministerstva spravedlnosti Nového Zélandu hodnotil zkušenosti obětí a jejich spokojenost s restorativními procesy tímto ministerstvem financovanými.^a Průzkum ukázal, že většina obětí byla alespoň „celkem spokojena“ s restorativní konferencí, které se zúčastnila (86%), a stejně hodnotila svou zkušenost s restorativní justicí, a to před konferencí, během ní a po jejím skončení (84%). Na základě vlastních pozitivních zkušeností 84% dotázaných uvedlo, že by pravděpodobně doporučili restorativní program ostatním v podobné situaci. Účast na restorativní konferenci měla pozitivní dopad přibližně na tři čtvrtiny obětí.

Mezi hlavní důvody, proč někteří respondenti byli nespokojeni nebo proč by pravděpodobně nedoporučili proces jiným, patří následující: domnívali se, že předchozí informace byly v rozporu s tím, co se na schůzce skutečně stalo; cítili, že neměli na výběr, zda se procesu zúčastní, či ne; mezi trestným činem a první schůzkou uplynula příliš dlouhá doba; domnívali se, že pachatel nebyl ve své omluvě upřímný; chyběla následná opatření (neexistovala zpětná vazba ohledně toho, co se dále odehrávalo s pachatelem, pachatel nedělal to, co bylo dohodnuto, aby dělal, a oběti neměly následně možnost konzultovat, zda nepotřebují další pomoc nebo podporu).

^a Gravitas (2018), *Ministry of Justice – Restorative Justice Survey*.

²⁰⁷ Wemmers (2017), „Judging Victims: Restorative choices for victims of sexual violence“.

²⁰⁸ Ibid.

SHRNUTÍ

1. Úspěšná realizace restorativních programů vyžaduje: zvážení úpravy právními předpisy, pokyny nebo nařízeními, jakož i kvalitní vedení a organizační strukturu; zajištění podpory orgánů činných v trestním řízení; identifikaci a mobilizaci silných stránek komunity a justičního systému a pečlivé plánování a monitorování realizace.
2. Je třeba uplatnit strategický přístup k podpoře rozvoje restorativní justice na národní úrovni a k podpoře kultury příznivé pro využívání restorativních programů policejními a soudními orgány, sociálními službami a místními komunitami.
3. Fáze vytváření programu zahrnuje řadu základních rozhodnutí, které je lepší provést na základě konsenzu a s informovaností o osvědčených postupech, jako jsou:
 - Výběr vhodného typu a modelu programu
 - Definování restorativních výsledků / restorativních dohod
 - Organizace a lokace programu
 - Rozhodování o typech případů, které mají být řešeny
 - Stanovení priorit
 - Zajištění závazku partnerů a zúčastněných stran
 - Vytvoření jasné, zvládnutelné a odpovědné struktury řízení
 - Přijetí funkčních opatření a postupů a zajištění efektivního řízení programu
 - Zajištění přiměřené prognózy nákladů, rozpočtování a financování programu
 - Stanovení role dobrovolníků
4. Zásadní výzvou pro restorativní justici je najít způsob, jak účinně mobilizovat občanskou společnost a pozitivně zapojit komunitu a zároveň chránit práva a zájmy obětí a pachatelů.
5. Angažovanost komunity souvisí s obecným povědomím o restorativní justici a její podporou.
6. Zlepšení účasti obětí na restorativním procesu je zásadní pro úspěšné provádění restorativních programů. Odborníci mohou podporovat účast obětí tím, že:
 - Umožní či prosadí účast obětí v restorativním programu na základě jejich vlastního podnětu
 - Zvýší povědomí veřejnosti o restorativní justici
 - Zvýší povědomí obětí o možnostech restorativního procesu záhy po viktimizaci
 - Budou řešit problémy nedostatečného doporučení obětí do restorativních programů justičními úředníky
 - Podpoří pomoc obětem ze strany poskytovatelů služeb
 - Zajistí kvalitní přípravný proces pro zapojení do programu
 - Odstraní překážky v účasti pachatelů

8. Dohled nad programem, monitorování a evaluace

Tato kapitola pojednává o mechanismech monitorování a dohledu nad programem, které sledují průběh restorativních služeb a poskytovatele odborné přípravy v oblasti restorativní justice, a kontrolují, zda jsou v souladu s národními a dalšími standardy kvality a výkonu. *Základní principy* (odst. 22) vyzývají členské státy, aby ve spolupráci s občanskou společností a tam, kde je to vhodné, podporovaly výzkum a hodnocení restorativních programů, „aby posoudily, do jaké míry vedou k restorativním dohodám, slouží jako součást nebo alternativa trestního řízení a zda přinášejí pozitivní výsledky pro všechny strany.“ Kromě toho *Základní principy* rovněž uznávají, že restorativní procesy mohou v průběhu času procházet změnami a že „výsledky výzkumu a evaluace by měly být podkladem pro další postup a rozvoj těchto programů.“

8.1 Dohled nad programem

Restorativní služby by se měly řídit normami, které jsou uznávány kompetentními orgány. Pro provádění restorativních programů by měly být vypracovány standardy způsobilosti, etická pravidla a právní postupy. Měly by také existovat normy a postupy pro výběr, školení, podporu, supervizi a hodnocení facilitátorů.

Výzkumy zatím neumožňují předpovědět, zda jeden facilitátor bude schopný vytvořit lepší podmínky pro restorativní proces než facilitátor jiný. Jistá systematická studie o úloze facilitátorů ovšem uzavírá, že „výběr facilitátorů na základě jejich schopností je důležitější než jejich zkušenosti nebo praxe v zapojování výsledků restorativní konference do trestního řízení v souladu s principy procedurální spravedlnosti“.²⁰⁹

Na restorativní služby a poskytovatele odborné přípravy v oblasti restorativní justice by měl dohlížet příslušný nezávislý orgán. Kromě dohledu, který může být v některých případech zajištěn soudním přezkumem dohod a dalších výsledků restorativního procesu, je nezbytný komplexnější mechanismus programové supervize, aby byla zachována celková kvalita programu, zajištěna jeho věrnost restorativním principům a aby program zůstal v souladu s legislativou a dalšími stávajícími normami. V některých případech lze tento dohled zajistit prostřednictvím průběžné akreditace všech restorativních programů.

²⁰⁹ Sherman, *et al.* (2015), „Twelve Experiments in Restorative Justice“.

Přijetí a uplatňování programových standardů předpokládá existenci nezávislé programové supervize. Například ve Spojeném království jsou zavedeny rámce pro zajištění kvality prostřednictvím Rady pro restorativní justici (Restorative Justice Council, RJC). Rada vypracovala Standardy restorativních služeb (Restorative Service Standards), které stanovují normy, jimiž se programy mají řídit při poskytování kompetentních a bezpečných restorativních služeb. Ty z nich, které prokážou, že poskytují služby v souladu s restorativními standardy, obdrží Značku kvality restorativních služeb (Restorative Justice Quality Mark, RSQM).²¹⁰

8.2 Potřeba monitorování a evaluace programu

Rada Evropy doporučuje členským státům, aby podporovaly a usnadňovaly evaluaci jakéhokoli programu, který provádějí nebo financují, a aby samy restorativní programy umožnily nezávislou evaluaci svých služeb a napomáhaly při ní.²¹¹

Navzdory tomu, že se v posledních desetiletích restorativní programy rozšířily po celém světě, evaluační studie byly provedeny až poměrně nedávno. Hodnocení jsou nutná k tomu, aby se lépe definovaly podmínky, které podporují nebo omezují účinnost programů, a aby se dále rozvíjely ověřené postupy, které budou vodítkem při vývoji a implementaci nových programů v budoucnu.

Aby systematická evaluace fungovala, je třeba soustavně a průběžně zjišťovat a shromažďovat údaje potřebné pro účely hodnocení, a to již v rané fázi vývoje programu ještě před jeho realizací. Je třeba stanovit standardy a cíle efektivity programu a zavést monitorovací mechanismy.²¹²

Kvantitativní i kvalitativní informace jsou pro proces monitorování užitečné. Možné statistické informace zahrnují:

- Počet a druhy případů doporučených do restorativního programu (včetně povahy spáchaného trestného činu)
- Zdroje doporučení
- Četnost, s jakou pachatelé a oběti souhlasí s účastí v programu
- Důvody, proč oběti nebo pachatelé odmítají účast v programu
- Doba potřebná pro přípravu případu
- Podíl osobních setkání tváří v tvář
- Účast každé ze stran
- Doba věnovaná restorativnímu procesu
- Povaha a obsah restorativních dohod dosažených prostřednictvím procesu
- Míra úspěšného plnění restorativních dohod

²¹⁰ Srov. Restorative Justice Council: The Restorative Service Standards, the Practitioner Code of Practice, and the Code of Practice for Trainers and Training Organisations.

²¹¹ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 66.

²¹² Galaway, B. (1998), *Evaluating Restorative Community Justice Programs*, Denver: The Colorado Forum on Community and Restorative Justice.

- Míra a druh recidivy mezi pachateli, kteří se účastnili restorativních programů
- Počet dobrovolníků a počet hodin, jež dobrovolníci věnovali restorativním programům
- Informace o nákladech
- Údaje (např. věk, pohlaví, etnická příslušnost) o obětech trestných činů, pachatelích, členech komunity, kteří se podílejí na restorativních programech, a facilitátorech
- Pohled účastníků – jejich spokojenost a zkušenosti s procesem a s jeho výsledky

Kvalitativní údaje lze rovněž sbírat během pozorování restorativního procesu, rozhovorů nebo skupinové diskuze se stranami, odborníky a dalšími účastníky restorativního procesu.

Restorativní programy by měly vyvinout systémy sběru dat, které jim umožní shromažďovat informace o případech, které přijímají, o zúčastněných osobách, službách, které poskytují, a dosažených výsledcích. Rada Evropy doporučuje, aby anonymizované údaje shromažďoval příslušný orgán na vnitrostátní úrovni a zpřístupňoval je pro účely výzkumu a hodnocení.²¹³ Je rovněž užitečné vytvořit na vnitrostátní úrovni rámec pro měření výsledků restorativních programů, aby vznikl systematický základ pro evaluaci programů a pro srovnávání výsledků evaluace.

Rada Evropy rovněž navrhuje, aby docházelo k mezinárodnímu sdílení informací o využívání, rozvoji a dopadu restorativních programů a součinnosti příslušných politik, výzkumu, vzdělávání a inovativních přístupů.²¹⁴

8.3 Co mít na paměti při evaluaci restorativních programů

Při pokusu o evaluaci efektivity restorativních procesů je třeba věnovat pozornost řadě témat, jako jsou, mimo jiné:

- Překážky v přístupu k místu konání výzkumu, datům a účastníkům
- Potíže se zajištěním odpovídajících kontrolních skupin obětí a pachatelů, kteří prošli běžným trestním řízením, a skutečnost, že účast na restorativním programu je dobrovolná
- Nesčetné množství restorativních programů a rozmanitost programových cílů a zaměření
- Velká různorodost v povaze a množství realizovaných restorativních programů
- Absence adekvátní kontroly a pevných srovnávacích kritérií, co se týče doporučení věci do restorativního programu, kompetence a odborné přípravy facilitátorů, legislativního a politického rámce, v němž jednotlivé restorativní programy fungují, a různých referenčních hodnot používaných k evaluaci výsledků

²¹³ Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2018)8 o restorativní justici v trestních věcech, čl. 39.

²¹⁴ Ibid., čl. 64.

- Variabilita indikátorů, které slouží k měření úspěšnosti programu
- Rozdíly v délce doby, jež slouží jako měřítko posouzení recidivy u pachatelů, kteří se zúčastnili restorativních programů
- Specifické postupy, které se používají při evaluaci programů při posuzování „spokojenosti“ obětí a pachatelů trestných činů, při posuzování „míry strachu“ u obětí a očekávání pachatelů a obětí spjatých s restorativním procesem
- Způsoby, jakými je prováděna evaluace zkušeností obětí a pachatelů s restorativním procesem
- Široká škála kontextů, tj. městských/venkovských; etnicky rozmanitých/etnicky homogenních; vysoce problémových/vysoce integrovaných komunit, v nichž probíhají restorativní procesy
- Rozmanitost typů školení, jimiž zaměstnanci programu a facilitátoři procházejí
- Různé legislativní a politické rámce, v nichž restorativní procesy probíhají
- Kvantifikace pozorování u procesů, které jsou ovšem vysoce subjektivní, osobní a interaktivní
- Vytvoření způsobů, jak posoudit, do jaké míry posilují restorativní procesy komunikační, rodinné a systémové kapacity
- Vytvoření způsobů k posouzení posílení postavení oběti, projevení lítosti pachatelů a jejich rehabilitace
- Proměnlivý obsah pojmů jako je kapacita komunity, kapacita rodiny, kapacita systému, posílení postavení obětí a zapojení komunity
- Vytvoření způsobů, jak posoudit efektivitu nákladů restorativních iniciativ, především oproti běžnému trestnímu řízení

Většina dosud provedených evaluací se navíc zaměřila čistě na zkušenosti obětí a pachatelů. Budoucí výzkum proto možná bude potřebovat prostudovat názory politiků a vysoce postavených pracovníků policejních orgánů a pracovníků trestní justice. Jejich rozhodnutí, činy či nečinnost mají zřejmě významný dopad na vývoj, realizaci a konečný úspěch restorativních programů. Stejně tak by se budoucí výzkum mohl zaměřit na úlohu, kterou v úspěchu restorativní praxe hrají facilitátoři – včetně vlivu jejich osobnosti, stylu, zkušeností a prodělaných odborných školení na dosažení pozitivních výsledků.

Existuje celá řada způsobů, jak měřit výsledky restorativního programu, včetně subjektivnějších ukazatelů, jako je míra spokojenosti obětí, pachatelů a dalších stran, včetně místních obyvatel, a více objektivních indikátorů, jako je míra a závažnost recidivy a míra strachu z trestné činnosti v komunitě. Existují také různé indikátory, které lze použít k hodnocení spokojenosti obětí, včetně posouzení spokojenosti a) se způsobem, jakým byl jejich případ řešen; b) s výsledkem případu; c) s facilitátorem; d) se spravedlivým průběhem procesu; e) s komunikací s pachatelem.

A konečně, za účelem splnění přísných standardů evaluace by bylo důležité porovnat zkušenosti a postoje skupiny pachatelů a obětí, kteří se účastnili restorativního procesu, s podobnou skupinou pachatelů a obětí, kteří prošli běžným trestním řízením.

8.4 Měření dopadu programu na recidivu

Klíčovým rysem většiny restorativních přístupů je záměr posoudit trestný čin nebo konflikt v celostním rámci a identifikovat a řešit základní příčiny události. Sestavit hodnotící rámec, který změří, do jaké míry restorativní zásah zafungoval v řešení skrytých problémů, může být poměrně obtížné. Měření tohoto typu dopadu vyžaduje výzkumný projekt zaměřený na sběr údajů od všech stran zapojených v restorativním procesu.

K prokázání funkčnosti restorativní justice stačí poukaz na oběti a pachatele, kteří jsou spokojeni a s nimiž bylo spravedlivě zacházeno. Nicméně jádrem každé další diskuse o úspěšnosti programu zůstává otázka, jak restorativní program ovlivní budoucí trestnou činnost pachatele. Ukončení kriminální kariéry pachatele je proces, nejedná se o ojedinělou událost. Jak již bylo zmíněno v této příručce, existují důkazy, že za určitých okolností lze restorativními programy snížit recidivu. Například zpráva zveřejněná novozélandským ministerstvem spravedlnosti ukázala, že po dobu pěti let se míra recidivy u pachatelů, kteří se účastnili restorativního programu, v následujícím dvanáctiměsíčním období snížila o 15 % a během tří let se snížila o 7,5 % oproti srovnatelným případům, jež prošly běžným trestním řízením.²¹⁵ Rovněž jiné studie prokázaly dopad na ukončení kriminální kariéry pachatelů.²¹⁶ Některé z nich naznačují, že restorativní justice je možná účinnější při řešení závažnějších trestných činů než u těch méně závažných.

Existují však pozoruhodné rozdíly v tom, jak je recidiva v jednotlivých studiích vymezena a měřena. Tyto odchylky pravděpodobně přispívají k variabilitě výsledků. Celkový obraz, který vyplývá z rostoucího počtu empirických studií o restorativní justici a recidivě, ještě nemáme. Za zmínku nicméně stojí některá z následujících klíčových zjištění z nedávných evaluací programu.

Jedna z analýz hodnocení restorativních programů ukázala, že restorativní intervence jsou v průměru spojeny s relativně malým, ale významným snížením recidivy. Tyto intervence se zdály být účinnější u méně rizikových pachatelů. Tato analýza uvádí, že restorativní intervence neprokázaly snížení recidivy u pachatelů s vyšším rizikem.²¹⁷

Někteří odborníci v restorativní praxi chápou restorativní proces jako „článek většího řetězce událostí, který může podnítit smysluplnou změnu v myšlení a chování pachatelů, ale sám o sobě trvalou změnu nutně vyvolat nemusí“.²¹⁸ Restorativní intervence zřejmě pomáhá k upouštění

²¹⁵ Ministerstvo spravedlnosti Nového Zélandu (2015), *Reoffending Analysis for Restorative Justice Cases 2008–2013: Summary Results*, Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.

²¹⁶ Lauwaert, K. a Aertsen, I. (eds.) (2015), *Desistance and Restorative Justice: Mechanisms for desisting from crime within restorative justice practices*, Leuven: European Forum for Restorative Justice; Robinson, G. a Shapland, J. (2008), „Reducing Recidivism A Task for Restorative Justice?“, *British Journal of Criminology*, 48(3), s. 337–358; Sherman a Strang, (2012), „Restorative Justice as Evidence-based Sentencing“; Sherman, L., et al. (2015), „Are Restorative Justice Conferences Effective in Reducing Repeat Offending?“, *Journal of Quantitative Criminology*; Villanueva, L., Jara, P. a García-Gomis, A. (2014), „Effect of Victim-offender Mediation Versus Dispositions on Youth Recidivism: The role of risk level“, *Journal of Forensic Psychology Practice*, 14(4), s. 302–316; Maxwell, G. a A. Morris (2001), „Family Group Conferences and Reoffending“, in Morris, A. a Maxwell, G. (eds.), *Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, mediation and circles*, Oxford: Hart Publishing.

²¹⁷ Bonta, J. (2006), *Restorative Justice and Offender Treatment*, Research Summary, 11 (6), Ottawa: Public Safety Canada.

²¹⁸ Abrams, L., Umbreit, M. a Gordon, A. (2006), „Young Offenders Speak About Meeting Their Victims: Implications for future programs“, *Contemporary Justice Review Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*, 9 (3), s. 243–256, s. 254.

od další trestné činnosti a snížení recidivy, pokud je součástí širšího rehabilitačního rámce, zaměřuje se na rizikovější případy a pachatele závažnějších trestných činů.²¹⁹

Výzkum recidivy ve vztahu k restorativní konferenci ukazuje, že nejlepšími prediktory recidivy jsou faktory spojené s pachateli, jako je věk, věk spáchání prvního provinění či trestného činu, pohlaví a předchozí kriminální historie. U mužů je vyšší pravděpodobnost recidivy než u žen, a začnou-li mladí lidé s páchaním provinění v raném věku, je recidiva pravděpodobnější. Daleko složitější je posoudit dopad restorativních programů na oblasti, které s pachateli přímo nesouvisí, jako například do jaké míry existence a fungování těchto programů posilují postavení obětí a komunity. Tato dílčí pozorování bude ještě třeba hlouběji prozkoumat a doplnit.

Některá hodnocení restorativních konferencí v Austrálii a na Novém Zélandu se zabývala dopady konferencí na chování mladých pachatelů. Kromě komparace s běžným trestním řízením nebo jinými soudními programy v rámci odklonu se některé z těchto studií zaměřily na predikci recidivy v závislosti na proměnlivých faktorech přítomných u jednotlivých pachatelů a u jednotlivých typů konferencí.²²¹ Analyzovaly, do jaké míry jednotlivé faktory v rámci intervence spíše souvisí s recidivou, než aby porovnávaly účinky dvou nebo více intervencí na protiprávní chování v budoucnu. Tyto studie ukázaly, že kromě faktorů, které typicky souvisejí s recidivou (např. věk, pohlaví, předchozí kriminalita), se u konferencí vyskytují i další fenomény, které mohou vést ke snížení recidivy. Například pravděpodobnost opětovného spáchání trestného činu se snižovala, pokud se u pachatelů projevíly výčitky svědomí nebo pokud o dohodách o výsledku konference bylo rozhodnuto na základě skutečného konsensu. Nižší recidiva byla vypořádována rovněž v případech, kdy se mladí pachatelé účastnili konferencí věnovaných připomenutí zvláštní události (memorable conferences), nebyli zbytečně stigmatizováni, podíleli se na rozhodování a plnili restorativní dohody, svých činů litovali, a když setkali s oběťmi a omluvili se jim, cítili, že spáchanou křivdu napravili.

SHRNUTÍ

- 1 Restorativní služby by se měly řídit normami, které jsou uznávány příslušnými orgány a které jsou monitorovány nezávislým orgánem.
- 2 Jsou vyžadovány mechanismy sledování programu a dohledu, aby bylo možné kontrolovat fungování restorativních programů (a poskytovatelů odborné přípravy v oblasti restorativní justice) a sledovat jejich soulad s vnitrostátními a jinými normami kvality a výkonnosti.
- 3 Mechanismy dohledu nad programem slouží k udržení celkové kvality programu, zajištění jeho věrnosti restorativním principům a jeho souladu s právními a dalšími stávajícími normami.
- 4 Dohled lze zajistit prostřednictvím průběžného akreditačního řízení pro všechny restorativní programy.
- 5 Lze předvídat a řešit některé opakující se problémy, které se objevují při snahách o evaluaci restorativních programů.

²¹⁹Ward, T., Fox, K.J. a Garber, M. (2014), „Restorative justice, offender rehabilitation and desistance“, *Restorative Justice: An International Journal*, 2 (1): 24–42. See also: Lauwaert, K. (2015), *Guidance for Developing Restorative Justice Processes Supporting Desistance: Promising practices*, Leuven: European Forum for Restorative Justice.

²²⁰Hayes, H. a Daly, K. (2003), „Youth Justice Conferencing and Reoffending“, *Justice Quarterly*, 20(4): 725–764, s. 20.

²²¹Ibid.; viz též: Hayes a Daly (2004), „Conferencing and Reoffending in Queensland“; Maxwell a Morris (2001), „Family Group Conferences and Reoffending“.

- 6 Existuje celá řada způsobů, jak měřit výsledky restorativního programu, včetně subjektivnějších ukazatelů (jako je míra spokojenosti obětí, pachatelů a dalších stran, včetně místních obyvatel) a objektivnějších indikátorů (jako je míra a závažnost recidivy a míra strachu z trestné činnosti v komunitě).
- 7 Dohodnutý rámec pro měření výsledků restorativních programů může poskytnout systematický základ pro evaluaci programů a pro srovnávání výsledků evaluace.
- 8 Organizace poskytující restorativní programy by měly zavést systém pro sběr a správu nezbytných informací.

Závěr

Možnosti uplatnění restorativních přístupů limituje pouze a jenom představivost a kreativita odborníků v trestní justici, zástupců občanské společnosti a členů dané komunity. Restorativní principy a praxi lze přizpůsobit specifickým požadavkům jednotlivých jurisdikcí a komunit. Příklady použité v tomto průvodci zdůrazňují dynamiku restorativní praxe v různých jurisdikcích a komunitách po celém světě. Tyto příklady slouží pouze jako ilustrace a měly by ukazovat cesty, jakými jednotlivé soudní systémy a komunity využívají restorativních principů k řešení potřeb obětí, pachatelů, jejich rodin a komunity jako celku.

Zkušenosti zúčastněných stran z celého světa ukazují, že restorativní programy mají značný potenciál efektivněji řešit a napravovat újmu způsobenou trestnými činy. Restorativní programy rovněž dávají obětem trestného činu hlas a aktivní podíl na řešení situace, pachatelům poskytují příležitost k tomu přijmout odpovědnost za svá jednání a získat pomoc potřebnou k řešení svých konkrétních potřeb, a komunitám přinášejí účinnější strategii nejen v tom, jak reagovat na trestnou činnost, ale i v tom, jak se učit předcházet konfliktům a jak je řešit.

Restorativní justice nechce trestnou činnost členit „podle jednoho metru“. Jako taková se restorativní justice neustále vyvíjí a nabývá nových podob, zatímco vlády a společenství implementují restorativní principy způsobem, který co nejúčinněji odpovídá potřebám obětí, pachatelů a členů komunity. Jedním z jasných měřítek úspěchu restorativního přístupu je skutečnost, že se z něj vytvořilo již tolik různých typů programů a procesů. Doufáme, že materiály v této příručce pomohou vládám a komunitám s volbou a implementací restorativních programů.

Příloha. Základní principy užití restorativních programů v trestních věcech (OSN)

Preambule

Uvědomujeme si, že dochází ke značnému nárůstu iniciativ v oblasti restorativní justice v celosvětovém měřítku,

uznáváme, že tyto iniciativy často vychází z tradičních a původních forem justice, které pokládají trestný čin pro člověka za bytostně zraňující,

zdůrazňujeme, že restorativní justice je vyvíjející se odpověď na trestný čin, která respektuje důstojnost a rovnost každé osoby, buduje porozumění a prosazuje sociální harmonii prostřednictvím uzdravení obětí, pachatelů a komunit,

vyzdvihujeme, že tento přístup umožňuje těm, kteří byli zasaženi trestným činem, sdílet otevřeně své pocity a zkušenosti, a zaměřuje se na řešení jejich potřeb,

jsme si vědomi, že tento přístup poskytuje příležitost obětem dosáhnout náhrady způsobené újmy, cítit se bezpečněji a dosáhnout uzavření jejich záležitosti; umožňuje pachatelům nahlédnout na příčiny a následky jejich jednání a smysluplným způsobem za ně převzít odpovědnost; umožňuje komunitám pochopit skryté příčiny trestného činu, podporuje sociální zdraví komunity a působí jako prevence kriminality,

pozorujeme, že restorativní justice nabízí řadu opatření, jejichž adaptace na zavedené systémy trestního soudnictví je flexibilní, a které tyto systémy doplňují, berouce v úvahu zákonné, sociální a kulturní okolnosti,

uznáváme, že užitím restorativní justice není dotčeno právo států trestně stíhat podezřelé pachatele.

I. Použití termínů

1. „Restorativní program“ znamená jakýkoli program, který probíhá restorativně a snaží se o dosažení restorativního výsledku.

2. „Restorativní průběh programu – restorativní proces“ znamená takový průběh programu, ve kterém oběť a pachatel, a pokud je to vhodné i jakékoliv další osoby nebo členové komunity zasažení trestným činem, aktivně spolupracují na vyřešení záležitostí způsobených trestným činem, obvykle za pomoci facilitátora. Restorativní průběh programu mají programy mediace, smířčí řízení, konference a rozhodování v kruhu.
3. „Restorativní výsledek“ znamená dohodu uzavřenou jako výsledek restorativně probíhajícího programu. Za restorativní výsledky je možno považovat například náhradu způsobené újmy, odškodnění a veřejně prospěšné práce, tedy výsledky, které jsou zaměřené na uspokojení individuálních a kolektivních potřeb, na odpovědnost stran a dosažení opětovné integrace oběti a pachatele.
4. „Strany“ znamenají oběť, pachatele a jakékoliv jiné osoby nebo členy komunity zasažené trestným činem, kteří se mohou účastnit restorativního programu.
5. „Facilitátor“ znamená osobu, jejíž úlohou je spravedlivým a nestranným způsobem usnadňovat zapojení všech stran do restorativního programu.

II. Užití restorativních programů

6. Restorativní programy mohou být užity v jakékoli fázi trestního řízení a podléhají vnitrostátnímu právu.
7. Restorativní programy by měly být uplatněny pouze v případech, kde jsou dostatečné důkazy k obvinění pachatele, a se svobodným a dobrovolným souhlasem oběti a pachatele. Oběť a pachatel by měli mít možnost tento souhlas odvolat kdykoliv v průběhu programu. K dohodám by se mělo dospět dobrovolně a měly by obsahovat pouze splnitelné a přiměřené závazky.
8. Oběť a pachatel by se měli shodnout na skutkových okolnostech případu jako na předpokladu pro svou účast v restorativním programu. Účast pachatele nesmí být použita jako důkaz přiznání viny v následném trestním řízení.
9. Vždy je potřeba vzít náležitě v potaz rozdíly vedoucí k nerovnováze sil mezi stranami a kulturní rozdílnosti stran, a to jak při doporučení věci do restorativního programu, tak při jeho vedení.
10. Při doporučení věci do restorativního programu i při jeho vedení je třeba zajistit bezpečí stran.
11. V případech, kdy využití restorativního programu nebude vhodné nebo možné, je třeba věc předat orgánům činným v trestním řízení, které bezodkladně rozhodnou o dalším postupu ve věci. V těchto případech nicméně orgány činné v trestním řízení podpoří pachatele k přijetí odpovědnosti ve vztahu k oběti a dotčené komunitě a tím podpoří reintegraci oběti a pachatele do komunity.

III. Realizace restorativních programů

12. Členské státy by měly zvážit stanovení pravidel a standardů, ve vhodných případech též v legislativní podobě, za účelem využití restorativních programů. Tato pravidla a standardy by měly dodržovat základní principy stanovené v tomto dokumentu a měly by zahrnovat, inter alia:
 - (a) podmínky pro doporučení případu do restorativního programu;
 - (b) zacházení s případy v rámci restorativního procesu;
 - (c) kvalifikaci, školení a hodnocení facilitátorů;
 - (d) organizaci restorativních programů;
 - (e) pravidla upravující způsobilost a jednání osob účastnících se restorativních programů.
13. Musí být zajištěny základní procesní záruky upravující rovné postavení pachatelů a obětí v rámci restorativních programů:
 - (a) V závislosti na úpravě vnitrostátního práva, oběť a pachatel by měli mít právo poradit se se svým právním zástupcem o restorativních způsobech řešení v dané věci, a kde je to nutné též mít právo na překladatele a/nebo tlumočníka. Nezletilí by navíc měli mít právo na pomoc rodiče nebo opatrovníka;
 - (b) Předtím, než strany vysloví souhlas s účastí v restorativním programu, by měly být plně informovány o svých právech, povaze restorativního přístupu a možných důsledcích svého rozhodnutí;
 - (c) Oběť ani pachatel by neměli být nuceni nebo ovlivňováni nevhodnými prostředky k účasti v restorativním programu nebo k přijetí dohody jako výsledku restorativního programu.
14. Diskuse učiněné během restorativních programů, které neprobíhají veřejně, by měly být důvěrné a neměly by být následně zveřejněny, pokud se strany nedohodnou jinak nebo pokud tak nevyžaduje vnitrostátní právo.
15. Výsledky dohod vzešlých z restorativních programů by měly ve vhodných případech podléhat soudnímu dohledu, nebo se stát součástí soudních rozhodnutí nebo rozsudků. Tam, kde se tak stane, by měl mít výsledek stejnou právní sílu jako jakékoliv jiné soudní rozhodnutí nebo rozsudek a měl by vyloučit další stíhání ve stejné věci.
16. Tam, kde mezi stranami nedojde k žádné dohodě, by měl být případ vrácen zpět k trestnímu řízení a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o dalším postupu. Samotná skutečnost, že nedošlo k dosažení dohody, nesmí být použita v následném trestním řízení.
17. V případě porušení dohody uzavřené v rámci restorativního programu by se případ měl vrátit zpět do restorativního programu, nebo, pokud to vnitrostátní právo vyžaduje, k trestnímu řízení, a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o dalším postupu. Porušení dohody, která není součástí soudního rozhodnutí nebo rozsudku, neopravňuje přísnější postup ve věci v následném trestním řízení.

18. Facilitátoři by měli vykonávat své povinnosti nestranně, s náležitým respektem k důstojnosti stran. Facilitátoři by měli zajistit, že se strany budou k sobě vzájemně chovat s respektem, a umožnit stranám, aby mezi sebou našly vhodné řešení.
19. Facilitátoři by měli mít dobré znalosti o místní kultuře a komunitách, a tam, kde je to vhodné, absolvovat úvodní školení dříve, než začnou vykonávat činnost facilitátora.

IV. Další rozvoj restorativních programů

20. Členské státy by měly zvážit přijetí národních strategií a politik, které podporují rozvoj restorativní justice a které jsou kulturně respektující, a to jak v oblasti policejní práce, soudnictví a sociální politiky státu, tak v místních komunitách.
21. Mělo by docházet k pravidelné spolupráci mezi orgány činnými v trestním řízení a vedoucími pracovníky restorativních programů za účelem rozvoje vzájemného porozumění a zvýšení účinnosti restorativních programů a restorativních dohod tak, aby došlo k rozvoji užití restorativních programů a aby byly hledány cesty, jak více začlenit restorativní přístupy do trestního řízení.
22. Členské státy ve spolupráci s občanskou společností tam, kde je to vhodné, by měly podporovat výzkum a evaluaci restorativních programů, aby posoudily, do jaké míry vedou k restorativním dohodám, slouží jako součást nebo alternativa trestního řízení a zda přinášejí pozitivní výsledky pro všechny strany. Konkrétní podoba restorativních programů se může v čase měnit. Členské státy by tedy měly podporovat pravidelnou evaluaci a vhodnou modifikaci těchto programů. Výsledky výzkumu a evaluace by měly být podkladem pro další postup a rozvoj těchto programů.

V. Zákonná výjimka

23. Žádný z těchto základních principů nemůže zasáhnout do žádného z práv pachatele nebo oběti stanovených vnitrostátním nebo mezinárodním právem.

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria

Tel.: (+43-1) 26060-0, Fax: (+43-1) 263-3389, www.unodc.org